

**EBÛ ‘AMR OSMÂN B. SA‘ÎD ED-DÂNÎ’NİN
ET-TEYSÎR FÎ’L-KIRÂATÎ’S-SEB‘A
ADLI ESERİNİN KIRÂAT İLMÎ AÇISINDAN TAHLİLİ
Mehmet SALÎH
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK
AĞRI-2021
Her hakkı saklıdır.**

**AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

Mehmet SALİH

EBÛ ‘AMR OSMÂN B. SA‘İD ED-DÂNÎ’NİN

ET-TEYSÎR FÎ’L-KİRÂATİ’S-SEB‘A

ADLI ESERİNİN KİRÂAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

AĞRI-2021

“Ebû ‘Amr Osmân b. Sa‘îd ed-Dânî’nin et-Teysîr Fi’l-Kırâati’s-Seb‘a Adlı Eserinin Kırâat İlmi Açısından Tahlili”

Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK danışmanlığında, Mehmet SALİH tarafından hazırlanan bu çalışma, 16/06/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TETİK

İmza :

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

İmza :

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. İbrahim HAN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

16/06/2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Ebû ‘Amr Osmân b. Sa‘îd ed-Dânî’nin et-Teysîr Fi’l-Kırâati’s-Seb‘a Adlı Eserinin Kırâat İlmi Açısından Tahlili” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/06/2021

Mehmet SALİH

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY FORMU	ii
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
ÖNSÖZ.....	xii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
II. Araştırmanın Amacı	3
III. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	3

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ‘AMR ED-DÂNÎ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1.1. Ebû ‘Amr Ed-Dânî.....	6
1.1.1. İsmi, Künyesi, Mezhebi, Nisbeleri ve Sıfatları	6
1.1.2. Hayatı	7
1.1.3. İlmî Şahsiyeti	9
1.1.4. Hocaları	10
1.1.5. Talebeleri.....	13
1.1.6. Eserleri	16
1.1.6.1. Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Eserleri	16
1.1.6.1.1. Farklı Kırâatleri Karşılaştırdığı Eserler.....	17
1.1.6.1.2. Yalnız Bir Râvînin Kırâatıyla ilgili Eserler.....	18
1.1.6.1.3. İmâm veya Râvînin Kırâatinin Yalnız Bir Özelliği Hakkında Eserler	18
1.1.6.1.4. Kırâat İlminin Bazı Konularıyla İlgili Eserler.....	18
1.1.6.2. Mushafın Yazımıyla İlgili Eserler.....	20

1.1.6.3. Tecvîd İlmine Dâir Eserler.....	20
1.1.6.4. Vakf ve İbtidâ İlmine Dâir Eserler.....	21
1.1.6.5. ‘Addü’l-Ây İlmine Dâir Eserler.....	22
1.1.6.6. Şâz Kırâatlere Dâir Eserler.....	22
1.1.6.7. Tabâkât İlmine Dâir Eserler.....	22
1.1.6.8. Tefsîr İlmine Dâir Eserler.....	22
1.1.6.9. Hadîs İlmine Dâir Eserler.....	22
1.1.6.10. Kelâm İlmine Dâir Eserler.....	22
1.1.6.11. Diğer Bazı Eserler.....	23
1.2. YAŞADIĞI DÖNEM.....	23
1.2.1. Yaşadığı Dönemde Endülüs.....	24
1.2.2. Yaşadığı Dönemde İlmî Hayat.....	26
1.2.3. Yaşadığı Dönemde Kırâat İlmi.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA KIRÂAT İLMİ VE ET-TEYSÎR’İN TANITIMI

2.1. KIRÂAT İLMİ.....	31
2.1.1. Kırâat İlminin Tarihçesi.....	31
2.1.2. Tanımı.....	33
2.1.3. Kırâatle İlişkili Bazı Kavramlar.....	34
2.1.4. Konusu.....	35
2.1.5. Amacı.....	35
2.1.6. Faydası.....	35
2.1.7. Temel Özellikleri.....	37
2.1.8. Kırâatlerin Sınıflandırılması.....	37
2.1.8.1. Mütevâtir.....	38

2.1.8.2. Meşhûr.....	38
2.1.8.3. Şâz.....	39
2.1.8.4. Ahad.....	39
2.1.8.5. Mevdû‘.....	39
2.1.8.6. Müdrec.....	39
2.1.9. Kırâat İlminde Yedi Harf	40
2.1.9.1. Yedi Harfle İlgili Hadisler	41
2.1.9.2. Yedi Harfle İlgili Âlimlerin Görüşleri	44
2.1.10. Kırâat Eğitiminde Tarîkler	48
2.1.10.1. Eğitim Öğretim Bakımından Tarîkler	48
2.1.10.1.1. Semâ Tarîki.....	48
2.1.10.1.2. Arz Tarîki	49
2.1.10.1.3. Edâ Tarîki.....	49
2.1.10.2. Okunuşuna Göre Tarîkler.....	50
2.1.10.2.1. İnfirâd Tarîki	50
2.1.10.2.2. İndirâc Tarîki.....	50
2.1.10.3. Kaynak Bakımından Tarîkler.....	51
2.1.10.3.1. Teysîr/İstanbul Tarîki.....	51
2.1.10.3.2. Şâtıbiyye/Mısır Tarîki	51
2.1.10.4. Sayı Bakımından Tarîkler	52
2.1.10.4.1. Seb‘a Tarîki.....	52
2.1.10.4.2. Aşere Tarîki.....	52
2.1.10.4.3. Takrîb Tarîki	52
2.2. ET-TEYSÎR’İN TANITIMI.....	53
2.2.1. Eserin İsmi ve Müellife Nispeti	53

2.2.2. Eserin Yazılma Gayesi	53
2.2.3. Eserin Muhtevâ Analizi.....	54
2.2.4. Eserin Metodu	56
2.2.5. Eserin Kırâat İlmindeki Yeri	57
2.2.6. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	58
2.2.7. Eserde Ele Alınan Kırâat İmâmları ve Senetleri	59
2.2.7.1. Nâfi‘	60
2.2.7.1.1. Kâlûn	61
2.2.7.1.2. Verş	62
2.2.7.2. İbn Kesîr.....	63
2.2.7.2.1. Bezzî.....	63
2.2.7.2.2. Kunbul.....	64
2.2.7.3. Ebû ‘Amr el-Basrî.....	64
2.2.7.3.1. Dûrî	65
2.2.7.3.2. Sûsî.....	66
2.2.7.4. İbn Âmir eş-Şâmî	67
2.2.7.4.1. Hişâm	67
2.2.7.4.2. İbn Zekvân	68
2.2.7.5. Âsım el-Kûfî	69
2.2.7.5.1. Ebû Bekr b. Şu‘be	69
2.2.7.5.2. Hafs	70
2.2.7.6. Hamza el-Kûfî.....	71
2.2.7.6.1. Halef.....	72
2.2.7.6.2. Hallâd	73
2.2.7.7. Kisâî	74

2.2.7.7.1. Ebü'l-Hâris	75
2.2.7.7.2. Dûrî	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ET-TEYSÎR FÎ'L-KIRÂATİ'S-SEB'Â

3.1. ESERİN KIRÂAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ	77
3.1.1. Usûl Bölümü	77
3.1.1.1. İstiâze Konusu	77
3.1.1.2. Besmele Konusu	78
3.1.1.3. Fâtîha Konusu	80
3.1.1.4. Ebû 'Amr'ın İdğâm-ı Kebîr Hakkındaki Açıklamaları	82
3.1.1.5. Hâ-i Kinâye	92
3.1.1.6. Med ve Kasr	93
3.1.1.7. Muttasıl İki Hemze Harfinin Bir Kelimede Gelmesi	96
3.1.1.8. Muttasıl İki Hemze Harfinin İki Kelimede Gelmesi	98
3.1.1.9. Müfred Hemze (İ) Konusu	100
3.1.1.10. Hemzenin (İ) Harekesinin Mâ Kablindeki Sâkin Harfe Nakledilmesi ..	101
3.1.1.11. Ebû 'Amr İçin Hemzenin Terki Bahsi	103
3.1.1.12. Hamza ve Hişâm'a Göre Hemze Üzerinde Vakıf	104
3.1.1.13. Sâkin Harfler İçin İzhar ve İdğâm Bahsi	108
3.1.1.14. Fetih, İmâle ve Beyne'l-Lafzeyn	114
3.1.1.15. Kisâî'nin Müenneslik Tâ (ة) Harfi Üzerine Vakıf Yapması	120
3.1.1.16. Verş'in Râ (و) Harfleri Hakkındaki Görüşleri	122
3.1.1.17. Lâm (ل) Harfleri Bahsi	125
3.1.1.18. Kelimenin Sonunda Vakfetme Bahsi	126
3.1.1.19. Mushafta Yazıldığı Şekil Üzere Vakfetme Bahsi	127

3.1.1.20. Hamza'nın, Hemze'den (İ) Önce Gelen Sâkin Harf Üzerine Sekte Yapması.....	130
3.1.1.21. Yâ-i İzâfetin Sâkin veya Fetha Okunması	131
3.1.1.22. Hattın Yazılışında Hazfolan Yâ (ﻱ) Harfleriyle İlgili İmâmların Usûlleri	138
3.1.2. Ferşu'l-Hurûf Bölümü.....	141
3.1.3. Tekbîr konusu	143
4. SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	148

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛ ‘AMR OSMÂN B. SA‘ÎD ED-DÂNÎ’NİN ET-TEYSÎR Fİ’L-KIRÂATİ’S-SEB‘A ADLI ESERİNİN KIRÂAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Mehmet SALÎH

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

2021 sayfa: (153) +xiv

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TETİK

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK

Endülüs kırâat kültürünün bir ürünü sayılan ve zamanla okutulduğu şehre nispetle İstanbul tarîki olarak şöhret bulan *Teysîr*, asırlar boyunca kırâat ilmi öğrencileri tarafından referans olarak kabul edilmiştir. Kırâat tedrîsâtında yedili sistemin uygulandığı bu eser, yedi kırâat imâmının vucûhatlarını usûl ve ferş sistematığı çerçevesinde kırâat talim geleneğine başarıyla yansıtmıştır. Çalışmamızda, Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin veciz üslûbunun ve özverili çabasının mahsülü olan bu eser, titizlikle çözümlenerek tetkik edilmiştir. Giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmamızda, Kur’ân kırâatlerinin hem teorik hem de pratik yönünü örnekler eşliğinde okuyucuyla buluşturarak açıklama amacı güdülmüştür. Bu çalışma yapılırken eserin yazıldığı dönem ve mevcut ilmî birikim göz önünde bulundurularak eserin kırâat tedrîsâtına yansıttığı usûl ve esaslar gün yüzüne çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Kırâat, Ebû ‘Amr ed-Dânî, Teysîr, Kırâat-ı Seb‘a, Usûl, Ferş.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

AN ANALYSIS OF THE WORK EBÛ ‘AMR OSMÂN B. SA‘ÎD ED-DÂNÎ'NİN ET-TEYSÎR Fİ'L-KIRÂATİ'S-SEB‘A IN TERMS OF QİRÂAT SCIENCE.

Mehmet SALÎH

Thesis Advisor: Dr. Lecturer Mesut IŞIK

2021 Page: (153) +xiv

Jury: Asisst. Prof. Dr. İbrahim TETİK

Jury: Asisst. Prof. Dr. Hasan HALİLOĞLU

Jury: Asisst. Prof. Dr. Mesut IŞIK

Considered to be a product of Andalusian culture, *Teyssîr* became famous as the sect of Istanbul compared to the city where it was taught over time, and has been accepted as a reference by students of the science of qiraat for centuries. This work, in which the system of seven is applied in the teaching of qiraat, successfully reflects the styles of the imâms of the seven qiraat to the tradition of qiraat ta'lîm within the framework of the pedestal and irregularity systematic. This work which is the product of Abu ‘Amr ed-Dânî's concise style and devoted effort, In our study, has been carefully analyzed and examined. Our study, which consists of introduction, three chapters and conclusions, aims to explain both the theoretical and practical aspects of the Quranic qiraats with the reader, along with examples. While doing this study, taking into consideration the period in which the work was written and the current scientific knowledge, the principles and procedures reflected in the book's qiraat education were brought to light.

Keywords: Quran, Qiraat, Abu ‘Amr ed-Dânî, Teyssîr, Qiraat-ı Seb‘a, Usûl, Ferş.

ÖNSÖZ

Temel İslâm Bilimleri alanındaki ilim dallarının ilk çıkış noktası olarak kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm asırlardır bu hususta önemini korumaktadır. Kur'ân'ın ilim dallarında araştırma konusu olarak ele alınması ve yorumlanabilmesi, onun lafızlarının hatalardan uzak ve doğru okunmasından geçmektedir. Kur'ân'ın lafızlarını konu edinen Kırâat ilmi asırlar boyunca önce yüce Allah'ın buyruğunun tecellisi, sonra da bu ilimle ilgilenen gayretkâr âlimler vasıtasıyla kötü niyetli yaklaşımlardan korunmuştur. Bu ilim dalının zamanla gelişmesi sonucunda, kırâatlerle ilgili mütevâtir, sahîh ve meşhûr gibi kavramlar üretilmiş ve bu ilmin tedvîni sistematik bir düzlemde kayıt altına alınmıştır. Kırâat ilminin özellikle müşâfehe, arz ve semâ metotlarını izleyerek ilerlemesi onu sağlam temeller üzerine oturtmuş, daha da kökleşmesini sağlamıştır. Bu ilmin böyle ilerleyişi asırlar boyunca devam etmiş, tarihi seyir içerisinde dâru'l-kurrâlar, medreseler; günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki eğitim merkezleri, İlahiyat Fakülteleri ve Kur'ân Kursları ev sahipliğinde önemini korumaya devam etmektedir.

Bu çalışmanın konusu yüzyıllardır İslâm dünyasında kırâat eğitim öğretiminde takip edilen en önemli kitaplardan biri olan *et-Teyisr fi'l-Kırâati's-Seb'a*'dır. Dâni'nin *Teyisr*'i olarak meşhur olan bu eser, muhtevasında yedi kırâat imâmı, râvîleri ve râvîlerin tarîklerini barındırmaktadır. Eserin müellifi Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dâni, yedi kırâat imâm ve râvîlerinin uygulamalarıyla ilgili eserinde bilgiler vererek bu uğurda büyük çaba sarf etmiştir. Çalışmamızda Dâni'nin verdiği bilgiler bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çalışmanın Dâni'nin hedeflediği amaca ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ile araştırmada kullanılan kaynaklar ve araştırmanın metodu hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde Kırâat ilminde hem kendi döneminde hem de daha sonraki asırlarda bir otorite olan Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dâni'nin hayatı, ilmî tahsili, hocaları, talebeleri ve yaşadığı dönem hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde genel olarak Kırâat ilmi, yedi harf ve Kırâat ilminde tarîklere dair bilgilerden sonra *Teyisr*'in tanıtımı, ismi ve müellife nispeti, yazılma gayesi,

konusu, metodu ve muhteva analizi yapılarak okuyucuya eser hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise yedi kırâat imâmının kısaca hayatları ve isnâd zincirleri ile *Teysîr*'in senetlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise yedi kırâat imâmının uygulama ve tercihlerine yer verildiği usûl ve ferş bölümleri ayrıntılı bir şekilde tahlil edilerek İbn Kesîr'in tekbir bahsiyle konu bitirilmiştir.

Sonuç kısmında da çalışmada elde edilen veriler değerlendirilerek ortaya konulmuştur.

Bu çalışma yapılırken önemli katkıları ve bilgileriyle bize yol gösteren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mesut IŞIK hocama, çalışmanın konusunu belirleme evresinde kıymetli bilgileriyle bizi yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TETİK hocama, kıymetli vakitlerini ayırıp tezimizi baştan sona okuyarak gerekli düzeltmeler hakkında bize yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Yakup EROĞLU, Öğr. Gör. Dr. Metin ÇETİN hocalarıma ve kıymetli dostum Türkçe Öğretmeni Fırat ASLAN beye, lisans döneminden beri devamlı bize rehberlik eden Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK hocama çok teşekkür eder saygılar sunarım. Ayrıca çalışma esnasında bazen bilgilerine başvurarak danıştığım oda arkadaşlarım Arş. Gör. Muhammed İbrahim ERDEN ile Arş. Gör. Mübarek ÖLMEZ beylere teşekkürü borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle sürekli arkamda duran saygıdeğer anne ve babama hürmetlerimi arz eder ellerinden öperim. Son olarak çalışma esnasında zaman zaman kendilerini ihmal etme mecburiyetinde kaldığım halde anlayışla karşılayan tüm aileme, özellikle değerli eşime teşekkür eder, sevgilerimi sunarım.

AĞRI-2021

Mehmet SALİH

KISALTMALAR

As:	Aleyhisselam
B.:	Bin
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Dib:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hız.:	Hazreti
İFAV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Vakfı Yayınları
İSAM:	İslâm Araştırmaları Merkezi
Ö.:	Ölümü
S.	sayfa
Sav:	Sallallâhu aleyhi vesellem
Şy.:	Şehir yok
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
Tsh.	Tashih
Ty:	Tarih yok
Vb:	Ve benzeri

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm ilk dönemlerden itibaren muhatabı konumundaki insanların dilini dikkate alarak inmiştir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'de “Şüphesiz ki biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”¹ ve “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın.”² buyrulmaktadır. Arap toplumunda inen Kur'ân, daha inzâl aşamasındayken Hz. Peygamber'in Cebrâil'e müracaatı üzere, toplumun tüm kesimlerini kapsam amacıyla yedi harf ruhsatı ile kırâatta kolaylık ilkesini esas almıştır. Bu ruhsatın getirisi olarak özellikle Medine Döneminde İslâm'ın yayılmasıyla eş zamanlı olarak şekillenen sosyal yapı, Kur'ân kırâatında birtakım farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu farklılıklar ilk zamanlarda sahabeler arasında anlaşmazlıklara neden olsa da Hz. Peygamber'in onayıyla bu anlaşmazlıklar giderilmiştir.

Kırâatten kaynaklanan farklılıkların aslında insanlar arasında bir anlaşmazlık nedeni olmadığı, aksine kırâatlerin muhatabı konumundaki toplumu kapsayıcı ve kucaklayıcı olduğu zamanla fark edilmiştir. Nitekim İslâm dini Medine ile sınırlı kalmamış, daha geniş sınırlara ulaşarak bünyesine çok farklı dillere ve lehçelere sahip toplumları almıştır. Bu farklı dil ve lehçelere sahip olan insanlar, müşâfehe yoluyla öğretilen Kur'ân'la buluşurken yedi harf ruhsatının tanıdığı genişlik sayesinde Kur'ân kırâatine suhûletle muttali olmuş, böylece bu ruhsatın kırâate zenginlik kattığı görülmüştür.

İslâm dünyasında zenginlik olarak görülen kırâatleri kapsamasından dolayı *et-Teyisr fi'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eser üzerinde çalışılmaya karar verilmiştir. Yapılacak olan bu çalışma üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde müellifin hayatıyla; ikinci bölümde ise kırâat ilmiyle ilgili genel bilgiler verilerek çalışmanın ana konusu olan Teyisr tanıtılacak; üçüncü bölümde ise kırâat imâmlarının uygulama ve tercihlerinin usûlî ve ferî ihtilâfları incelenecektir.

¹ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, DİB Yayınları, 17. Baskı, Ankara 2014, Yûsuf 12/1.

² İbrâhîm 14/4.

Söz konusu eser çalışılırken usûl ve ferş kısmında imâmın kırâat konularıyla ilgili görüşleri nelerdir? Kırâat imâmının görüşleri her bir konu için farklılık arz etmekte

midir? Farklılık varsa bu farklılıklar nelerdir? Mevcut farklılıkların Kur'ân'da örnekleri nasıldır? Bu örneklerle ilgili imâmlar veya râvîlerin teferrüdü var mıdır, varsa nelerdir? Râvîlerden gelen tarîklerin uygulamalarla ilgili farklı rivâyetleri var mıdır, varsa nelerdir? Müellifin tarîklerden gelen farklı rivâyetlerden tercih ettiği görüşler nelerdir? İmâmın, lafızların yapısıyla ilgili ihtilâfları nelerdir? Sıralanan bu sorular için usûl ve ferş bölümlerinde cevaplar aranacaktır. Bu açıdan söz konusu eser baştan sona taranarak eserin tahlili yapılacaktır, daha sonra da usûl ve ferş bölümünde elde edilen bulguların yukarıda sıralanan sorulara cevap olup olmadığı görülecektir.

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışmanın konusu Endülüs Dönemine özellikle kırâat alanında damga vuran Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eserinin kırâat ilmi açısından tahlilidir. Bu çalışma Endülüs döneminde yazılan *Teysîr*'in muhtevastaki kırâat imâmı ve onların ihtilâflarını içermektedir.

Müellifin ifadesiyle son derece kısa ve öz bir şekilde yazılan bu eser, kendi dönemine kadar aktarılan mütevâtir ve meşhur yedi kırâati bir ders kitabı niteliğinde toplayarak aktarmaktadır. *Teysîr*, daha önce müellifin uzun uzadıya yedi kırâati ele aldığı *Cami'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eserinin muhtasar hali olarak vasıflandırılmıştır. *Teysîr*'in, yazıldığı dönemden itibaren, kırâat ilmi talebelerinin, derslerde sürekli takip ettikleri bir kitap olarak kırâat kültüründe yer aldığı, kırâat ilmiyle ilgilenen herkes tarafından bilinen bir hakikattir.

Müellif eserini yazarken kırâatlerin edasıyla ilgili bilgilerin öğrenciler tarafından ezberlenmesini kolaylaştırmak için lafızları kısa tuttuğunu ve bilgileri sade bir üslûpla aktardığını belirtmektedir. Bu amaçla yazılan eser daha sonra Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (590/1194) tarafından *Kasîdetü'l-Lâmiyye* veya *Şâtîbiyye* olarak da bilinen *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* adıyla manzum olarak hülâsa edilmiştir. Manzum olarak ele alınan eser, *Teysîr*'in içeriğindeki bilgilerin ezberlenmesini daha da kolaylaştırarak zihinlerde yer etmesini sağlamıştır.

Sonraki dönemlerde meşhur İmâm İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), *Teysîr* ve *Hirzu'l-Emâni*'ye tekmile olarak *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l- 'Aşere* ve *Durretu'l-Mudiyye fî'l-Kırâati's-Selâseti'l-Mütemmîme* adlı eserleri yazıp kırâat-ı seb'a'ya üç kırâat imâmı daha ekleyerek kırâat eğitimindeki yaygın yedi kırâat (kırâat-ı seb'a) geleneğini on kırâat (kırâat-ı aşere) olarak sistematize etmiştir. Böylece on kırâat geleneği kırâat eğitim öğretiminde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Ayrıca İstanbul Eyüp Sultan Cami'nde Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598) tarafından *Teysîr* kitabı yıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Eğitimin İstanbul'da yapılması, öğrencilerin İstanbul'da yetişmesi ve Osmânî'nin muhtelif yerlerine dağılması *Teysîr* tarîkinin zamanla İstanbul Tarîki olarak anılmasına sebep olmuştur.

Yukarıda zikredilen *Teysîr*, *Hirzu'l-Emâni*, *Tahbîrû't-Teysîr*, *Durretu'l-Mudiyye*, yine Cezerî'ye ait *en-Neşr fî'l-Kırâati'l- 'Aşr* eseriyle ve bu eserin manzum hali olan *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserler günümüzde hala tüm İslâm dünyasında kırâat-ı seb'a ve kırâat-ı aşere adıyla okutulan derslerde takip edilen eserler olarak önemlerini korumaktadırlar.

II. Araştırmanın Amacı

Yukarıda önemi üzerinde durulan ve kırâat ilmi literatüründe asırlardır eğitim ve öğretimde başucu kitabı olarak kabul gören bu eserin akademi camiasına kazandırılması önemli amaçlarımızdan birisidir. Ayrıca kırâat ilmiyle ilgilenmek isteyen hemen herkesin ilgi duyacağı eserlerden biri olan bu eserin tanıtılması hedeflenmiştir. Bu bakımdan söz konusu eserin tahlilinin yapılması ve literatüre kazandırılmasının bu ilmin mübtedi talebelere fayda sağlayacağı aşîkârdır.

Kırâat ilmiyle ilgili yapılan ayrıntılı araştırmalar ve okumalar neticesinde *et-Teysîr fî'l-Kırâati's-Seb 'a* adlı eserle ilgili herhangi bir tez çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Yukarıda önemi zikredilen bu eser; çalışılmaya, üzerinde emek sarf edilmeye değer ve önemi haiz bir eser olarak görülmektedir. Daha önce bu eserle ilgili çalışmanın yapılmamış olması bizi bu konuda çalışmaya sevk etmiştir.

III. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Yapılan bu çalışmada sosyal bilimlerde kullanılan dokümantasyon ile veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca eserin tahlili yapılırken herhangi bir konu

hakkında kırâat imâmının/imâmlarının görüşleri verildikten sonra “Diğer kırâat imâmları da bu şeklide okumuştur.” denilmiştir. Burada kullanılan “diğer imâmlar” ibaresinden yedi kırâat imâm ve râvîlerinden görüş belirtmeyen tüm kırâat imâmları kastedilmektedir. Yine imâmların usûl konularıyla ilgili görüş belirttiği bir konu hakkında âyetlerden örnek verilirken bazı yerlerde bu âyetlerin hangi sûrede geçtiği numarasıyla birlikte verilmiştir. Bunun sebebi imâmın özellikle zikredilen yeri bahsedilen kural ile okumasıdır. Bazı yerlerde ise verilen örneklerin hangi sûrede geçtiği belirtilmemiştir. Bunun sebebi ise imâmların görüş belirttiği konu hakkında benzer okuyuşların başka sûrelerde de yer almasıdır. Çalışmada benimsenen tutum böyle olmakla birlikte genel olarak müellifin eserde takip ettiği metot izlenmiştir.

Bu çerçeve kapsamında birinci bölümle ilgili araştırma yapılırken çoğunlukla biyografi kitapları ve kırâat ilmiyle ilgili diğer eserler kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, yine Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr 'ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr ve Tezkiratü'l-Huffâz*, Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût er-Rûmî el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udebâ İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celaleddîn es-Suyûtî'nin *Tabakâtü'l-Huffâz*, Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdulmelik b. Beşküval'ın *Kitabü's-Sılâ fî Târîhi Eimmeti'l-Endelüs* ile kırâat ilmiyle ilgili olan ve İzzet Hasen tarafından tahkiki yapılan Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî'nin *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif* adlı eser ile Ebû Abdullâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserlerinden istifade edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kırâat ilmiyle ilgili genel bilgiler verildiğinden bu ilimle ilgili klasik ve çağdaş sayılan eserlerden istifade edilmiştir. Yararlanılan kaynaklar arasında Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî Kırâati'l-'Aşr* ile *Müncidü'l-Mukriîn Mürşidu't-Tâlibîn* adlı eserleri, Ahmed b. Muhammed b. Abdülğânî ed-Dimyâtî'nin *İthâfî'l-Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâati'l-Erba'ate 'Aşer*, Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî'nin *el-Büdûrû'z-Zâhire fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira*, Mennâ' Halîl el-Kattân'ın *Mebâhis fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, Subhî es-Sâlih'in *Mebâhisü'l-'Ulûmi'l-Kur'ân*, İsmail Karaçam'ın *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati ve Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum*

Farklılıklarına Etkisi, Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Mustafa Atilla Akdemir'in *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* ve Mehmet Emin Maşalı'nın *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi* adlı eserler bulunmaktadır.

Çalışmanın asıl konusu olan *et-Teysîr fî'l-Kırâati's-Seb'a* adlı eserin kırâat ilmi açısından tahlilinin yapıldığı bir eser olmasından dolayı, Otto Pretzl (ö. 1893-1941) tarafından tahkîk ve tashîhi yapılan nüsha kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra *Teysîr* üzerine çalışan Halef b. Hamûd eş-Şağdelî'nin ve Ferîd Muhammed b. 'Azzûz'un yaptığı tahkiklerden de yararlanılmıştır. Ayrıca eserin şerhlerinden biri olan Abdülvâhid b. Muhammed b. Ali b. Ebû's-Sedâd el-Mâlekî'nin *ed-Dürrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr* adlı eseri de bazı kapalı ibarelerin çözümünde ve ıstılâhî kavramların açıklanmasında başvurulmuş kaynaklar arasında yer almıştır.

Bütün bu kaynakların yanı sıra çalışmanın ilgili yerlerinde bazı makaleler, tezler ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* gibi birçok kaynaktan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ ‘AMR ED-DÂNÎ VE YAŞADIĞI DÖNEM

1.1. Ebû ‘Amr Ed-Dânî

1.1.1. İsmi, Künyesi, Mezhebi, Nisbeleri ve Sıfatları

Konu olarak seçilen *et-Teysîr fî l-Kırâati’s-Seb’a* adlı eserin müellifi Ebû ‘Amr ed-Dânî’dir.³ Aynı zamanda kırâat ilminin de büyük âlimlerinden biri olan Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin hayatının ele alındığı bu bölümde, önce onun ismi, künyesi, mezhebi, nisbeleri ve sıfatları, daha sonra hayatı hakkında bilgi verilecektir.

Ebû ‘Amr’ın, ismi “Osmân”,⁴ künyesi “Ebû ‘Amr”⁵, mezhebi “Mâlikî”dir.⁶ Yaşadığı dönemde çevresi tarafından önce “İbnu’s-Sayrâfî” olarak tanınmış,⁷ takriben 46 yaşından sonra yerleştiği ve uzun bir süre yaşadığı Dâniye şehrine nispetle “ed-Dânî” olarak halk arasında şöhret bulmuştur.⁸

Müellifimizin ata nisbesi Osmân b. Sa’îd b. Osmân b. Sa’îd b. Ömer olmakla birlikte kaynaklarda el-Muhaddis, el-Müfessir, Şeyhu’l-İslâm,⁹ el-Fakih, el-Mukri, Şeyhu’l-Meşâyihu’l-Mukriîn el-Hâfız el-‘Allâme, el-İmâm olarak da geçmektedir.¹⁰

³ Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiyye, Nşr, Bergstraesser, Mısır 1932 C 1, s. 503.

⁴ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

⁵ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

⁶ Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, Daru’l-Hadis, Kâhire 2006, C 13, s. 317.

⁷ Şihâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût er-Rûmî el-Hamavî, *Mu’cemü’l-Udebâ İrşâdü’l-Erîb ilâ Ma’rifeti’l-Edîb*, thk, İhsan Abbas, 1. Baskı, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrût 1993, C 4, s. 1604; Ebû Abdullah b. Ahmed ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr ‘ale’t-Tabakâti ve’l-A’sâr*, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1997, s. 226; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ* C 13, s.317; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

⁸ ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

⁹ ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, 1.Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Lübnân 1998, C, 3 s. 211; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503; Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâleddîn es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, 1. Baskı, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1984, s. 428.

¹⁰ ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; ez-Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, C, 3 s. 212; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503; es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 428.

Ebû ‘Amr ed-Dânî, doğduğu yere, mensup olduğu millete ve mezhebe, yaşadığı yere nispetle el-Kurtubî, el-Emevî, el-Malikî, el-Endelüsî olarak da isimlendirilmiştir.¹¹

1.1.2. Hayatı

Müellifimiz babasından işittiğine göre hicrî 371/981 yılında Endülüs devletinin başkenti olan Kurtuba’da (Cordoba) doğmuştur.¹² Daha sonraları Belensiye (Valentia Edetanorum¹³) eyaletine bağlı Dâniye şehrinde uzun süre kaldığı için ed-Dânî olarak şöhret bulmuştur.¹⁴

Ebû ‘Amr, 13 yaşından sonra ilim tahsiline başlamış, yaşadığı yer olan Kurtuba ve çevresindeki âlimlerden 10 yılı aşkın bir süreyle ders almıştır.¹⁵

Müellifimizin bu ilim tahsilinden sonra kendisi de 22 yaşındayken hicrî 393 yılında babası vefat etmiştir.¹⁶ Bu durumdan yaklaşık dört yıl sonra ilmini artırmak için tekrar yolculuklar yapmaya başlamıştır.¹⁷

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre Ebû ‘Amr ilme öyle bir aşk duyuyordu ki yaşadığı şehir ona dar geliyor, bu ilim aşkı ve sevgisinden dolayı sürekli başka şehirlere gidip ilim tahsil etmek istiyordu.¹⁸ Onun bu isteği nihayet tezahür etmiş ve Doğu beldelerine doğru yola çıkmıştı.¹⁹ Önce Kayrevan’a gidip bir grup âlimden ilim tahsil etmiş daha sonra da Mısır’a doğru yola çıkmıştır.²⁰ Ebû ‘Amr ed-Dânî, Mısır’da

¹¹ ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 428.

¹² Ebû’l-Kâsım Halef b. Abdilmelik İbn Beşküvâl, *Kitâbu’s-Sılâ fî Târîhi Eimmeti’l-Endülüs*, 2. Baskı, Mektebetü’l-Hanci, Kâhire 1955, C 1, s. 385; Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503; es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 428.

¹³ İbrahim Harekât, *"Belensiye", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C 5, s. 404-405.

¹⁴ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226.

¹⁵ İbn Beşküvâl, *Kitâbu’s-Sılâ fî Târîhi Eimmeti’l-Endülüs*, C 1, s.385; Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, C, 3 s. 211-212; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ* C 13, s. 318; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

¹⁶ Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604.

¹⁷ Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226.

¹⁸ Ebû ‘Amr Osman b. Sa’îd ed-Dânî, *el-Muhkem fî Nakti’l-Mesâhif*, Thk. İzzet Hasen, 2. Baskı, Daru’l-Fikri’l-Muâsir, Beyrût 1997, s. 2.

¹⁹ Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604, ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 22; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 317; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503, es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s.429.

²⁰ Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; ez-Zehebî, *Tezkiratü’l-Huffâz*, C, 3 s. 211; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ* C 13, s.318; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503; es-Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 429.

bir yıl kaldıktan sonra hac görevini îfâ etmek için Mekke ve Medine'ye gitmiş, buralarda kırâat hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil ederek Mısır'a dönmüş oradan da tekrar Kayrevan'a gitmiştir.²¹

İlim yolculuğu devam eden müellif, bundan sonra Endülüs'e, daha sonra da Kurtuba'ya giderek bir süre kalmış ancak o dönem de mevcut olan siyasi kargaşalar onun burada kalmasını engellemiştir.²² Bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve güvensiz ortam onu Sarakusta'ya (Zaragoza) sürüklemiş, orada birkaç yıl ilim tahsil ettikten sonra aynı yerde hocalığa başlamıştır. Daha sonra Dâniye'ye, oradan da Mayorka'ya (Mallorca²³) giderek sekiz yıl ikamet etmiştir.²⁴

Ebû 'Amr ed-Dânî bu ilim yolculuğundan sonra ömrünün geri kalanını geçireceği Dâniye şehrine yerleşmiş,²⁵ ömrünün sonuna kadar orada kırâat başta olmak üzere muhtelif dersler okutmuş ve çeşitli alanlarda kitap te'lif etmiştir.²⁶

Otuz yılı aşkın bu ilim seyahati sonrasında müellifimiz Ebû 'Amr ed-Dânî artık hocalardan bir hoca olma derecesine ulaşan bir âlim olmuş, özellikle kırâat alanında talebeler yetiştiren ve eserler te'lif eden büyük bir otorite haline gelmiştir.

Ebû 'Amr ed-Dânî, 14 Şevval 444/1053 yılında Dâniye şehrinde 73 yaşında vefat etmiştir.²⁷ O zamanın emiri olan Ali b. Mücâhid (ö. 468/1075) onun cenaze törenini hazırlatmış kendisi de bizzat cenaze merasimine en ön safta katılarak, yürümüştür.²⁸ Müellifimiz bu cenaze merasiminin akabinde ikinci namazını müteakip defnedilmiştir.²⁹

²¹ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 226; ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

²² Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1604.

²³ Mehmet Özdemir, "*Mayurka*", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C 28, s. 188-190.

²⁴ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* C 13, s. 318; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

²⁵ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 503; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

²⁶ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1604; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 228; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* C 13, s.318; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 503.

²⁷ Yâkût, *Mu'cemü'l-Udebâ*, C 4, s. 1605; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 228; ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 318, es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

²⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 321; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 228.

²⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 321; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 228.

1.1.3. İlmî Şahsiyeti

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Ebû ‘Amr ed-Dânî, İslâm dinine bağlı, müttakî, ehl-i sünnet çizgisinde, faziletli, ilmiyle âmil ve engin ilim sahibi bir âlimdir.³⁰

Genel olarak Kırâat ilmiyle ilgilenen Ebû ‘Amr ed-Dânî aslında çok yönlü bir âlim olup birçok defa ehl-i sünnet savunuculuğunu da yapmaktan geri durmamaktaydı. Onun yaşadığı bölge olan Endülüs’e hâkim mezhep Mâlikî mezhebi olmakla birlikte az da olsa Zâhirî mezhebine mensup insanlar bulunmaktaydı.³¹ Bu mezhebin savunucularından biri olan İbn Hazm (ö. 456/1064) zaman zaman farklı mezhep müntesipleriyle münâzaralar yapar ilmi tartışmalara girerdi. Yine bu münâzaralardan birini yaparken karşısına Ebû ‘Amr ed-Dânî çıkmış, her biri mensubu olduğu mezhebi savunmuş, aralarında münakaşalar, sürtüşmeler hatta birbirlerini hicveden yazılar yazmaya kadar varan haller zuhûr etmiştir.³² Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin İbni Hazm gibi sert mizaçlı³³ bir âlimle fikhî veya kelâmî bir konuyu tartışması ve aralarında münakaşalar cereyan etmesi müellifimizin sadece kırâat alanında değil başka alanlar hakkında da derin bilgiye sahip olduğunu göstermektedir.

Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin kuvvetli bir hafızaya, keskin bir zekâ ve anlayış kabiliyetine sahip olması onu özellikle kırâat alanında mütehassıs ve otorite haline getiren önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir.³⁴ Nitekim onun hakkında araştırma yapanlar, onun kendi çağdaşlarından çok üstün bir hafızaya sahip olduğunu söylemektedirler.³⁵ Bu araştırmalara ışık tutan bizzat müellifimizin kendi sözleridir. “Gördüğüm her şeyi yazdım. Her yazdığım şeyi ezberledim. Ve ezberlediğim şeylerden hiçbirini unutmadım.”³⁶ Ayrıca âlimler, Ebû ‘Amr ed-Dânî’ye kendi seleflerinin sözü veya herhangi bir mesele hakkında soru sorulduğunda “Her birini üstatlarından esas

³⁰ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 228; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 318; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 503; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

³¹ Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C 11, s. 211-225.

³² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

³³ İsmail Durmuş, “İbn Hazm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, C 20, s. 58-61.

³⁴ es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

³⁵ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

³⁶ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505; es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 429.

söyleyenine kadar ulaşan bir isnâd ile onu bütün yönleriyle anlatırdı.”³⁷ gibi ifadeleriyle onun meselelere vukûfiyetini vurgulamaktadırlar. Yine onun hakkında söz söyleyenler onu ilimleri cem‘ etmek için bütün çabasını sarf eden, ilme önem veren, duası makbul, yazısı güzel bir kişi olarak tavsif etmektedirler.³⁸

Ebû ‘Amr ed-Dânî, meşgul olduğu birçok ilmin yanı sıra özellikle Kırâat ilmi sahasında hem halk hem de bu ilmin takipçileri nezdinde takdir toplamıştır. Bunun yanı sıra Dânî, insanların güvenini kazanmış bir âlim olup bu alanda eserlerine itimad edilen, kırâatle ilgili bir meselenin çözümü konusunda sözün kendisinde bittiği bir şahsiyet olarak bilinmektedir.³⁹ Kendisinden sonra onun terceme-i halini yazan âlimler arasında özellikle ez-Zehebî (ö. 748/1348), İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), es-Suyûtî (ö. 911/1505) ve İbn Haldun (ö. 808/1406) gibi âlimler ondan övgüyle söz etmişler, onu kırâat ilminde Şeyhu’l-Kurrâ olarak vasıflandırmışlardır.⁴⁰ Özellikle ed-Dabbî (ö. 599/1203) onun kırâat yönüne atıfta bulunarak onu Kur’ân ve kırâat öğretiminde asrın imâmı olarak gördüğünü ifade etmektedir.⁴¹

1.1.4. Hocaları

Daha önce de zikredildiği gibi müellifimiz ilim talep etmek maksadıyla birçok şehri gezmiş ve birçok üstattan ders almıştır. Dânî’nin ders aldığı hocaların bazıları sadece kırâat hocaları olup onlardan yalnız kırâat ilmini almıştır. Bazıları hem kırâat âlimi olup hem de başka ilimlerle de meşgul olan âlimlerdir. Bazıları da kırâatle ilgili ilimleri olmayıp Fıkıh, Hadis ve Arapça ilimlerinde âlim kişilerdir ki Ebû ‘Amr ed-Dânî bu vasıflara sahip âlimlerin bazısından bizzat tilâvet⁴² ederek ders almış, bazısından da rivâyette⁴³ bulunmak sûretiyle iki türlü eğitim modeliyle talebelik etmiştir.

³⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

³⁸ ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C 3, s. 212; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505; es-Suyûtî, *Tabakâti’l-Huffâz*, s. 429.

³⁹ ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319.

⁴⁰ ez-Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505; es-Suyûtî, *Tabakâti’l-Huffâz*, s. 429.

⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 506.

⁴² Kur’an’ı Kerim’i tecvid kaidelerine ve okuma çeşitlerine dikkat ederek okumak Bkz: Abdurrahmân Çetin, "Tilâvet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, C 41, s. 155-157.

⁴³ İlmi bir bilgiyi (Hadis, Kırâat vb.) senediyle birlikte asıl söyleyenine kadar nakletmek. Bkz: Mehmet Efendioğlu, "Rivayet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C 35, s. 135-137.

Bu bölümde Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin hocalarının isimleri ve onlar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Fâris b. Ahmed b. Mûsâ b. ‘İmrân Ebû’l-Feth ed-Darîr el-Hımsî

Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin kırâat dersi aldığı aynı zamanda Hz. Peygamber’e kadar ulaşan kırâat silsilesinde yer alan âlimlerden biridir.⁴⁴ Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin kendi ifadesine göre en çok istifâde ettiği hocalarından olup onu hıfz bakımından güçlü bir âlim olarak vasıflandırmaktadır.⁴⁵ Fâris b. Ahmed 333/944 yılında Hıms’ta doğmuş, 68 yaşındayken 401/1010 yılında Mısır’da vefat etmiştir.⁴⁶

Abdülazîz b. Ca‘fer b. Muhammed b. İshâk

Abdülazîz b. Ca‘fer b. Muhammed b. İshâk, ticaret maksadıyla Endülüs’te bulunduğu bir zamanda Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin ondan kırâate dair ilim tahsil ettiği hocalarındandır.⁴⁷ Zabt sahibi bir âlim olup 412/1021 yılında Endülüs’te vefat etmiştir.⁴⁸

Tâhir b. Abdülmün‘im b. Ubeydullah b. Ğalbûn el-Mısrî

Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin en çok istifâde ettiği hocalarından biri olup kırâati arz ve sema‘ yoluyla aldığı hocalarındandır.⁴⁹ Müellifimiz bu âlimden övgüyle söz ederek onun yazdıklarından çokça nakilde bulunduğunu, ifade etmiştir.⁵⁰ Tâhir b. Ğalbûn 399/1009 yılında vefat etmiştir.⁵¹

Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Hüseyin Ebû Müslim el-Bağdâdî

Aynı zamanda bir hadis âlimi olan bu şahıs müellifimizin yine en çok istifâde ettiği hocalarındandır.⁵² Bunu kendisi de dile getirerek ondan çok şey yazdığını

⁴⁴ ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁴⁶ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁴⁷ ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁴⁹ ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁰ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵¹ Ebû Abdullâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, thk, Muhammed Ebû Fadl İbrâhîm, 1. Baskı, Daru’l-Ma‘rife, Beyrût 1957, C 1, s. 323; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵² ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 226; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

belirtmiştir.⁵³ Hicri 305/917 yılında Bağdat'ta doğan bu âlim 399/1008 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁵⁴

Halef b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ca'fer Ebû'l-Kâsım el-Hâkânî el-Mısırî.

Özellikle Verş kırâatında üstâd olan bu âlim lehçesi düzgün, zabt sahibi ve ibadetiyle meşhur bir zât olarak tavsîf edilmektedir.⁵⁵ Ebû 'Amr ed-Dânî'nin yine çok istifade ettiği hocalarından biri olup⁵⁶ hadis ve fıkıh ilimlerine dair ondan rivâyette bulunmuştur. Bu zât 402/1011 yılında Mısır'da vefat etmiştir.⁵⁷

İbrâhîm b. Abdurrahman b. Ahmed Ebû İshak el-Bağdâdî

Bu şahıs İbn Mücâhid'den (ö. 324/935) okumuş olup Ebû 'Amr ed-Dânî'ye de hocalık etmiştir.⁵⁸ Aynı zamanda çalışmamızında ana konusunu oluşturan et-Teyssîr adlı eserin kaynakları arasındadır.⁵⁹ Bu âlimin 393/1002 yılında vefat ettiği bilinmektedir.⁶⁰

Saîd b. Osmân b. Saîd b. Ömer Ebû Osmân el-Emevi

Müellifimizin babası olup aynı zamanda hocası da olduğu belirtilmektedir. Dânî, babasının devrin âlimleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ve onlar hakkındaki bilgiyi babasından naklettiğini ifade etmektedir.⁶¹

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁶ ez-Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, s. 226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁸ ez-Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, s. 226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁶⁰ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, 1. Baskı, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyye, Beyrût 1988, C 14, s. 118.

⁶¹ Abdurrahmân Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, 1. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2015, s. 110.

Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed el Kurtubî

Kırâat, Arapça ve Ferâiz ilimlerinde âlim olup Kurtuba'da dersler vermiştir. Ebû 'Amr ed-Dânî'nin dayısı olup ona hocalık etmiştir.⁶² Bu âlim 429/1037 yılında Kurtuba'da vefat etmiştir.⁶³

Abdurrahman b. Osmân el-Kuşeyrî

Ebû 'Amr ed-Dânî'nin özellikle hadis alanında çok istifade ettiği âlimlerdendir.⁶⁴

Muhammed b. Halife Ebû Abdillâh

Ebû 'Amr ed-Dânî'nin eserlerine çokça atıfta bulunduğu bir hadis âlimidir.⁶⁵

Muhammed b. Abdilvâhid b. el-Bağdâdî

Müellifimizin kırâat aldığı hocalarından⁶⁶ birisi olup el-Mukrî⁶⁷ olarak vasıflandırılmaktadır.⁶⁸

Müellifimiz Ebû 'Amr ed-Dânî burada ismi geçen hocaların dışında başka hocalardan da Kırâat ilmi başta olmak üzere çeşitli ilimler hakkında dersler almıştır.⁶⁹ Bu hususta bazı kaynaklarda onun yetmiş veya doksan hocadan ders aldığı zikredilmektedir.⁷⁰ Bu bahiste kanaatimize göre sadece ona en yakın olan isimlerden bahsedilmiştir.

1.1.5. Talebeleri

İlim aşkıyla şehirler ve beldeler dolaşarak hayatının bir bölümünü bu uğurda geçiren ve sonunda da Kırâat ilminde bir otorite haline gelen Ebû 'Amr ed-Dânî, gerek

⁶² ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505; Abdulhâdî Hamitu, *Mu'cemü'l-Şuyûhi'l-Hâfiz*, 1. Baskı, İmamü'l-Kurrâ Bi'l-Mağrib ve'l-Endelüs, el-Cemiyetu'l-Mağribiyyetü'l-Esâtizetu, 2000, s. 143.

⁶⁴ Hamitu, *Mu'cemü'l-Şuyûhi'l-Hâfiz*, s. 87.

⁶⁵ Hamitu, *Mu'cemü'l-Şuyûhi'l-Hâfiz*, s. 129.

⁶⁶ ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁶⁷ Kırâatleri kesintisiz bir isnatla alan bir âlimden müsafefe yoluyla rivayette bulunan kişiye verilen isimdir. Bkz: Abdulhamit Birişik, *"Kıraat", DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C 25, s. 426-433.

⁶⁸ Hamitu, *Mu'cemü'l-Şuyûhi'l-Hâfiz*, s. 136.

⁶⁹ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, C 3, s. 212; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 318.

⁷⁰ Ebû 'Amr Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *et-Tahdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, thk. Ğanim Guduri el-Hamed 1. Baskı, Daru'l-'Ammâr, Ummân 2000, Muhakkikin girişi.

ilim tahsili için dolaştığı şehirlerde gerekse de ilim hayatından sonra yerleştiği şehirlerde birçok talebe yetiştirmiştir. Talebelerini tespit etmek için ayırdığımız çalışmamızın bu bölümünde Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin rahle-i tedrisinden geçmiş tüm talebelerini tespit etmek mümkün olmadığı için sadece kaynak kitaplarda adı geçen birkaç âlim, yapılan araştırma çerçevesinde kısa ve öz bir şekilde verilmeye çalışılacaktır.

Süleyman b. Necâh Ebû Davud el-Kurtubî el-Emevî

Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin en tanınan talebelerinden biridir. Kırâat ilmini tüm incelikleriyle bilen, kırâat ilminde zabt sahibi ve dindar bir şahıs olduğu kaydedilmektedir. Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin bildiği ilimleri ondan alıp kendisinden sonrakilere nakletmekle bilinen bir zattır. Ayrıca kırâat alanıyla ilgili birçok eser yazmış, hocası Dâni’ye de arz etmiştir. Bu âlim 413/1022 yılında Kurtuba’da doğmuş, 496/1103 yılında Belensiye’de vefat etmiştir.⁷¹

Ahmed b. Abdülmelik b. Mûsâ Ebû’l-Kâsım el-Mursî

Ebû ‘Amr ed-Dânî’den en son rivâyet eden kişi olarak bilinen âlim müellifimizden kırâat dersi almış, çalışmamızında konusunu oluşturan ‘Amr ed-Dânî’nin *et-Teyisr fi’l Kırâati’s-Seb’a* adlı eserini icazetle ondan almış ve rivâyet etmiştir. Aynı zamanda bir fakîh olan bu âlim 530/1135 yılında vefat etmiştir.⁷²

Muhammed b. Ahmed b. Mes’ûd ed-Dânî

Dâniye şehrine mensup olan Ahmed b. Mes’ûd ed-Dânî, Ebû ‘Amr ed-Dânî’den kırâat ilmi alanında çokça istifade etmiştir. Bahsi geçen şahıs sadece kırâat ilmiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Arapça ilminde de çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca bu âlim, Dâniye şehrindeki kurrâların da şeyhi olup 470/1077 yılında vefat etmiştir.⁷³

⁷¹ Yâkût, *Mu’cemü’l-Udebâ*, s. 1604; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁷² İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁷³ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

Muhammed b. Halef Ebû Abdullah İbn Şu‘ayb.

Kurtuba kadılarından olup hadis ilmiyle meşgul olduğu, zezem suyuyla mürekkep yapıp onunla güzel ve hızlı yazı yazdığı kaydedilmektedir. Kurtuba şehrinde 395/1004 yılında doğmuş 485/1092 yılında Dâniye şehrinde vefat etmiştir.⁷⁴

Reyhâne

Müellifimiz Ebû ‘Amr ed-Dânî’den perde arkasından Kur’ân-ı Kerîm ve yedi kırâatı okuyup icâzet almış bir hanım olduğu kaydedilmektedir.⁷⁵

Muhammed b. Yahyâ b. Müzâhim el-Ensârî et-Tuleylî

Yaşadığı dönemin Endülüs şehrindeki şeyhlerden birisi olup Arap dilinde mâhir bir şahsiyettir. Kaynaklarda *en-Nâhic fî l-Kırâat* isimli eserin müellifi olup 502/1108 yılında vefat ettiği ifade edilmektedir.⁷⁶

Halef b. Muhammed b. Halef el-Ensârî İbnü’l-‘Uraybî

Şair ve edîp olan bu âlim müellifimizden bir süre ders okumuştur. 411/1020 yılında doğmuş olan bu şair 508/1114 yılında vefat etmiştir.⁷⁷

el-As b. Halef Ebü’l Hasen el-İşbîlî

Bu şahıs müellifimize talebelik etmiş olup *et-Tezkira fî l-Kırâati’s-Seb‘a* ve *et-Tehzîb* adlı eserlerin sahibidir. 470/1077 yılında vefat etmiştir.⁷⁸

Ahmed b. Osmân b. Sa‘îd b. Osmân Ebü’l-‘Abbâs

Müellifimizin hem oğlu hem de talebesidir. O da babasının izinden gidip insanlara Kur’ân ve kırâat okutmuş, 471/1079 yılının Recep ayında vefat etmiştir.⁷⁹

⁷⁴ İbn Beşküvâl, *Kitabü’s-Silâ*, C 1, s. 529.

⁷⁵ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dânî*, s. 117.

⁷⁶ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁷⁷ İbn Beşküvâl, *Kitabü’s-Silâ*, C 1, s. 172; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 503

⁷⁹ İbn Beşküvâl, *Kitabü’s-Silâ*, C 1, s. 68; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

Hasen b. Muhammed b. Hâlis el-Ezdî

Sarakusta şehri yerlilerinden olan bu âlim müellifimizin Sarakusta'da kaldığı dönemde kendisine icazet verdiği talebelerindendir.⁸⁰

Yukarda da ifade edildiği gibi müellifimizin Kırâat ilminde otorite bir âlim olması hasebiyle binlerce talebesi bulunmaktadır. Burada yalnız ismi tabâkat kitaplarında zikredilen ve kanâtimize göre içlerinden en önemli olanları zikredilmektedir.

Bu bahiste talebelerinin hepsinin verilmesi mümkün olmadığı için bu kadarıyla iktifâ edilmiştir.

1.1.6. Eserleri

Daha önceden de ifade edildiği gibi Ebû 'Amr ed-Dânî sadece kırâat alanıyla ilgilenen bir âlim olmayıp aynı zamanda İslâmî ilimlerin diğer alanlarında da ilmi ve eserleri olan bir otoritedir. Dolayısıyla müellifin eserleri tanıtılırken diğer alanlara dair ulaşılabildiği ölçüde bilgi aktarılmaya çalışılacaktır.

1.1.6.1. Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Eserleri

Yedi Kırâate Dair Eserleri

Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'a⁸¹

et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a⁸² (Tez çalışmamızın da konusu olan eser)

Müfredâtü'l-Kurrâi's-Seb'a⁸³

Mezâhibü'l-Kurrâi's-Seb'a bi'l-Emsâr⁸⁴

Muhtasar fî Mezâhibi'l-Kurrâi's-Seb'a⁸⁵

⁸⁰ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dânî*, s. 115.

⁸¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', el-Matbaatü'l-Ticaretü'l-Kübrâ, Mısır ty, C 1, s. 34; Ebû 'Amr Osman b. Sa'id ed-Dânî, *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a*, 2. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-'Arabiyye, thk. Otto Pretzl, İstanbul 1984, muhakkikin girişi.

⁸² İbn Hayr el-İşbilî, *Fihrist*, thk. Beşar Avvâd Ma'rûf, Muhammed Beşar Avvâd, 1. Baskı, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2009, s. 56; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 58; Dânî, *Kitâbu't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁸⁴ Ebû 'Amr Osman b. Sa'id ed-Dânî, *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a* thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, 2. Baskı, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2016, s. 122.

⁸⁵ Abdurrahmân Çetin, *"Dânî", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C 8, s. 459-461.

et-Tehzîb fi'l-Kırâe⁸⁶

el-İktisâd fi'l-Kırâati's-Seb'a⁸⁷

Tezkiretü'l-Huffâz⁸⁸

Yalnız Bir Kırâat'e Dair Eserleri

Kırâatü İbn Kesîr⁸⁹

Müfredâtü Abdullah b. Kesîr el-Mekkî⁹⁰

Müfredâtü Ebî 'Amr b. A'lâ el-Basrî⁹¹

Müfredâtü Nâfî' b. Abdurrahmân el-Medenî⁹²

Risâle fi'l-Kırâat⁹³

el-Vusûl ilâ İhtilâfî Ashâbi Nâfî' ⁹⁴

Tehzîbü Kırâeti Ebî 'Amr b. el-A'lâ⁹⁵

et-Ta'rîf fî İhtilâfî'r-Ruvât 'an Nâfî' ⁹⁶

Müfredâtü Ya'kûb fi'l-Kırâe⁹⁷

et-Telhîs li Usûli Kırâati Nâfî' ⁹⁸

et-Temhîd li İhtilâfî Kırâati Nâfî' ⁹⁹

1.1.6.1.1. Farklı Kırâatleri Karşılaştırdığı Eserler

el-İhtilâfu Beyne'l-Mufaddâl ve Ebî Bekr 'an Âsım¹⁰⁰

İhtilâfu Verş ve Kâlûn¹⁰¹

⁸⁶ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dânî*, s. 234.

⁸⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s.319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227.

⁸⁸ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

⁹⁰ Halef b. Hamûd eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, 1. Baskı, Daru'l-Endülüs li'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrût 2015, s. 55.

⁹¹ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dânî*, s. 196.

⁹² Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

⁹³ eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 51-61

⁹⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 27.

⁹⁵ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s. 111-117.

⁹⁶ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dânî*, s. 231.

⁹⁷ eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 56.

⁹⁸ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

⁹⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁰⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹⁰¹ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

1.1.6.1.2. Yalnız Bir Râvînin Kırâatiyle ilgili Eserler

Î‘câzu’l-Beyân fî Kırâati Verş¹⁰²
el-Mucîz fî Usûli Verş¹⁰³
Risâle fî Beyâni Mezhebi Ya‘kûb el-Ezrâk¹⁰⁴
Rivâyetü Ebî Neşit¹⁰⁵
Rivâyetü Kâlûn min Tarîki’l-Hulvânî¹⁰⁶
Rivâyetü Verş min Tarîki’l-Mısriyyîn¹⁰⁷
et-Takrîb¹⁰⁸
et-Telhîs fî Kırâati’l-Verş¹⁰⁹
Tuhfetü’l-Kurrâ¹¹⁰

1.1.6.1.3. İmâm veya Râvînin Kırâatinin Yalnız Bir Özelliği Hakkında Eserler

el-İdgâmu’l-Kebîr¹¹¹
el-Feth ve’l-İmâle li Ebî ‘Amr b. ‘Alâ¹¹²
el-İbâne fî’r-Râât ve’l-Lâmât li Verş¹¹³
Kitâbü’r-Râât ve’l-Lâmât li Verş¹¹⁴
et-Tenbîh ‘alâ Mezhebi Ebî ‘Amr b. ‘Alâ fî’l-İmâle ve’l-Feth.¹¹⁵

1.1.6.1.4. Kırâat İlminin Bazı Konularıyla İlgili Eserler

el-Beyân ve’l-İdgâm¹¹⁶

¹⁰² İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227.

¹⁰³ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 31.

¹⁰⁴ İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

¹⁰⁵ eş-Şâğdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisîr*, s. 51-61.

¹⁰⁶ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dâni*, s. 219.

¹⁰⁷ Dâni, *Teyisîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁰⁸ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 31

¹⁰⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227; Ebû ‘Amr Osman b. Sa‘îd ed-Dâni, *Câmi’u’l-Beyân fî’l-Kırâat’is-Seb’i’l-Meşhûra*, thk. Muhammed Sarû, 1. Baskı, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 2005, s. 8.

¹¹⁰ eş-Şâğdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisîr*, s. 51-61.

¹¹¹ Dâni, *Kitâbu’t-Teyisîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin Girişi.

¹¹² ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227.

¹¹³ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319, ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu’t-Teyisîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹¹⁴ ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319, ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227.

¹¹⁵ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

¹¹⁶ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dâni*, s.133.

İhtilâfu'l-Kırâat fi'l-Yâât ve't-Tâât ve'n-Nûnât¹¹⁷
İhtilâfu'l-Kırâe fi Kavlihî Azze ve Cellehâ Entum¹¹⁸
el-İmâle¹¹⁹
el-İntisar li Eimmeti'l-Kurrâi bi'l-Emsâr¹²⁰
el-İştîmâl 'alâ Ma'rifeti'l-Kat'ı 'alel-Kelimi'l-Muhtelefi fihinn¹²¹
el-Kavl fî Na'ti Kırâati'n-Nebiyi 'Aleyhi's-Selâm¹²²
Kitâb fihî Mes'ele 'an Kavli'n-Nebiyi: Ünzile'l-Kur'ân'ü 'alâ seb'ati Ahrufîn¹²³
Kitâb fihî Mes'ele Kavluhû Teâlâ: 'Adeni'l-Ûlâ¹²⁴
Kitâbü'l-İmâlât¹²⁵
Kitâbü'l-Mes'eleti's-Sittîniyye¹²⁶
Kitâbü'l-Yâât¹²⁷
Mezâhibü'l-Kurrâ fi'l-Hemzeteyn¹²⁸
el-Mûdih fi'l-Fethi ve'l-İmâle¹²⁹
el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâ¹³⁰
er-Revm ve'l-İşmâm ve Mezâhibü'l-Kurrâi fihimâ¹³¹
Risâle fî Hilâfi'l-Kurrâ¹³²
eş-Şerh ve't-Tebyîn¹³³
'Ürcuze fi'l-Kırâât¹³⁴
el-'Ürcûzetü'l-Münebbihe 'alâ Esmâi'l-Kurrâ ve'r-Rüvât ve Usûli'l-Kırâât¹³⁵

¹¹⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹¹⁸ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹¹⁹ Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 8.

¹²⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 25.

¹²¹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 30.

¹²² eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 51-61.

¹²³ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 37.

¹²⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 37.

¹²⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹²⁶ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

¹²⁷ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319, ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227.

¹²⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319, ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹²⁹ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 173.

¹³⁰ eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 51-61.

¹³¹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹³² Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 214.

¹³³ eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 51-61.

¹³⁴ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹³⁵ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 255.

el-Vakf ‘ale’l-Hemz¹³⁶

1.1.6.2. Mushafın Yazımıyla İlgili Eserler

el-Elifât ve Ma‘rifetu Usûlihâ¹³⁷

el-Hicâ fî Mersûmi Hutûti Mesâhîfi Ehli’l-Emsâri’l-Medeniyye ve’l-Mekkiyye
ve’l-Kûfiyye ve’l-Basriyye ve’ş-Şâmiyye ve Sâiri’l-‘Irak¹³⁸

Kitâbü’n-Nakt¹³⁹

el-Muhkem fî Nakti’l-Mesâhif¹⁴⁰

Muhtasar fî Mersûmi’l-Mushaf¹⁴¹

el-Mukni ‘fî Resmi’l-Mushaf¹⁴²

en-Nakt ve’z-Zabt fî’l-Kırâât ve Resmi’l-Mesâhif¹⁴³

Resmü’l-Hemze fî’l-Mesâhif¹⁴⁴

Risâle fî Resmi’l-Mushaf¹⁴⁵

et-Tenbih ‘ale’n-Nakti ve’ş-Şekl¹⁴⁶

Zevâid¹⁴⁷

1.1.6.3. Tecvîd İlmine Dâir Eserler

el-Fark Beyne’d-Dâd ve’z-Zâ fî Kitâbillâhi Azze ve Celle ve fî’l-Meşhûri
mine’l-Kelâm¹⁴⁸

el-İfsâh ‘an Meâni mâ Uşkile min Terâcîmi’l-Eimmeti ve’r-Ruvâti fî Hurûfi’l-
Kur’ân¹⁴⁹

Kitâbü’l-Hurûf¹⁵⁰

¹³⁶ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

¹³⁷ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹³⁸ Dâni, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹³⁹ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

¹⁴⁰ Dâni, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁴¹ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

¹⁴² ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319, ez-Zehebî, *Ma’rifetu’l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu’t-Teyisr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁴³ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dâni*, s. 213.

¹⁴⁴ Dâni, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁴⁵ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dâni*, s. 215.

¹⁴⁶ Dâni, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁴⁷ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

¹⁴⁸ Dâni, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁴⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 31.

¹⁵⁰ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

Mehâricü'l-Hurûf ve Ecnâsühâ¹⁵¹
Mukaddimetü Ebî 'Amr¹⁵²
Şerhü'l-Kasîdeti'l-Hâkâniyye fi't-Tecvîd¹⁵³
et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd¹⁵⁴
Takdîru'l-Medd bi'l-Hurûf¹⁵⁵
Takyîd fi Fevâidi Mehârici'l-Hurûf ve'l-Medd ve'l-İdgâm ve'l-İzhâr¹⁵⁶
et-Tecrîd¹⁵⁷
Vürûdü Harfi'z-Zâ Hâssaten fî Kitâbillâhi Teâlâ¹⁵⁸

1.1.6.4. Vakf ve İbtidâ İlmine Dâir Eserler

Fâide fi Aksâmi'l-Vakfi'l-Kabîh¹⁵⁹
el-İktifâ fi Ma'rifeti'l-Vakfi ve'l-İbtidâ¹⁶⁰
el-İktifâ fi'l-Vakfi 'alâ Kellâ ve Belâ¹⁶¹
Kitâb mâ Yu'razu fi'l-Vakfi mine't-Tağyîr¹⁶²
el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ¹⁶³
Risâle fi Temsîli'l-Vakfi'l-Kâfi¹⁶⁴
et-Tahbîr li Mezâhibi'l-Kurrâi fi'l-Vakfi 'ale'l-Mersûm¹⁶⁵
Telhîsu Kitâbi'l-İbtidâ fi'l-Kırâât¹⁶⁶
el-Vakf ve'l-İbtidâ¹⁶⁷

¹⁵¹ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁵² Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 184.

¹⁵³ Dâni, *Kitâbu 't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin Girişi.

¹⁵⁴ Dâni, *Kitâbu 't-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin Girişi.

¹⁵⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 39

¹⁵⁶ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 231,

¹⁵⁷ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁵⁸ eş-Şağdeli, *Tahkikü 'l-Kitâbü 't-Teysîr*, s. 51-61.

¹⁵⁹ eş-Şağdeli, *Tahkikü 'l-Kitâbü 't-Teysîr*, s. 51-61.

¹⁶⁰ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁶¹ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû 'Amr ed-Dâni*, s. 158.

¹⁶² Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹⁶³ eş-Şağdeli, *Tahkikü 'l-Kitâbü 't-Teysîr*, s. 51-61.

¹⁶⁴ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁶⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 28.

¹⁶⁶ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁶⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s. 227.

1.1.6.5. ‘Addü’l-Ây İlmine Dâir Eserler

el-Beyân fî ‘Addi Âyi’l-Kur’ân¹⁶⁸

Eczâu’l-Kur’ân¹⁶⁹

el-Humûs ve’l-‘Uşûr ‘alâ ‘Adedi’l-Medeniyyîn¹⁷⁰

1.1.6.6. Şâz Kırâatlere Dâir Eserler

el-Muhtevâ fî’l-Kırâati’ş-Şevâz¹⁷¹

1.1.6.7. Tabâkât İlmine Dâir Eserler

Esmâu’l-Kurrâ ve’n-Nâkilîne ‘anhum¹⁷²

Tabakâtü’l-Kurrâ¹⁷³

1.1.6.8. Tefsîr İlmine Dâir Eserler

Kitâbü’t-Tefsîr¹⁷⁴

et-Tenzîl ve Ma‘rifetü’l-Mekkî ve’l-Medenî¹⁷⁵

1.1.6.9. Hadîs İlmine Dâir Eserler

Ma‘rifetu Turûki’l-Hadîs¹⁷⁶

Kitâbu Beyâni’l-Müsned ve’l-Mürsel ve’l-Munkatı¹⁷⁷

1.1.6.10. Kelâm İlmine Dâir Eserler

er-Risâle fî’l-İ’tikâd¹⁷⁸

¹⁶⁸ Dâni, *Kitâbu’t-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁶⁹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹⁷⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 33.

¹⁷¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227. Dâni, *Kitâbu’t-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁷² Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dâni*, s. 147.

¹⁷³ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma‘rifetü’l-Kurrâ*, s. 227; Dâni, *Kitâbu’t-Teysîr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁷⁴ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁷⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 33.

¹⁷⁶ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 25.

¹⁷⁷ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teysîr*, s. 51-61.

¹⁷⁸ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 25.

‘Ukûdu Ehli’s-Sünne¹⁷⁹

es-Sünenü’l-Vâride fi’l-Fiten¹⁸⁰

er-Risâletü’l-Vâfiye li Mezâhibi Ehli’s-Sünneti fi’l-İ’tikâd ve’d-Diyânât¹⁸¹

el-Urcûze fi Usûli’s-Sünne¹⁸²

1.1.6.11. Diğer Bazı Eserler

el-Ecvibetü’l-Muhakkaka ‘ani’l-Es’ileti’l-Muharrefe¹⁸³

el-Ed‘iye bi’l-Âsâr¹⁸⁴

İslâhu’l-‘Âlat ‘an Ebi’t-Tayyib fi Kitabi’l-İrşâd¹⁸⁵

el-İhâle¹⁸⁶

İrşâdu’l-Mutemessikîn¹⁸⁷

et-Tenbîh ‘ale’l-Hatâi ve’l-Cehli ve’t-Temvîh¹⁸⁸

Tevâlifu Ebî ‘Amr ed-Dânî ve Cemû‘ Rivâyâtihî ‘an Şüyûhih¹⁸⁹

Fihristu Ebî ‘Amr ed-Dânî¹⁹⁰

1.2. YAŞADIĞI DÖNEM

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ebû ‘Amr ed-Dânî, Endülüs Döneminde yaşayan bir âlimdir. İslâm tarihinin en parlak dönemlerinden biri olarak bilinen ve bazı kişiler tarafından “İslâm’ın Rönesans’ı”¹⁹¹ diye nitelendirilen Endülüs Müslümanları dönemi burada ele alınamayacak kadar geniştir. Aynı zamanda çalışmamızın konusu gereği de bu dönemin incelenmesi elzem değildir. Bu nedenle müellifimiz Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin yaşamış olduğu dönem hakkında kısaca bilgi verilecektir.

¹⁷⁹ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dânî*, s. 253.

¹⁸⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13; s. 319, ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 227.

¹⁸¹ Dânî, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁸² ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; ez-Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s. 227; Dânî, *Kitâbu’t-Teyisr*, thk. Otto Pretzl, muhakkikin girişi.

¹⁸³ Dânî, *et-Tahdîd*, s. 38.

¹⁸⁴ Dânî, *et-Tahdîd*, s. 25.

¹⁸⁵ Dânî, *et-Tahdîd*, s. 34.

¹⁸⁶ Dânî, *Teyisr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.111-117.

¹⁸⁷ eş-Şağdelî, *Tahkikü’l-Kitâbü’t-Teyisr*, s. 51-61.

¹⁸⁸ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû ‘Amr ed-Dânî*, s. 239.

¹⁸⁹ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

¹⁹⁰ İbn Hayr, *Fihrist*, s. 57.

¹⁹¹ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti İslam’ın Rönesansı*, 2. Baskı, İnsan Yayınları, Çev: Salih Şaban, İstanbul 2013, s. 209.

1.2.1. Yaşadığı Dönemde Endülüs

Endülüs tarihinde III. Abdurrahman (ö. 350/961) döneminden itibaren devletin içinde bulunduğu çöküntüden kurtularak refah seviyesinin giderek yükselmesi ve hükümdarların halkın nezdinde takdir toplaması, o dönemde siyasi gücün kökleştigiine işaret etmektedir. Özellikle III. Abdurrahman gibi bir şahsiyetin Endülüs'ü yıkılmaktan kurtarması, kendini halife ilan etmesi, emîru'l-mü'minin gibi sıfatlarla anılarak dini-siyasi başarılarına imza atması ve uzun süre iktidarda kalması artık siyasi istikrarın sağlandığını,¹⁹² başka alanlara yönelmenin vaktinin geldiğini belirtmektedir. O dönemde siyasi alanda doygunluğa ulaşan Endülüslü, kültür ve medeniyet alanlarında geliştirerek ilerletme yoluna gidilmiştir. Hükümdarların bu minvalde adımlar atması, zamanla bölgeyi ilim ve kültür alanında yıldızı parlayan bir yer haline getirmiştir. Örneğin; Medinetüzzehra'da bulunan Saray Kütüphanesi'nin kurulması için sarf edilen çaba, şehir dışında veya başka ülkelerde bulunan ilim adamlarına hediyeler gönderilip yazdıkları eserleri önce Endülüs Halifelerine takdim etmelerini sağlama bu uğurda atılan önemli adımlardan kabul edilmektedir.¹⁹³ İlim adamlarından gelen bu eserlerin Saray Kütüphanesi'nde muhafaza edilecek olması, kütüphanedeki kitapların istinsah edilmesi ve kayıt altına alınması gibi işler için kütüphaneye özel görevlilerin tahsis edilmesi bu işe fazlasıyla önem verildiğini gösteren işaretlerdendir. Yapılan bu çalışmaların tümünün Kurtuba Saray Kütüphanesi'ni zamanın en büyük kütüphanelerinden biri haline getirdiği ifade edilmektedir.¹⁹⁴ Halifeler tarafından yapılan bu faaliyetler daha sonrasında gerçekleşecek olan tercüme faaliyetlerinin zeminini hazırlamaktadır. Nitekim Toledo, Tudela ve öteki yerlerde tercüme edilen birçok kitabın çıkış noktası Kurtuba Saray Kütüphanesi olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁵

Öte yandan halifelerin meclislerinde sürekli ilim adamlarının bulunması, bu ilim meclislerinde ilmin, bilimin konuşulması ve onlara özel ihtimamın verilmesi dönemin farklı görüşlere ne kadar anlayış gösterdiğinin ve geniş fikirliliğinin ifadesidir. İlim adamlarına gösterilen ilgi ve hürmet sadece müslüman ilim adamlarına

¹⁹² Hugh Kennedy, *Müslüman İspanya ve Portekiz'in Siyâsi Târîhi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, Çev. Ayşe Nûr Demir, İstanbul 2019, s. 108.

¹⁹³ Mehmet Özdemir *Endülüs Müslümanları (Siyâsi Tarih)*, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 145.

¹⁹⁴ Özdemir *Endülüs Müslümanları (Siyâsi Tarih)*, s. 145.

¹⁹⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyâsi Tarih)*, s.146.

has olmayıp başka dinlere mensup olan ilim adamlarını da kapsamaktadır. Çünkü halifelerin, astronomi ve felsefe bilimlerini teşvik etmelerinin yanı sıra alanlarında yetkin olan birçok psikopos sarayında misafir ettikleri, onlara özel ilgi gösterdikleri belirtilmektedir.¹⁹⁶

O dönemde önem verilen başka bir alan da eğitim sahasıdır. Fakir ve kimsesiz çocuklar için ücretsiz okulların açılması, bu okullar dışında ibadet mekânları olan cami ve mescitlerin de okul görevini görerek eğitime destek vermeleri ve bu çocukların burada eğitilmeleri örnekler arasındadır. Ayrıca o dönemde vasiyetle kitap bırakma âdeti olduğundan her büyük caminin bir kütüphanesinin olduğu da belirtilmektedir.¹⁹⁷ Hatta kaynaklarda belirtildiğine göre bu dönemin eğitimi o kadar üst seviyededir ki Avrupa’da din adamları ve devlet kademelerinde bulunan insanlar bile eğitimsiz iken Endülüs’ün çocukları okuma yazma öğreniyordu.¹⁹⁸

Bir karşılaştırma ve dönemin kütüphaneleri hakkında malumat sahibi olmak adına şu bilgiler dikkat çekicidir. Endülüs’ün Kütüphaneleri her bir ilim için bölümlenerek oluşturulmuş ve her bir bölümünü kilitli kapılarla birbirinden ayıran raf sütunlar mevcut olup, bu sütunlar arasında 200.000 ciltten daha fazla eser bulunmaktaydı. Aynı dönemde Batı kütüphanelerinde bir katedralin ortalama 100 eseri bulunmakta, bu eserlerin cilt sayısı 400’ü bulmamaktaydı.¹⁹⁹

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre bu dönemde azamet ve görkem son derece belirgin olmakla birlikte edebiyat ve medeniyet sahası da en üst seviyelerde seyretmektedir. Bazı batılı araştırmacılar bile bu dönemdeki hükümdarların, savaşlar yapmak, zaferler kazanmak yerine vicdanlarının sesine uyduklarını, silah depolarını kütüphanelere dönüştürdüklerini, kanlı savaşların yapıldığı meydanlar yerine hakikatlerin okutulduğu üniversiteler kurduklarını ifade etmektedirler.²⁰⁰

¹⁹⁶ W. Montgomery Watt, *Endülüs Tarihi*, Küre Yayınları, Çev: Cumhur Ersin Adıgüzel, İstanbul 2009, s. 72; Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyâsî Tarih)*, s. 145.

¹⁹⁷ Mez, *İslam’ın Rönesansı*, s. 209.

¹⁹⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyâsî Tarih)*, s. 145.

¹⁹⁹ Mez, *İslam’ın Rönesansı*, s. 209.

²⁰⁰ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyâsî Tarih)*, s. 146.

1.2.2. Yaşadığı Dönemde İlmî Hayat

Endülüs'e hâkim mezhep Mâlikî Mezhebi olmasının yanı sıra Zâhiri Mezhebi'ne mensup insanlar da bulunmaktadır. Malikî mezhebi orada revaçta olduğu için Endülüs'te ilim okumaya meyilli ilim talebeleri daha çok fıkıh ilmini tercih etmekteydiler.²⁰¹ Bunun yanı sıra Hadis ilmi de bir hayli rağbet gören ilimler arasındaydı. Tefsir ilmi başlarda bu iki ilim dalından biraz daha az rağbet gören bir alan olmaktadır.²⁰²

Endülüs toplumunda talim edilen ilimler daha çok naklî nitelik taşımakla birlikte aklî anlayış biçimi de yok değildir. Bu tutum Mâlikî ulemanın bölgede fikrî hayat üzerinde hâkimiyet kurduğunun ifadesi olarak aktarılmaktadır.²⁰³ Mesela Endülüs'te hadis ilmi doğuya nazaran yaklaşık bir asır geç revaç bulmuştur. Bunun başlıca nedeni Endülüslü öğrencilerin bölgelerinde hâkim mezhebin kurucusu İmâm Malik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'sını ve şerhlerini okumalarıyla yetinmeleridir. Çünkü onlar için hadis denilince Mâlikî fıkının temelini oluşturan *el-Muvatta* kitabı ve onu açıklayan şerhleri akla geliyordu.²⁰⁴

Endülüs'te İslâmî ilimler tarihinin başlangıcı genel olarak böyle olmakla birlikte daha sonrasında birçok öğrenci doğu illerine ilim tahsili için seyahatler etmiş, doğudaki ilim adamlarından aldıkları ilimleri Endülüs'e kazandırmışlardır. Başlangıçta Medine ve Mısır kaynaklı ilim silsilesi daha sonrasında Abbasiler ile Endülüs Emevileri arasındaki siyasi husumetin son bulmasıyla birlikte Irak'ı da kapsayarak genişlemiştir. Bu önemli ilim merkezlerinden ilim alan Endülüslü öğrenciler edindikleri birikimleriyle memleketlerine dönerek ilim halkaları oluşturmuş; tefsir, kırâat, hadis, fıkıh, tasavvuf vs. alanlarda birçok öğrenci yetiştirmekle birlikte günümüze ulaşan pek çok esere de kaynaklık etmişlerdir.

O dönemde en meşhur eğitim öğretim metodu olan halka oluşturma geleneğinin gerçekleştiği merkezler genel olarak camilerdir. Örneğin Bağdat İbnü'l-Mübârek Camii'nde Ebû Hâmid el-İsferâyini'nin (ö. 406/1015) yedi yüze yakın

²⁰¹ Watt s 71.

²⁰² Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, 3. Baskı, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 164.

²⁰³ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 164.

²⁰⁴ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 164.

öğrencisi olduğu, doğunun meşhur Nişâbur’unda bir fakîhin ders halkasında bir cuma günü beş yüz öğrencinin olduğu, Şâfiî Cüveynî’nin (ö. 478/1085) ders halkasında üçyüz kişinin olduğu kaydedilmektedir.²⁰⁵

Eğitim öğretime bir hayli önem veren dönem âlimleri ders işlerlerken belirli bir düzenle bu işi yürütmüşlerdir. Herhangi bir ders halkasında ders vermek isteyen bir âlimin yardımcısı yüksekçe bir yere oturur, önce ders halkasında bulunan dinleyicilerin hocayı dinlemelerini temin eder, sonra hoca ders anlatırken sesin ulaşamadığı uzak yerlere tebliğ ederdi. Âlim derse başlamadan önce Allah’a hamd eder, peygamberine salavat getirir, sonra sesi güzel birine Kur’ân’dan bir aşır okutur, daha sonra o şehirdeki halka ve orada bulunan dinleyicilere dua ederek derse giriş yapardı. Dersin konularında Kur’ân ve kırâatler ilk sıraya sahiptir. Hoca önce Kur’ân ve kırâat derslerini anlatarak başlar, daha sonra hadis dersiyile devam ederdi. Derslerle ilgili bilinmeyen bir lafız telaffuz edildiğinde dinleyiciler söz alarak ayağa kalkar, bilinmeyen lafız hakkında soru sorar, hoca sorulan şey hakkında bilgi verir, izâhatını yapar, daha sonra kaldığı yerden devam ederek dersini sürdürürdü.²⁰⁶ Ders bittiği zaman “Kûmû” (قَوْمُوا) denilerek herkesin ayağa kalkması sağlanır, bir dua edilerek ders bitirilirdi. Dersin sonunda öğrenciler hocasına “Allah sana karşılığını hayırla versin” der, hoca da “Allah bunu sana faydalı kılsın” diyerek cevap verirdi.²⁰⁷

Endülüs âlimlerinin başta doğu olmak üzere diğer beldelere de olan seyahatleri sonucu tahsil ettikleri ilim ve yetiştirdiği öğrenciler bölgeyi ilim ve kültür olarak zenginleştirmiş, yetiştirdikleri öğrenciler veya bizâtihi kendileri tahsil ettiği ilimlerde birer otorite haline gelerek günümüze ışık tutmuşlardır. Tefsîr ve kırâat alanında Mekî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), hadis alanında İbn ‘Abdilber (ö. 463/1071), İbn Hazm (ö. 456/1064), fıkıh alanında Murâbitlar devletinin kurucusu olan Abdullah b. Yâsîn (ö. 451/1059), Ebü’l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) tasavvuf alanında İbn Meserre (ö. 319/931), İbn Berrecân (ö. 536/1142) kelâm alanında yine İbn Hazm, Kerâbîzî (ö. 378/988) gibi ilim adamları o dönemde yaşayan ve sadece bir alana hâkim olmayıp başka ilim dallarını da öğrenip bu doğrultuda öğrenci yetiştiren kişilerdir.²⁰⁸

²⁰⁵ Mez, *İslam’ın Rönesansı*, s. 214.

²⁰⁶ Mez, *İslam’ın Rönesansı*, s. 216.

²⁰⁷ Mez, *İslam’ın Rönesansı*, s. 217.

²⁰⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 175.

Endülüs'teki ilim adamları elbette sadece burada ismi zikredilen kişilerden ibaret değildir. Burada özellikle bu isimlerin anılması müellifimiz Ebû 'Amr ed-Dânî'nin zamanında ya da onun doğumundan birkaç yıl önce yaşayan veya onun vefatından birkaç yıl sonra vefat eden ve o dönemde en meşhur kişiler olmaları sebebiyledir.

İsimleri bugünkü batı bilim tarihi tarafından da bilinen İbn Hazm, İbn Bacce, İbn Tüfeyl, İbn Rüşd, İbn Seb'in, İbnü'l-Arabî, Kurtubî, eş-Şâtıbî, İbn Haldûn gibi ilim adamlarının Endülüs'te yetişmesi ve birikimleriyle bugünkü çağdaş bilime yaptıkları katkıları, Endülüs tarihini ve önemini belirtmektedir.²⁰⁹

1.2.3. Yaşadığı Dönemde Kırâat İlmî

Kur'ân-ı Kerîm'in okunması, anlaşılması ve üzerinde tefekkür edilmesi bizzat Kur'ân tarafından insanlara tavsiye edildiği bilinen bir hakîkattir. Kur'ân-ı Kerîm'in iyice okunması ve anlaşılması birçok müslümana özel ilgi alanı olmuş, onları bu ilim doğrultusunda harekete geçirmiştir. Uzun ve meşakkatli uğraşlar neticesinde halk arasında kendisini bu doğrultuda geliştiren, ömrünü bu uğurda harcayan birçok müfessir yetişmiştir. Bu müfessirlerin çabaları sonucu Kur'ân'ın anlaşılması noktasında birçok tefsir kaleme alınmış hatta daha sonraları rivâyet ve dirâyet tefsirleri olmak üzere çeşitlenerek ilerleme kaydetmiştir. Tefsir ilmine başlamadan önce birinci ayak olan Kur'ân-ı Kerîm'in belli kural ve kâidelere bağlanarak okunması, kırâat ilminin başlıca konusu olup bu sahadaki önemini korumaktadır.²¹⁰

Başlangıçta tefsir alanı içerisinde yer bulan Kırâat ilmi, Endülüs döneminde en çok ilgi gören alanlardan biri haline gelerek tefsir ilmiyle uğraşan her âlimin aynı zamanda Kırâat ilmi sahasında da söz sahibi olduğu görülmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması için önce muntazam, kusursuz ve yanlışlardan arınmış bir şekilde okunması gerekmektedir. Dolayısıyla Kırâat ilmi Tefsîr ilminin bidâyetinde bulunup, bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Söz konusu durumun Endülüs döneminde biliniyor olması bilhassa bu alanda çalışmalar yapılmasına katkıda bulunmuştur.²¹¹

Endülüs'ün fethinin Emeviler'in eliyle gerçekleşmesinden ötürü özellikle valiler döneminde birçok Şamlının buraya göç etmesinin sağlanmasıyla Şam'da

²⁰⁹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 413.

²¹⁰ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 164.

²¹¹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 164.

mevcut İbni Âmir'in (ö. 118/736) kırâatının bölgeye intikâlini gerçekleştirmiştir. Daha sonra hilâfet merkezli rihlelerin olması, Kûfe'de yaygın Hamza (ö. 156/773) kırâatının bölgeyle tanışmasına; rihlelerin genişlemesi, özellikle Medine istikâmetine gerçekleşmesi sonucu ise bölgeye Nâfi' (ö. 169/785) kırâati gelmiş ve zamanla bu kırâat kökleşerek hâkimiyet sağlamıştır.²¹² Bu hâkimiyetin başlıca üç sebebi olduğu kaydedilmektedir. Birincisi, İmâm Nâfi'nin Medine'de Mescid-i Nebevî'de altmış yıl boyunca imâmlık yapması, oraya hac görevini ifâ etmek veya ilim tahsil etmek amacıyla gelenlerin (kırâat ilmi için gelmeyenlerin bile) Mescid-i Nebevî'de onun arkasında namaz kılarken kırâatine aşına olmasıdır. İkinci âmil, Kûfe'de ilim öğretme noktasında o dönemde şöhret kazanmış Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Ebû Hanife (ö. 150/767), Süleyman b. Mihrân el-A'meş (ö. 148/765) ve Hamza b. Habîb (ö. 156/773) gibi şahsiyetlerin Medine'deki ilim ehlinde önce vefat etmeleri ki bu da rihleleri Medine'ye yönlendirme noktasında önemli bir etken olmaktadır. Üçüncüsü, belki de en önemli unsur ise İmâm Mâlik (ö. 179/795) ile İmâm Nâfi'nin (ö. 169/785) uzun yıllar boyunca Medine'de birlikte kalmaları, İmâm Malik'in İmâm Nafi'yi güzel sözlerle övmesi ve onun talebesi olmasıdır. Bu durumların tümü Nâfi' kırâatinin Endülüs'te kökleşmesine ve istikrar sağlamasına katkıda bulunmuştur.²¹³

Kırâat ilmi talebelerinin bölgede veya bölge dışına çıkarak kendilerini geliştirmeleri ve edindikleri birikimleriyle eser te'lif etme gayretinde bulunmaları Endülüs'te kırâat birikiminin kalıcı hale gelmesini sağlamış ve eser te'lif etme faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Özellikle müellifimiz döneminde kırâat ilminde eser te'lif edenlerin başında Ebû Ömer et-Talemenkî (ö. 429/1038) gelmekte olup eserinin adı *er-Ravda fi'l-Kırâati's-Seb'a* olarak kaydedilmektedir.²¹⁴ Aynı şahsın Endülüs'e kırâat ilmini getiren kişi olduğu da ifade edilmektedir.²¹⁵ Ebû Ömer et-Talemenkî'den sonra onu müteakip Mekki b. Ebû Tâlib ve müellifimiz Ebû 'Amr ed-Dânî'nin bölgede birer kırâat otoriteleri olarak faaliyet göstermeleri, eser te'lif edip

²¹² Nûr Kübra Demirci, *Kırâat İlminin Endülüs'e İntikalinde Mısır Kırâat Âlimlerinin Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2019.

²¹³ Kübra Demirci, *Kırâat İlminin Endülüs'e İntikalinde Mısır Kırâat Âlimlerinin Etkisi*, s. 54-64.

²¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, C 1, s. 158, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 34.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 34; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, 6. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2018, s. 247; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, Otto Yayınları, Ankara 2016, s. 67.

öğrenci yetiştirmeleri kırâat ilminin tam da bu dönemde şöhret bulmasını ve kökleşmesini sağlamıştır.²¹⁶

Bu dönemde kırâat ilminin bu denli kökleşmesinde ve sistematüğini geliştirmesinde şüphesiz Dâniye Emiri Mücâhid el-Âmiri'nin büyük bir payı vardır. Mücâhid el-Âmiri'nin babası Hâcib Mansûr b. Ebû Âmir, oğlunun kırâat ilmini öğrenmesine büyük katkıda bulunmuş, onu yakınlardaki kırâat âlimlerine takdim ederek sınamıştır. Daha sonrasında Dâniye emirliğine getirilen el-Âmiri ilim ehline ve âlimlere, özelde kırâat ilmine ve âlimlerine büyük ilgi göstermiş ve onları desteklemiştir. Onun bu ilgisi kırâat ilmini o dönemde zirveye taşıyan en büyük etken olarak kaydedilmiştir.²¹⁷

Bu dönemin en meşhur kırâat âlimleri Ebû Ömer et-Talemenkî (ö. 429/1038), Mekki b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053)²¹⁸ olmanın yanı sıra Ebû Tâhir İsmail b. Halef es-Sarakustî (ö. 455/1063), Kâsım b. Firruh eş-Şatıbî (ö. 590/1194), Muhammed b. Şüreyh er-Ru'aynî (ö. 476/1084) ve daha adını sayamadığımız birçok kırâat âlimi bu dönemde yaşamış ve kırâat ilminin rivâyet, dirâyet, lafız ve lügat yönleri üzerinde durarak bu ilmin yetkinliğini ortaya çıkarmışlardır.²¹⁹ Ayrıca Mekki b. Ebû Tâlib, Ebû 'Amr ed-Dânî ve İbn Şüreyh üçlüsünün batı İslâm coğrafyasında bir kırâat medresesi kurdukları kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır.²²⁰

²¹⁶ Kübra Demirci, *Kırâat İlminin Endülüs'e İntikalinde Mısır Kırâat Âlimlerinin Etkisi*, s. 54-64.

²¹⁷ Kübra Demirci, *Kırâat İlminin Endülüs'e İntikalinde Mısır Kırâat Âlimlerinin Etkisi*, s. 54-64.

²¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 34.

²¹⁹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 166; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, s. 67.

²²⁰ Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, s. 166.

İKİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA KIRÂAT İLMİ VE ET-TEYSÎR'İN TANITIMI

2.1. KIRÂAT İLMİ

2.1.1. Kırâat İlminin Tarihçesi

Yedi harf ile ilgili hadisler incelendiğinde sahabelerin Hz. Peygamber'den kırâat alma şeklinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir.²²¹ Hz. Peygamber'den bir kırâati alan sahabeler olduğu gibi ondan daha fazla kırâat alan sahabeler de olmuştur.²²² Kırâatlerin ilerleyen zamanlarda bu şekilde çeşitlenmesi insanlar arasında birtakım ihtilâfların ve birbirini ötekileştirmeye kadar varan durumların zuhûr etmesine neden olduğu bilinmektedir. Bu durumun önüne geçilmesine yönelik Hz. Osmân, Zeyd b. Sâbit başkanlığında bir komisyon kurarak mevcut farklılıkları da sistematize eden bir mushaf yazdırmıştır.²²³ Bu mushafın meşhur İslâm beldelerine Hz. Peygamber'den tevatüren rivâyet edilen kırâat farklılıklarını bilen bir sahabe ile gönderildiği belirtilmektedir.²²⁴ Bu itibarla Zeyd b. Sâbit Medine'de, Abdullah es-Sâib Mekke'de, Muğire b. Şihâb Şam'da, Ebû Abdurrahman es-Sülemî Kûfe'de, Âmir b. Kays Basra'da gönderilen mushafları tâkip ederek Kur'ân oktmakla görevlendirilmişlerdir.²²⁵

Hz. Osmân tarafından farklı merkezlere gönderilen sahabe, Hz. Peygamber'den aldıkları vecihleri bu mushafları takip ederek bulundukları şehirlerde yaymışlardır.²²⁶ Bu şehirlerdeki insanlar, kırâati bizzat Hz. Peygamber'den alan bu sahabe öncülüğünde gönderilen Kur'ân'dan takip ederek öğrenmişlerdir.²²⁷ Kur'ân'ın ve beraberinde gönderilen uzman sahabenin gittiği bütün şehirlerde durum bu şekilde

²²¹ Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2019, s. 84.

²²² İsmail Karaçam *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 243.

²²³ Kur'an'ı Kerim'in çoğaltılmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz: Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, 183-234.

²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 7; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 243; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, s. 29.

²²⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 194.

²²⁶ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 98; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 243; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, s. 33.

²²⁷ Abdurrahmân Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar (Oryantalistlerin Görüşleri)*, 2. Baskı, Ensâr Yayınları, İstanbul 2010, s. 217.

ilerlerken zamanla kırâat ilminde karmaşalar meydana gelmiştir. Daha sonra kırâat ilminde otorite olabilecek kırâat imâmları yetişmiş ve yedi harf ruhsatına dayanarak bu kırâatleri tespit etmişlerdir.²²⁸ Önceleri dağınık ve belli bir sisteme tabi olmayan bu kırâat çeşitleri bundan sonra onları toplayıp tespit eden kırâat imâmlarının adıyla anılmaya başlanmıştır.²²⁹ Burada şuna da işaret etmek gerekir ki kırâatlerin, imâmların adıyla anılıyor olması onların bu kırâatleri kendi içtihatlarıyla seçtiklerinden değildir. Bilâkis onlar Hz. Peygamber'den şifahî olarak kendilerine kadar nakledilen bu kırâatleri herkesten daha fazla okuyup daha fazla meşgul olmuşlar ve bu kırâatlere uzun müddet devam ettikleri için onların adıyla anılmaya başlanmıştır.²³⁰ Öyle ki Mekke'de Abdullah b. Kesîr (ö. 120/737), Medine'de Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785), Şam'da İbn Âmir (ö. 118/736), Basra'da Ebû 'Amr (ö. 154/770) ve Ya'kup (ö. 205/820), Kûfe'de Hamza (ö. 188/803) ve Âsım (ö. 127/744) yedi kırâat âlimleri olarak kabul edilmişlerdir.²³¹

Kırâat âlimlerinin öncülüğünde öğretilen bu kırâatler zamanla daha geniş bölgelere yayılarak bu ilimde itkân sahibi olmayan insanlar tarafından da talim edilir duruma gelmiştir. Hal böyle olunca zamanla kırâat ilminde ihtilâflar meydana gelmiştir.²³² Bu ihtilâfların çoğalmasi, durumu karmaşıktırmış ve doğru yanlıştan ayıramaz hale gelmiştir.²³³ Bahsedilen bu durum kırâat ilminde seçkin ve uzman âlimleri harekete geçirmiş; onları kırâatleri toplamaya, sahîh ile batılın arasını ayırmaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda Harun b. Mûsâ (ö. 170/786), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/828), Ebû Hâtım es-Sicistânî (ö. 255/868), Ebû Ca'fer et-Taberî (ö. 310/922), gibi âlimler emek sarf edip eser te'lif eden kişiler olarak aktarılmaktadır.²³⁴

Hicri üçüncü asrın sonlarına gelindiğinde İbn Mücâhid (ö. 324/935) kırâatleri yedi imâm ile sınırlayarak kayıt altına almıştır. İbn Mücâhid, yukarıda sayılan yedi kırâat imâmından Ya'kûb el-Hadramî'nin (ö. 205/820) yerine Kûfe imâmlarından Kisâî'yi (ö. 187/802) tercih etmiştir. Onun yaptığı bu tasnifat halk arasında kabul

²²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 9.

²²⁹ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244.

²³⁰ Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 220.

²³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 8; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 245.

²³² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244.

²³³ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244.

²³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 9.

görerek devam ettirilmişse de bazı âlimlerin bu isimlerde değişiklikler veya eklemelerde bulunduğu da olmuştur.²³⁵

Daha sonraları bu ilim Doğu'da ve Batı'da Müslümanlar tarafından önemsenerek çeşitli eserlerde kayıt altına alınmıştır. Endülüs'te bu hususta öncülük ederek kırâatleri ilk götüren kişinin Ebû Ömer et-Talemenki (ö. 429/1037) olduğu, onu takip edenin Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045) olduğu belirtilmektedir.²³⁶ Bu dönemde yine Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1052), yapılan bu çalışmanın da konusu olan et-Teysîr'i yazmış, onu Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed eş-Şâtıbî (ö. 590/1193) kolay ezberlensin diye manzum olarak *Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*'yi yazarak özetlemiştir.²³⁷

2.1.2. Tanımı

قَرَأَ (Karae) kök harflerinden semâî masdar olan kırâat kelimesi sözlükte okumak, tilavet etmek, hayız halinden kesilmek gibi manalara gelmektedir.²³⁸ Kırâat'ın terim anlamıyla ilgili âlimlerin birbirinden çok farklı olmayan tanımları bulunmaktadır. O tanımlar şöyledir: Kırâat ilminde bir otorite sayılan İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) göre “*Nakledenlerine isnâd etmek sûretiyle Kur'ân lafızlarının okunma biçimini ve farklılıklarını bilerek edâ etmektir.*”²³⁹ şeklinde tarif ederken Zerkeşî (ö. 794/1392) ise şöyle tarif etmektedir: Hz. Peygamber'e inen vahiy lafızlarındaki harflerde gerçekleşen şedde, sükûn vb. yönündeki ihtilâflardır.²⁴⁰ Yine başka bir tanıma göre Kırâat ilmi imâmlardan her birinin rivâyet ve tarîklerden yola çıkarak kendi tercihlerini de belirterek Kur'ân lafzındaki hafz, isbât, hareke, sükûn, fasıl, vasıl

²³⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244.

²³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 34; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 244.

²³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 34- 35; Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 2. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2015, s. 54.

²³⁸ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvini, *Mu'cemu Mekayîsu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Daru'l-Fikr, 1979, C 1, s. 351; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût 1990, C 1, s. 128.

²³⁹ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn Mürşidü't-Tâlibîn*, 1. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1999, s. 9; ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-'İrfân* s. 227; Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 2. Baskı, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, s. 31.

²⁴⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, C 1, s. 318; Mennâ' Halil el-Kattan, *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'ân*, Beyrût 1998, s. 153.

ve benzeri durumlarda diğer imâmlarla ittifâk veya ihtilâf durumlarına vâkıf olarak edâ etmesidir.²⁴¹

Yukarıda zikredilen tilavet kelimesi genel olarak okuma manasında kullanılsa da okuma esnasına birbirini takip eden âyetler telaffuz edilerek okunduğu için Kur'ân okuma manasına da gelmektedir. Nitekim Kur'ân'da da “*Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir*”²⁴² buyrularak bu manada kullanılmaktadır.²⁴³

2.1.3. Kırâatle İlişkili Bazı Kavramlar

Mukrî: Kur'ân kırâatinin edâ keyfiyetlerini ve ihtilâflarını bilip müşâfehe yoluyla aktaran kişiye denilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin belirttiğine göre bir kimse Dâni'nin *Teyisr* adlı eserini Hz. Peygamber'e ulaşana kadar ezberlese de Kur'ân okutması caiz olmaz. Çünkü kırâat ilminde bazı konular vardır ki bunlar ancak arz, semâ ve müşâfehe yoluyla öğrenilmektedir.²⁴⁴

Karî: Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili kırâat kurallarını öğrenip uygulayabilen kişi demektir. Bu tanım tedvin dönemine ait olup aslında Hz. Peygamber döneminde nâzil olan Kur'ân âyetlerini ezberleyen sahabeler bu şekilde isimlendirilmektedir.²⁴⁵

Mübtedî: En az üç kırâat öğrenen kişilere verilen bir isimdir.²⁴⁶

Müntehî: Kırâatlerin çoğunu öğrenen kişilere verilen bir isimdir.²⁴⁷

Mutevassıt: Üç ile beş arasında kırâat bilen kişilere verilen bir isimdir.²⁴⁸

Kurrâ: Okuyanlar ve okuyucular manalarına gelen bu kelime ıstılahta yedi veya on kırâat imâmına denilmektedir.²⁴⁹

²⁴¹ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, s. 227; Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, 12. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2017, s. 217; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü*, s. 32.

²⁴² Kıyâme 75/17; okumak manasında kullanılan başka âyetler için bkz: İsrâ 17/106; Vakia 56/77; A'lâ 87/6.

²⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C 1, s. 128.

²⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 9; Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 217.

²⁴⁵ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, s. 227.

²⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 9

²⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 9

²⁴⁸ Ahmed b. Muhammed b. Abdülğânî ed-Dimyâtî, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erba'ate 'Aşer*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2006, C 1, s. 7.

²⁴⁹ Demirci, *Kur'an Tarihi*, s. 217.

Rivâyet: Kırâat imâmılarından rivâyette bulunan râvîler arasındaki rivâyetlere denilmektedir.²⁵⁰

2.1.4. Konusu

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşıldığına göre kırâat ilmi Kur'ândaki kelimelerin edâ keyfiyetlerini ve telaffuzundaki durumları konu edinen bir ilimdir.²⁵¹ Başka bir ifadeyle Kırâat ilmi, Kur'ân'daki lafızların okunma vecihlerinin ittifak ve ihtilâf yönlerini nakledenleriyle birlikte konu edinen bir ilimdir. Bunların yanı sıra kırâatın çeşitleri, tarihi ve zamanla oluşan ekolleri de kırâat ilminin konularından sayılmaktadır.²⁵²

2.1.5. Amacı

Kırâat imâmılarından her birinin okuduğu kırâati öğretmektir.²⁵³ Bunun yanında Hz. Peygamber Kur'ân'ı sahabelere nasıl öğrettiyse aynı şekilde orijinal telaffuzları koruyarak gelecek nesillere öğretmek kırâat ilminin amaçlarından sayılmaktadır. Mehmet Ünal'ın ifadesiyle Kur'ân dışındaki diğer ilimlerde ve metinlerinde zamanla anlam ve ses kayması gerçekleşirken Kur'ân asırlardır orijinalliğini korumaktadır.²⁵⁴ Bu durumda her kârînin hocası vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşan kesintisiz isnâd zinciri içeren icâzetnâmeler vasıtasıyla gerçekleştiği ifade edilmektedir.²⁵⁵

2.1.6. Faydası

Hz. Peygamber'den sahîh olarak nakledilen kırâat ilminin bilinmesi, Kur'ân okunurken telaffuzda oluşabilecek hatalardan ve kötü niyetli yaklaşımların tağyirinden korumaya yönelik bir fayda sağlamaktadır.²⁵⁶ Ayrıca kırâat imâmılarından her birinin

²⁵⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 236.

²⁵¹ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî, *el-Büdûru 'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşr'l-Mütevâtira*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrût, s. 7; Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâati Aşere*, tsh. H. Duran Namli, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 22; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 235.

²⁵² Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 35.

²⁵³ Dimyâtî, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, C 1, s. 6.

²⁵⁴ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 36.

²⁵⁵ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 179.

²⁵⁶ Ebû Hafs Sirâcüddîn, *el-Büdûru 'z-Zâhire*, s. 7; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 235.

kırâat hakkındaki görüşlerini bilmek ve bunları birbirinden ayırmak kırâat ilminin başka bir faydası olarak ifade edilmektedir.²⁵⁷

İslâmi ilimler sahasında hemen hemen her ilmin temel kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Yukarıda da geçtiği üzere kırâat ilminin konusu Kur'ân'ın lafızları olduğundan bazı kırâatlere göre lafızlar değişmekte bu da âyetin manasında değişiklikler meydana getirmektedir. Hal böyle olunca bu ilmi temel kaynak kabul eden tefsir, hadis özellikle de fıkıh alanında birçok yoruma konu olmakta, kırâatler gibi hükümler de değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim Kırâat ilminin yedi harf bağlamında farklı dil ve lehçelere yer verme ruhsatı, fukahânın hüküm istinbât ederken aynı ayetten farklı hükümler çıkarmasına olanak sağlamaktadır. Çünkü, aynı âyet hakkında kırâat imâmlarının farklı tercihleri olabilmektedir. Sahâbeden Ebü'd-Derdâ (r.a.) fıkıhın tamamının bilinmesi için kırâatlerin hepsinin bilinmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁸ Bahsedilen bu durum hem fıkıhta hem de telaffuzda ümmet için bir kolaylık vesilesi olarak görülmektedir.²⁵⁹

Kırâat ilmi tefsir ilmi için de büyük önem arz etmektedir. Nitekim Suyûtî, müfessirin bilmesi gereken ilimleri sayarken kırâat ilminden de bahsetmektedir. Ona göre bir müfessirin Kur'ân lafızlarının ve kırâatinin edâ keyfiyetini bilip ona göre bazı vecihleri diğerlerine tercih etmelidir.²⁶⁰

Kırâat ilminin tahrîf veya tağyîre uğraması Hz. Peygamber'den nakledilen mütevâtir kırâatlerin kaybolması anlamına gelecektir. Bu ise hem Kur'ân'ın yanlış okunmaya yol açmasına hem de fikhî istinbâtların kaynağının sağlam olmamasına yol açacaktır. Kırâat ilminin var olması ve bilinmesi bahsedilen bu kötü sonuçların ortaya çıkmasını engellemektedir.²⁶¹ Bu ve benzeri durumların ortaya çıkmasına mani olunması için olsa gerek kırâat ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesi farz-ı kifâye olarak ifade edilmektedir.²⁶²

²⁵⁷ Ebû Hafs Sirâcüddîn, *el-Büdüru'z-Zâhire*, s. 7; ed-Dimyâtî, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, C 1, s. 6

²⁵⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 236; M. Sirâceddin Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, 2. Baskı, Beyân Yayınları, İstanbul 2012, s. 36.

²⁵⁹ ed-Dimyâtî, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, C 1, s. 6.

²⁶⁰ Abdurrahmân b. Ebu Bekir Celaledin es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetu li'l-Kitâb, Mısır, 1974, C 4, s. 215.

²⁶¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 236.

²⁶² İbnü'l-Cezerî *Müncidü'l-Mukriîn*, s. 16; ed-Dimyâtî, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, C 1, s. 7; Ebû Hafs Sirâcüddîn, *el-Büdüru'z-Zâhire*, s. 7; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 236; Öztoprak, *Kur'an Kırâati*, s. 37.

2.1.7. Temel Özellikleri

1. Müşâfehe yoluyla alınmakta ve öyle aktarılmaktadır.
2. Kırâat imâmlarından nakledilen kırâatlerin silsilesi Hz. Peygamber'e dayandığından vahiy özelliği taşımaktadır.
3. Kur'ân kelimelerinin lafzında farklı vecihler olduğu gibi okunuşunda da fonetik ihtilâflar mevcuttur.
4. Kârîlerin ihtilâfta bulunduğu vecihler âyetin okunuşundan tamamen farklı olmayıp kırâat ilminin temel unsuru olan ihtilâflardır.
5. Kırâat imâmlarının kırâatleri nakletmeleri Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den onlara sağlam bir senetle geldiğini ortaya koymaktadır.
6. Kırâat-ı seb'a adıyla anılan yedi kırâat Hz. Peygamber'den mütevâtir bir kanalla, diğer üç kırâat ise mütevâtir derecesinde meşhur bir kanalla günümüze ulaşmaktadır.
7. Kırâat imâmları daha çok Kur'ân'ın lafız yönüyle ilgilendikleri için kırâat iminde yalnızca mütevâtir ve meşhûr kırâatler yer almaktadır. Zayıf veya şâz olarak kabul edilen kırâatler Tefsir ilmi içerisinde yer almaktadır.²⁶³

2.1.8. Kırâatlerin Sınıflandırılması

Hz. Peygamber döneminden sonra insanların İslâm'la tanışması ile birlikte her alanda olduğu gibi ilim alanında da birtakım etkileşimler olmuştur. Bu etkileşim, ilim dallarında kimi zaman olumlu yönde, kimi zaman da olumsuz yönde cereyan etmiştir. İnsanların İslâm'a hizmet etme arzusuyla birlikte ilgi duydukları ilim dallarını geliştirmek istemeleri ve bu yönde emek sarf etmeleri ilimlere olan olumlu etkiler olarak bilinirken, ilimlerin halk arasında intişar etmesi neticesinde insanların bilerek veya bilmeyerek bazı menfî sonuçlara neden olmaları da birtakım olumsuz sonuçlar olarak görülebilmektedir. Tıpkı Hadis ilminde olduğu gibi Kırâat ilminin de gelişip yayılması sonucu kırâatlerin sıhhatiyle ilgili bazı olumsuz durumların meydana gelmesi, o ilimle ilgilenen âlimleri harekete geçirmiş ve bu doğrultuda bazı kriterleri ortaya koymalarını elzem hale getirmiştir. Kırâat ilmiyle ilgili fikir beyan eden

²⁶³ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 32-33-34.

âlimlerin cumhurlarına göre bir kırâatin makbul olması için üç şartı taşıması gerekmektedir.²⁶⁴ Bu şartların birincisi kırâatin Hz. Osmân zamanında yazılıp bazı merkezlere gönderilen Kur'ân'ın hattına uygun olmalı, ikincisi bir vecihle bile olsa Arap diline uygun olmalı, üçüncüsü ise sahîh bir isnatla Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır.²⁶⁵ Genel kabul böyle olmakla birlikte kırâatler kendi içlerinde de bir tasnife tabi tutulup çeşitli gruplara ayrılarak kayıt altına alınmıştır.²⁶⁶

2.1.8.1. Mütevâtir

Yanlış üzere ittifâk etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun aynı düzeyde bir topluluğa bilgi aktarmasına mütevâtir denilmektedir.²⁶⁷ Kırâat-ı seb'a veya kırâati aşere bu kategoride değerlendirilmektedir.²⁶⁸ Kırâat imâmlarının ve râvîlerinin içinde bulunduğu senet zinciri aşağıda ele alınan konular arasındadır. İlgili senet zincirine bakıldığında her imâmın kırâatini aldığı birçok hoca olduğu, o hocaların da bir üst tabakadan aldığı başka hocaların olduğu görülmektedir. Ayrıca bu hocalar silsilesinin bulunduğu senet zinciri Hz. Peygamber'e dayanmaktadır.

2.1.8.2. Meşhûr

Mütevâtir şartını taşımamakla birlikte Hz. Osmân Mushaf'ına ve Arap diline uygun olup senedi sahîh olan kırâatlerdir. Bu kırâatler yedi veya on kırâat imâmından ya da bunların dışında bir kırâat âliminden yukarıdaki şartları taşıyarak aktarılan, şâz kategorisinde değerlendirilmeyen ve kurrâ arasında meşhûr olan kırâatlerdir.²⁶⁹

Mütevâtir ve meşhûr kırâat çeşitlerinin her ikisine inanmak vacip olup onlardan herhangi bir şeyi inkâr etmenin câiz olmadığı, okunmaları da sahîh olarak kabul edildiği ifade edilmektedir.²⁷⁰

²⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 9; Subhi es-Sâlih, *Mebâhisü'l-'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-İlmi li'i-Melâyin, Beyrût 2014, s. 255.

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 9; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 256.

²⁶⁶ es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 256; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 265.

²⁶⁷ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 236; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 256.

²⁶⁸ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 236; Feyizli, *Kırâat-i Aşere*, s. 26; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 230; Birişik, *"Kıraat"*, *DİA*, C, 25, s. 426-433.

²⁶⁹ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 237; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 256; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 265.

²⁷⁰ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s.237; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 256.

2.1.8.3. Şâz

Mütevâtir kırâatin şartlarını taşımayan, senedi sahîh ve güvenilir olmayan kırâat olarak kabul edilmektedir.²⁷¹ لَمِنْ خَلْفَكَ آيَةِ âyetindeki lâm (ل) harfinin harekesinin fetha ile okunması veya مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ âyetindeki kef (ك) ve mim (م) harflerinin fetha ile okunması buna örnek olarak verilmektedir.²⁷²

2.1.8.4. Ahad

Senedi sahîh olmakla birlikte Hz. Osmân'ın mushafına ve Arap diline uygun olmayan ve şöhet derecesine de ulaşmayan kırâatlerdir. Bu tür kırâatle Kur'ân okunulmaması gerektiğinin yanı sıra buna inanmak da şart değildir.²⁷³ مُتَكِنِينَ عَلَى رُفْرِ عَزِيزٌ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ²⁷⁵, رَفْرِ kelimesini رَفَارٍ şeklinde, خُضِرَ وَعَبَقَرِيَّ حَسَانِ²⁷⁴ âyetindeki رَفْرِ kelimesini رَفَارٍ şeklinde, عَزِيزٌ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ²⁷⁵ âyetindeki fâ (ف) harfinin fetha ile okunması ahad kırâat türüne örnektir.²⁷⁶

2.1.8.5. Mevdû'

Hiçbir aslı esaslı olmayan bu tür, kaynak gösterilmeden birine nispet edilen kırâatlerdendir. Kaynakların belirttiğine göre Ebû Hanîfe'ye böyle bir kırâat nispet edilmiştir; ama bunun bir kaynağı ve aslı bulunmamaktadır.²⁷⁷

2.1.8.6. Müdrec

Sahâbîlerin tefsir mahiyetinde âyetlerin kenarlarına açıklama niyetiyle yazdıkları not türünden kayıtlara denilmekte olup hadis ilmindeki müdreç kavramıyla benzerlik arz ettiği belirtilmektedir. Bu tür kırâat, izâh ve açıklama için yazılmış olup sahabeler Kur'ân olup olmadığını kesin bir şekilde bildikleri için yazmışlardır.²⁷⁸

²⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 265; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 257; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 266; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 233; Birişik, "Kıraat", *DİA*, C 25, s. 426-433.

²⁷² es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 257; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 233.

²⁷³ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 237; Karaçam *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s.266.

²⁷⁴ Rahmân 55/76.

²⁷⁵ Tevbe 9/129.

²⁷⁶ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 237; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 257.

²⁷⁷ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 237; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 257; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 266; Birişik, "Kıraat", *DİA*, C, 25, s. 426-433.

²⁷⁸ ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 237; es-Sâlih, *Mebâhis*, s. 257; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 266.

2.1.9. Kırâat İlminde Yedi Harf

Kırâat ilmiyle uğraşan âlimlerinin çoğunluğunun yedi harf konusuyla çok ilgilendiği ve fikir ürettiği bilinmektedir. Bu ilimle ilgilenen birçok âlim bu konuyu anlaşılması zor, aynı zamanda ilgilenilmesi gereken bir alan olarak görmektedirler.²⁷⁹ Yedi harften maksadın ne olduğu ve bu konuda var olan hadislerin tutumuyla ilgili çok fazla görüş ileri sürülmüştür. Bu konudaki hadislerle ve belirtilen görüşlere geçmeden önce yedi harf tabirinin üzerinde durmak uygun olacaktır.

Kırâat ilminde “el-Ahrufu’s-Seb’a diye tabir edilen bu kelimeler esasen sıfat tamlaması olup her bir kelime farklı anlamlara gelmektedir.”²⁸⁰

“**el-Ahruf**” (الاحرف): Bu kelime harf (حرف) kelimesinin çoğulu olarak kullanılmaktadır. Harf kelimesi sözlükte vecih, üslûp, kırâat, yön, taraf, kenar ve kılıç gibi sivri bir şeyin ucu anlamını ifade etmektedir.²⁸¹ Nitekim Zerkânî (1367/1948) Kâmus müellifi Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) “*İnsanların kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder.*”²⁸² âyetini delil getirerek Kur’ân’da da yön anlamında kullanıldığını ifade ettiğini belirtmektedir.²⁸³

“**es-Seb’a**” (السبعة): Sözlükte yedi sayısına işaret eden bir kelime²⁸⁴ olmakla birlikte seb’a sözcüğü hakkında farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre burada zikredilen seb’a kelimesi doğrudan sayıyı ifade etmektedir. Bu görüşe göre yedi sayısı ister Kur’ân’da isterse de hadislerde geçmiş olsun çokluk manasında olup yediyi, yetmişi veya yedi yüzü çağrıştırdığı ifade edilmektedir.²⁸⁵ İkinci ve çoğunluğun görüşü olarak kabul edilen bu görüşe göre ise seb’a kelimesi sayısal bir özellik taşımaksızın kesretten kinâye olup Kur’ân’ın okunmasında müslümanlara kolaylık sağlanması için Allah’ın kullarına tanıdığı bir ruhsattır.²⁸⁶ Yedi harf meselesi şüphesiz buraya kadar verilenlerden ibaret olmayıp muhtevası geniş bir konudur.

²⁷⁹ ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 81.

²⁸⁰ ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 90.

²⁸¹ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisü’l-Luğa*, C 2, s.42; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arâb*, C 9, s 41; ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 90.

²⁸² Hac 22/11.

²⁸³ ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 90.

²⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arâb*, C 3, s. 128.

²⁸⁵ ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 90.

²⁸⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 20; ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân* s. 90; Mehmet Dağ, *İhticâc Bağlamında Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, İsam Yayınları, İstanbul 2011, s. 80.

Böylesine geniş ve önemli bir konunun daha iyi anlaşılması ve pekişmesi için bu konuda vârid olan hadislerle ve âlimlerin görüşlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebepten ötürü evvela bu konudaki hadislerle yer vermek gerekecektir.

2.1.9.1. Yedi Harfle İlgili Hadisler

Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini belirten birçok hadis bulunmaktadır. Kur'ân kırâati gibi önemli bir konunun delillendirilmesinde kullanılacak hadisler hiç şüphesiz sahîh olarak kullanılan hadisler olmalıdır. Çünkü yüce Allah Kur'ân'da *“Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.”* buyurmaktadır.²⁸⁷ Durum böyle olmakla birlikte birçok sahâbî Hz. Peygamber'den Kur'ân'ın yedi harf üzere indiğini belirten hadisler rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetler dört büyük halife başta olmak üzere kırâat silsilesinde ismi birçok tarîkten var olan Ebû Hureyre ve Übeyy b. Ka'b gibi ismini burada sayamadığımız birçok sahâbî tarafından nakledilmiştir.²⁸⁸

Yedi harfle ilgili rivâyet edilen hadislerin tümüne burada değinmek konunun amacını aşacağından mütevâtir ve sahîh kabul edilen birkaç hadisle yetinilecektir. O hadislerden Ömer b. Hattâb hadisi olarak bilinen hadis şöyledir. *“Hz. Ömer bir gün Hakem b. Hişâm'ın namazda Furkân sûresini Resûlullah'ın bana öğrettiğinden farklı olarak okuduğunu işittim ve kızgınlığımdan az daha üzerine atılacaktım. Hişâm'ın namazını bitirmesini bekledim. Namazı bitince gömleğinin yakasından tutarak bu okuduğun yeri sana kim okuttu diye sordum, o da bana Resûlullah öğretti diye cevap verdi. O'na Resûlullah bana senin okuduğundan farklı bir şekilde okuttu diyerek yalan söylüyorsun dedim. Daha sonra Onu Resûlullah'a götürerek durumu anlattım. Resûlullah, Hişâm'ı bırak diyerek okumasını söyledi. Hişâm namazda okuduğu gibi okudu. Resûlullah böyle nâzil oldu buyurdu. Sonra bana oku dedi, ben de onun bana öğrettiği şekilde okudum. Böyle nâzil oldu buyurdu. Daha sonra muhakkak ki Kur'ân yedi harf üzerine nâzil oldu, onlardan kolayınıza geleni okuyun buyurdu.”*²⁸⁹

Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini ifade eden başka bir hadis de şöyledir. Übeyy b. Ka'b: *“Mescitte idim, birisi içeri girip bilmediğim bir kırâatle namaz*

²⁸⁷ Hicr 15/9.

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 20; Suyûtî *el-İtkân*, C 1, s 162; ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* s. 90.

²⁸⁹ Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askâlânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhu'l-Buhârî*, C 9, Daru'l-Ma'rife, Beyrût ty, s. 24; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 20; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s 163.

kılmaya başladı. Sonra mescide başka biri geldi o da arkadaşının okuduğu kırâatten başka bir kırâat okudu. Namazı kaldıktan sonra hep birlikte Resûlullah'ın yanına geldik. Bu şahıs benim bilmediğim bir kırâat ile okudu dedim. Bunun üzerine Resûlullah o ikisine okumalarını emretti. Onlar da okudular. Peygamber ikisinin okuyuşunu da beğendi. Bu olay üzerine içime Peygamberi öyle yalanlamak geldi ki, böylesi cahiliyyet devrinde bile aklıma gelmemişti. Resûlullah benim bu halimi görünce göğsüme vurdu. Bunun üzerine beni çok büyük bir ter bastı, sanki korkumdan Allah'ı görüyor gibiydim. Peygamber bana, Ey Ubey! Cebrâil bana bir harf oku diye gönderildi. Ben ona ümmetime hafiflet diye müracaatta bulundum. O da bana ikincide onu iki harf üzere oku diye cevap verdi. Ben de tekrar ümmetime hafiflet diye müracaatta bulundum. Üçüncüde bana onu yedi harf üzere oku hem sana verdiğim her cevapla birlikte, benden isteyeceğin bir dileğin de verilecektir, dedi. Bunun üzerine ben, Ya Rab ümmetimi bağışla, dedim. Üçüncü dileğimi de bütün mahlukatın, hatta İbrahim'in beni dinleyecekleri güne bıraktım, buyurdu.²⁹⁰

Yine başka bir hadiste Hz. Peygamber Cebrâil'in kendisine gelerek "Muhakkak ki Allah sana Kur'an'ı bir harf üzere okumanı emrediyor", buyurmuştur. Hz. Peygamber Allah'tan af ve mağfiretini dileyerek bu durumun ümmetine çok ağır geleceğini belirtmiş ve bu durum dört defa cereyân ettikten sonra Cebrâil, Hz. Peygamber'e "Muhakkak Allah, ümmetinin Kur'an'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor, hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır." buyurmuştur.²⁹¹

Bu konuda hadis rivâyet eden sahâbîlerden biri de Ebû Hureyre'dir. O'nun rivâyetine göre Hz. Peygamber "Kur'an yedi harf üzere indirildi." buyurmuştur.²⁹²

Yedi kırâatle ilgili başka hadislerde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır.

"Bu Kur'an, yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun."²⁹³

²⁹⁰ İbn Hacer el-'Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, C 9, s. 24; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 20; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s 163.

²⁹¹ İbn Hacer el-'Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, C 9, s. 24; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 20; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s 163.

²⁹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi 'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, C 1, thk Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle 1. Baskı, Beyrût 2000 s. 69; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, C 1, s. 212; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s 163.

²⁹³ İbn Hacer el-'Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, C 9; s. 24; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s 164.

“Ey Ömer! Rahmet ayetini azap, azap ayetini rahmet kılmadıkça Kur’ân’ın (bu kırâatlerin) hepsi doğrudur.”²⁹⁴

“Allah’ın affını ve mağfiretini dilerim ümmetimin buna gücü yetmez.”
“Kur’ân yedi harf üzere indi. Onun hepsi şâfidir, kâfidir.”²⁹⁵

“Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim, bunların arasında yaşlı kadınlar, yaşlı erkekler, erkek ve kız çocukları, hiç kitap okumayan kimseler vardır, diyen Hz. Peygamber’e Cebrâil: Kur’ân muhakkak yedi harf üzere nazil olmuştur.”²⁹⁶

Daha önceden de ifade edildiği gibi yedi harf ile ilgili hadislerin tamamının burada verilmesi mümkün değildir. Konuyla ilgili hadisler hakkında kırk tane hadis bulunduğ, bunların otuz dördünün herhangi bir eleştiri olmadan sahîh kabul edildiği bilinmektedir.²⁹⁷

Yukarıdaki hadislerden anlaşıldığına göre, sahâbeden aralarında kırâat bakımından farklılık bulunanlar Hz. Peygamber’e mürâaat etmiş, Hz. Peygamber ise, onların kolaylarına gelenlerini okumalarını kendisine verilen ruhsata dayanarak tavsiye etmiştir. Hadisler iyice incelendiğinde yedi harfin mahiyetinin nasıl olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmadığı aşîkârdır. Ancak hadislerden yola çıkarak yedi harfin ümmet için bir kolaylık ve rahmet vesilesi olduğunu anlamak mümkündür.²⁹⁸ Ayrıca Kur’ân’ın nazil olduğu dönemde ve sonrasında bölgede sözlü edebiyat kültürü mevcuttu. Dolayısıyla Kur’ân eğitimi verilirken yapılan uygulamalar müşâfehe yoluyla öğretiliyordu. Arap toplumunun kabilelere ayrılmış olması ve bu kabilelerin dillerinin lehçesel veya şivesel farklılıklar taşıması bir harf üzere Kur’ân’ı öğrenmelerini bir hayli zorlaştırmaktaydı. Kur’ân’ın yedi harf üzere okunmasının ruhsatı bu zâviyeden incelendiğinde hadislerde anlatılan kolaylık ilkesi daha iyi anlaşılmaktadır.²⁹⁹

²⁹⁴ İbn Hacer el-’Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, C 9, s. 24; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s. 165.

²⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C 1, s. 69; İbn Hacer el-’Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, C 9, s. 24; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s. 165.

²⁹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C 1, s. 71; İbn Hacer el-’Askâlânî, *Fethu’l-Bârî*, C 9, s. 24.

²⁹⁷ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 41.

²⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 19; Suyûtî, *el-itkân*, C 1, s. 177.

²⁹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 177; ez-Zerkânî, *Menâhilü’l-’İrfân* s. 85.

2.1.9.2. Yedi Harfle İlgili Âlimlerin Görüşleri

Yukarıda ifade edildiği gibi yedi harf tabirinden kastın ne olduğuyla ilgili kesin bir bilgi bulunmadığı, ancak bu ruhsatın ümmet için bir kolaylık vesilesi olduğu belirtilmişti. Yedi harf kavramıyla ilgili Resûlullah'ın veya sahabenin ruhsatın mahiyetini araştırmaya yönelik net bir bilgi vermemeleri bu ilimle uğraşan âlimleri yorum yapmaya sevk etmiştir. Bu konuda söz söyleyen âlimler edindikleri bilgi ve birikimlerinden yola çıkarak bazı görüşler beyan etmişlerdir.

İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) göre yedi harften maksat Kur'ân kırâatinde gerçekleşen değişiklik olup bu değişiklikler toplam yedi vecihtir. İbn Kuteybe bu vecihleri şöyle sıralamaktadır:

1. Değişikliğin lafzın suretinde olmayıp harekede olması

لَا يُضَارُّ kelimesindeki râ (ر) harfinin hem fethalı hem de dammeli okunması buna örnektir.

2. Kelimenin fiilinde değişiklik olması

بَاعِدُ kelimesinin hem emir hem de mazî fiil olarak okunması buna örnek verilebilir.

3. Kelimenin lafzında değişiklik olması

نُنْشِرُهَا kelimesinin noktalama ve harekenin olmamasından kaynaklı hem râ (ر) ile hem de ze (ز) ile okunması buna örnek olabilir.

4. Mahreç bakımından yakın olan harflerin birbiri yerine kullanılmasından kaynaklanan değişiklik

طَلَعَ kelimesi mahreç bakımından ha (ح) harfine yakın olan ayn (ع) harfiyle طَلْع şeklinde okunması buna örnektir.

5. Âyetlerdeki takdîm ve te'hîrden kaynaklanan değişim

﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾ âyetindeki الْمَوْتِ ile الْحَقِّ kelimelerin yer değiştirerek ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَتُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ﴾ şeklinde okunması örnek olabilir.

6. Âyetlerdeki lafzın fazla veya eksik olmasından kaynaklanan değişim.

﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى﴾ âyetinin وَالْأُنْثَى وَالْذَّكَرَ şeklinde okunması örnek olabilir.

7. Eş anlamlı kelimelerin birbiri yerine kullanılmasından kaynaklanan değişim.³⁰⁰

﴿كَالْصُّوفِ الْمُنْفُوشِ﴾ âyetini ﴿كَالْعَيْنِ الْمُنْفُوشِ﴾ şeklinde okumak örnek olabilir.

İbn Kuteybe'ye göre burada sayılan tüm bu vecihler Allah'ın kelâmı olup Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilmiştir.³⁰¹

Yedi harfle ilgili Ebû 'Amr ed-Dânî'nin görüşü burada verilen tüm âlimlerin görüşünü kapsamaktadır. Ona göre yedi harf kavramı yedi vecih anlamında olmayıp bunun misâli Kur'an'da fazlaca bulunmaktadır. Bu misaller şöyle sıralanmaktadır.³⁰²

1. Lafız değişikliği yapılarak yerine başka bir lafız kullanılması,
2. İhtilâfın lafızda isbat veya hazf yoluyla gerçekleşmesi,
3. Edatların değişikliğe uğraması,
4. Lafzın müfred veya cem' kalıbında gelmesi,
5. Kelimenin müennes veya müzekker olarak değişmesi
6. Lafzın şeddeli veya tahfif ile okunması yönüyle gerçekleşmesi
7. Lafzın nefsi mütekellim sîgasında veya haber olarak gelmesi
8. Kelimenin geriye veya ileriye alınarak okunması
9. Olumsuzluk veya yasaklama durumları halinde gerçekleşmesi
10. Kelimenin emir sîgasında veya haber olarak gelmesi
11. İ'râb'ın değişmesi yönüyle gerçekleşmesi
12. Lafzın hareke veya sükûnla okunması yönüyle gerçekleşmesi
13. Kelimedeki harekenin dammeli veya meksûr okunması yoluyla gerçekleşmesi

³⁰⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlu Müşkilul-Kur'an*, C 1, thk, İbrâhîm Şemseddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût ty, s. 31-32.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 28.

³⁰² Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 144.

14. İlgili yerlerde kelimeyi tenvînli veya tenvînsiz okuma yoluyla gerçekleşmesi.

15. Farklı dil veya lehçelerden kaynaklanan fonetik durumlarla gerçekleşmesi.

Bu konuda görüş belirten âlimlerden birisi de İbnü'l-Cezerî olup ona göre sahîh, şâz, zayıf ve münker kırâatlerin tümü incelenmiş ve yedi harf, yedi vecihte toplanmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin belirlediği yedi vecih şunlardır:³⁰³

1. Sadece harekesi değişip mâna ve sûreti değişmeyen vecihler

Değişik şekillerde okunan الْبَحْلُ kelimesi ile يَحْسِبُ kelimeleri buna örnek verilebilir.

2. Mâna olarak değişen vecihler

﴿فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ﴾ âyetinin fâili âdem (آدَمُ), mef'ûlü de kelimâtin (كَلِمَاتٍ) iken, âdem (آدَمُ) kelimesinin mef'ul, kelimâtun (كَلِمَاتٍ) kelimesinin fâ'il olması örnek olabilir.

3. Anlam ve harfleri değişip sûreti değişmeyen vecihler

تَبْلُو kelimesinin hareke ve noktalama olmamasından kaynaklanarak تَبْلُو şeklinde okunması örnek olabilir.

4. Sûreti ve harfleri değişip manası değişmeyen vecihler

الصَّراطُ ve بَصْطَةٌ kelimelerinin sîn (س) ile okunması örnek verilebilir.

5. Âyetteki kelimenin değişip anlamının değişmediği vecihler

﴿فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾ âyetindeki فَاسْعَوْ kelimesinin فَاْمُضُو kelimesiyle değiştirilmesi örnek verilebilir.

6. Âyetlerde takdîm veya te'hîrin gerçekleşmesi durumunda oluşan vecihler.

﴿فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ âyetinin فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ şeklinde okunması örnek verilebilir.

7. Âyetlerde eksik veya fazla kelime olması durumunda oluşan vecihler

³⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 26-27.

وَوَصَّى fiilinin اَوْصَى şeklinde okunması örnek verilebilir.

İbnü'l-Cezerî, bu vecihleri sıraladıktan sonra bunların dışında hiçbir yerde kırâat farklılığı bulunmayacağını ifade etmektedir.³⁰⁴ Aynı görüşe Zerkeşî (ö. 794/1392) de *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde aynı görüşü savunmaktadır.³⁰⁵

Kaynaklardan edinilen bilgiye göre âlimlerin yedi harf ile ilgili ortaya attığı görüşler yukarıda zikredilen görüşlerden çok farklı değildir. Bununla birlikte bu konuda son maddesi farklı olarak Fahreddin er-Râzî'nin görüşü bulunmaktadır. Yukarıdaki maddeleri altı maddede toplayan Fahreddîn er-Râzî'nin yedinci maddeye izhâr, idğâm, revm, işmâm, tahfîf, teshîl gibi fonetik farklılıkları eklemektedir.³⁰⁶ Zerkânî (ö. 1367/1948), *Menâhîlu'l- 'İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde kendisinin de yukarıdaki taksimatla birlikte Fahreddîn er-Râzî'nin son maddesine katıldığını belirtmektedir.³⁰⁷ Bütün bunların yanında yedi harften maksadın Kur'ân'ın muhtevasıyla ilgili olduğunu düşünen âlimler de bulunmaktadır. Onlara göre yedi harften kasıt şunlardır:

1. Helâl, harâm, muhkem, müteşâbih, inşâ, ihbâr³⁰⁸

2. Mukaddem, muahhar, ferâiz, hudûd, mevâ'iz, müteşâbih, emsâl³⁰⁹

3. İsbâd, îcâd, tevhîd, tenzîh, zâtî sıfatlar, fiilî sıfatlar, afv ve azâb, haşr ve hesâb, nübüvvet ve imâmet ilimleri olduğunu söyleyen âlimler de bulunmaktadır.³¹⁰

4. Mutlak-mukayyed, umûm-husûs, nass-müevvel, nâsih-mensûh, mücmel-müfesser, istisnâ ve kısımları

5. Nâsih, mensûh, husûs, mücmel, mübeyyen, müfesser

6. Emir, nehiy, taleb, duâ, haber, istihbâr, zecr

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 26-27.

³⁰⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, C 1, s. 214-215.

³⁰⁶ ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l- 'İrfân* s. 91.

³⁰⁷ ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l- 'İrfân* s. 91.

³⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 28.

³⁰⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 164.

³¹⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, C 1, s. 216; Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 164.

7. Va‘d, va‘îd, mutlak, mukayyed, tefsir, te‘vîl, i‘râb³¹¹

2.1.10. Kırâat Eğitiminde Tarîkler

Bir yönüyle Hadis ilmindeki isnâd sistemine benzeyen tarik; sözlükte gidilen yol, usûl, metot anlamlarına gelmekle birlikte; kırâat ilminde râvîlerden sonra gelen kırâatle ilgili bilgilerin râvîlere nispet edilmesine denmektedir.³¹² Söz konusu tarîk örneklendirilecek olursa; Ebû ‘Amr’ın râvîsi Dûrî’den başlayarak Ebû ‘Amr ed-Dânî’ye kadar Abdurrahman b. Abdûs (ö. 283/896), Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/935), Abdulvâhid b. Ömer (ö. 349/960), Abduzazîz b. Ca‘fer (ö. 412/1021) gibi isimler aracılığıyla ulaşan bu kanala tarîk denilmektedir. Başka bir yönüyle tarîk, kırâat eğitiminde uygulanan sistemi ifade etmektedir. Örneğin bir talebe kırâat eğitiminde kırâatleri teker teker öğrenerek yedi kırâate ulaşırsa buna infirâd tarîki denilmektedir.³¹³

2.1.10.1. Eğitim Öğretim Bakımından Tarîkler

Cebrâil’in Hz. Peygamber’e gelen âyetleri okuduğu, Hz. Peygamber’in de bu âyetleri sahabeye öğrettiği hemen herkes tarafından bilinmektedir. Durumun böyle cereyan etmesi evvela Hz. Peygamber ile sahâbe arasında; daha sonra da kırâat ilmi tedrîsinde aşağıda ele alınacak olan meşhur iki usûlün belirmesine yol açmıştır.

2.1.10.1.1. Semâ Tarîki

Bu metoda göre talebe kırâat eğitimini hocasını dinleyerek öğrenmektedir.³¹⁴ Yukarıda da geçtiği üzere Kur’ân’ın yedi harf üzere inmesi ve öğrenilmesi bu eğitimin müşâfehe yoluyla yapılmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim başka bir lehçede kolayca telaffuzu yapılan bir harf diğer bir lehçeye göre zor olmaktadır. Söz konusu telaffuzun iyi olabilmesi için talebenin usta bir ağızdan dinlemesi ve tekrar etmesiyle gerçekleşmektedir. Zira Hz. Peygamber de vahiy geldiğinde ilk Cebrâil’den dinler daha sonra sahâbeye aktararak öğretmekteydi. Bir âyette bu duruma şöyle işaret

³¹¹ Demirci, *Kur’ân Tarihi*, s. 204.

³¹² Feyizli, *Kırâatı Aşere*, s. 30

³¹³ Feyizli, *Kırâatı Aşere*, s. 32.

³¹⁴ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 223; Birışık, *"Kırâat", DİA*, C, 25, s. 426-433.

edilmektedir: “O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy.”³¹⁵ Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı Cebrâîl’den dinlemesi sahabenin de Hz. Peygamber’den dinleyerek öğrenmesi bu metodun en açık örneklerindendir.

Semâ metoduyla eğitim birebir yapıldığı gibi bir hocanın bir ders halkasına kırâati okumasıyla da yapılmaktadır. Nitekim İbnü’l-Cezerî’nin de bu metotla ders yaptığı bilinmektedir.³¹⁶

2.1.10.1.2. Arz Tarîki

Kırâat ilmi tadrîsâtında uygulanan bir diğer metot da arz metodudur. Bu metoda göre talebe dersini öğrenip iyice hazırladıktan sonra hocasına arz eder.³¹⁷ Yine Hz. Peygamber zamanında uygulanan bu metot öğrencinin okuyup hocanın dinlemesiyle gerçekleşmektedir.³¹⁸ Hz. Peygamber’in Ramazan ayında Kur’ân’ı Cebrâîl’e okuması onunda Hz. Peygamber’i dinlemesi bu metodun dayanağını teşkil etmektedir.³¹⁹ Bu metotla asırlar boyunca birçok kırâat âliminin öğrenci yetiştirdiği ifade edilmektedir.³²⁰ Günümüzde Ramazan aylarında camiilerde ve evlerde okunan mukabeleler bu sünnetin yaşatılmasına yönelik bir gelenek olduğu düşünülebilir.

2.1.10.1.3. Edâ Tarîki

Edâ tarîki arz ve semâ metotlarının birlikte uygulanması anlamına gelmektedir. Bu metoda göre talebe hocanın ağzından duyduktan hemen sonra aynı şekilde hocaya duyduğunu aktarır.³²¹ İbn Mücâhid de bu görüşe benzer olarak bu tarîki “*Talebenin hocasından duyduğunu olduğu gibi muhafaza ederek tekrar hocasına arz etmesidir.*” şeklinde tarif etmektedir.³²²

³¹⁵ Kıyâme 75/18.

³¹⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, C1 s. 99.

³¹⁷ Birişik, “*Kırâat*”, *DİA*, C, 25, s. 426-433.

³¹⁸ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 223.

³¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 177.

³²⁰ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 99.

³²¹ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 99.

³²² Ahmed b. Mûsâ b. ‘Abbas İbn Mücahid, *Kitâbu’s-Seb ‘ati fi’l-Kırâat*, Daru’l-Meârif, thk. Şevki Dayf, Mısır, s. 45.

2.1.10.2. Okunuşuna Göre Tarîkler

Kırâat ilmi tedrisine başlayan talebeler hocasının belirlediği ölçütler çerçevesinde eğitime başlatılır. Talebenin tercihinine göre takip edilen metot sonucunda ya bir kırâat ya da tüm kırâatler talebe tarafından uygulamalı olarak alınmaktadır. Hicri beş yüz yılına kadar metot bakımından bir farklılık arz etmeyen bu ilim, o tarihten sonra farklı iki metotla uygulanagelmıştır.³²³

2.1.10.2.1. İnfirâd Tarîki

Hicri beşinci asra kadar uygulanan bu metoda göre öğrenci her imâmın veya râvînin müstakil olarak usûl kâidelerini öğrenip daha sonra bu usûllerle ilgili kırâati hatmederek tamamlar. Bu metotla kırâat eğitimini veren Şâtıbî'nin (ö. 590/1194), yedi kırâat eğitiminde her imâm ve râvî için ayrı ayrı toplam, yirmi bir hatim yaptırdığı bildirilmektedir.³²⁴

2.1.10.2.2. İndirâc Tarîki

Kırâat eğitimine başlayan talebeye bütün kırâat imâmlarının ve râvîlerinin usûllerini bir hatimle yapılmasına denilmektedir.³²⁵ Talebe usûl bilgilerini öğrendiği kırâatlerin uygulamasını yapabilme yeteneğini kazanmasının ardından şu dört şarta uyarak yapılabilmektedir.

1. Kırâati icrâ esnasında vakıflara riâyet etmelidir.
2. Kırâati yapma esnasında ibtidâyâ riâyet etmelidir.
3. Ferş bölümünde bulunan vecihleri hakkıyla öğrenip uygulamalıdır.
4. Vecihleri uygularken ihtilâfları birbirinden ayırarak okumalı yani terkipten kaçınmalıdır.³²⁶

³²³ Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 223; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 100.

³²⁴ Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, s. 32; Demirci *Kur'an Tarihi*, s. 235.

³²⁵ Feyizli, *Kıraat-i Aşere*, s. 32; Demirci *Kur'an Tarihi*, s. 235.

³²⁶ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 101.

2.1.10.3. Kaynak Bakımından Tarîkler

Yukarıda zikredilen tarîklerin dışında bir de kitaplara izâfe edilerek belirlenen tarîkler bulunmaktadır.³²⁷

2.1.10.3.1. Teysîr/İstanbul Tarîki

Bu tarîk, aynı zamanda yapılan bu çalışmanın da ana konusu olan Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin *et-Teyssîr fî ‘l-Kırâati’s-Seb ‘a* adlı eserine dayanmaktadır.³²⁸ Rivâyetlere göre Mısır Kurrâsı Nâsîruddîn et-Tablâvî’den (ö. 966/1597) ders almış olan Ahmed el-Mesyerî Kânûnî Sultan Süleyman’ın emriyle Sokullu Mehmet Paşa tarafından İstanbul’a davet edilmiştir. Bu âlim Sokullu tarafından Eyüp Sultan Camii yanındaki Daru’l-Kurrâ’da vazifelendirilerek kırâat dersleri okutmuştur. Burada Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin *et-Teyssîr* adlı eseriyle daha sonra ona tekmile olarak İbnü’l-Cezerî tarafından yazılan *Tahbîru’t-Teyssîr* adlı eserleri esas alınarak uzun bir müddet derslerde bu kitaplar takip edilmiştir. Bu iki esere ilave olarak Şâtıbî’nin *Hirzu’l-Emânî*’si ve Cezerî’nin *ed-Durre*’si yardımcı kaynaklar olarak esas alınmıştır.³²⁹

Bu metotla ders okutan Ahmed el-Mesyerî’den birçok öğrenci ders alarak Osmânî’nin çeşitli şehirlerine giderek buralarda kırâat dersleri okutmuşlardır. Bu dönemden sonra Teysîr tarîki, İstanbul Tarîki diye meşhur olmaya başlamıştır.³³⁰

2.1.10.3.2. Şâtıbiyye/Mısır Tarîki

Hirzu’l-Emânî ve *Vechu’t-Tehânî* adlı esere nispet edilen bu tarîk, eserin müellifi İmâm Şâtıbî olduğu için onun adıyla anılmıştır. Bu tarikte Şâtıbî’nin *Hirzu’l-Emânî*’si ve Cezerî’nin *Durre*’si esas alınmış, yardımcı kaynak olarak ise *Teyssîr* ile *Tahbîru’t-Teyssîr* eserleri ilave edilerek esas alınmıştır. Mısır Kurrâsı Nâsîruddîn et-Tablâvî’nin öğrencisi Şeyh Şehâzetü’l-Yemenî bu tarîki Mısır’da yaydığı için zamanla bu tarîke Mısır tarîki denilmiştir.³³¹

³²⁷ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 105.

³²⁸ Çetin, *Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 224.

³²⁹ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 249.

³³⁰ Birişik, "Kırâat", *DİA*, C, 25, s. 426-433; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 106.

³³¹ İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 3. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2018, s. 97.

İstanbul tarîkine mensup bazı kâîler hac vazifeleri esnasında orada bulunan kurrâdan Mısır tarîki üzere ders görmüşler ve bu tarîki Osmânî'ya taşımak istemişlerdir. Ancak Mısır tarîkinin Osmânî'ya tam taşınıp yayılması Mısır'dan Ali el-Mansûri'nin İstanbul'a davet edilmesi ve onun gelip Mısır tarîki üzere ders okutmasıyla olmuştur.³³²

2.1.10.4. Sayı Bakımından Tarîkler

Hicri onuncu yıldan sonra Kırâat ilmindeki tarîkler sayı bakımından değerlendirilerek seb'a, aşere ve takrîb tarîki olarak isimlendirilmiştir.³³³

2.1.10.4.1. Seb'a Tarîki

Hicri üçüncü asırda İbn Mücâhid (ö. 324/935) çeşitli İslâm beldelerinde kırâat eğitim ve öğretiminde okutulan kırâatleri yedi kırâat altında *Kitâbu's-Seb'ati fî'l-Kırâat* adlı eserinde toplamıştır. Ondan sonraki dönemlerde kırâat ilmiyle ilgili birçok kitap yazıldı; fakat kırâat ilmi tedrîsâtında en çok takip edilen kitaplar Dânî'nin *Teysîr* adlı eseriyle Şâtîbî'nin *Hirzu'l-Emânî* adlı eseri olduğu için bu tarîk seb'a tarîki olarak adlandırılmıştır.³³⁴

2.1.10.4.2. Aşere Tarîki

Daha evvelden var olan seb'a tarîki kaynaklarından *et-Teysîr fî'l-Kırâati's-Seb'a*'ya ve *Hirzu'l-Emânî* ve *Vechu't-Tehânî*'ye Cezerî'nin ilave olarak yazdığı *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşere* adlı eseri ile *ed-Durretu'l-Mudiyye* adlı eserlerinin muhteviyatına göre takip edilen metoda aşere tarîki denilmektedir.³³⁵

2.1.10.4.3. Takrîb Tarîki

Seb'a tarîkine tekmile olarak yazılan aşere kaynaklarının ihtiva ettiği imâm ve râvîlere ek olarak râvîlerin râvîleri arasındaki farklılıkları öğreten bir metottur.

³³² Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki*, s. 97.

³³³ Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 105.

³³⁴ Feyizli, *Kırâat Aşere*, s. 30; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 248.

³³⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 249; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 106.

Bahsedilen bu metot kaynak olarak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr* adlı eseriyle *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr* adlı eserini takip etmektedir.³³⁶

2.2. TEYSÎR'İN TANITIMI

2.2.1. Eserin İsmi ve Müellife Nispeti

Yapılan bu çalışmaya konu olan eserin adı kaynaklarda *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a* olarak yer almaktadır. Abdulvahid b. Muhammed Ebi'Sedâd el-Mâlekî (ö. 705/1306) *ed-Durru'n-Nesîr ve'l-'Azbu'n-Nemîr* adlı eserinde meşhur olmayan görüşlere dayanarak *el-Müyesser* tabirini kullandıysa da bütün âlimlerin kaynak olarak müracaat ederken *et-Teysîr* adıyla Ebû 'Amr Osmân b. Sa'id ed-Dânî'ye nisbet ederek kaynak gösterdikleri ifade edilmektedir.³³⁷ Nitekim İmâm Şâtîbî'de eserin başında eserden *Teysîr* olarak bahsetmektedir.³³⁸ Ayrıca Dânî, kendisi de *Teysîr*'in başında “*Teysîr*” lafzını kullanarak bu eseri yeni başlayanlara kolaylık sağlamak amacıyla yazdığını belirtmektedir.³³⁹ Bütün bunların yanı sıra birçok âlimin *Teysîr*'e özel ilgi duyduğu ve eserlerinde onun için müstakil bir başlık açtığı muhakkik tarafından bildirilmektedir.³⁴⁰ Ayrıca meşhur tabakat kitaplarında Dânî hakkında araştırma yapılırken birçok kaynakta صاحب التيسير “*Teysîr sahibi*” lafzının geçtiği, birçok kaynakta da *Teysîr*'in Dânî'ye nisbet edildiği müşâhade edilmiştir.³⁴¹

2.2.2. Eserin Yazılma Gayesi

Eserin yazılış amacı hakkında Dânî, esere başlarken bizzat bilgi vermektedir. Neredeyse İslâmi ilimler alanında yazılan bütün eserlerde gelenek haline gelen besmele hamdele ve salvele ile başlayan Dânî, eserini kaleme alırken istekler üzerine

³³⁶ Karaçam, *Kirâat İlminin Kur'an Tefsirindeki*, s. 96; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kirâati*, s. 249; Akdemir, *Kirâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* s. 107.

³³⁷ Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi's-Sedâd el-Mâlekî, *ed-Durru'n-Nesir ve'l-Azbu'n-Nemîr*, thk. Komisyon, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003, s. 83; Dânî, *Teysîr*, thk. Ferid Muhammed, s. 121.

³³⁸ Ebû Muhammed Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî, *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fi'l-Kirâati's-Seb'a*, 1. Baskı, Mektebetu İbn Cezerî, Şam 2013, s. 7.

³³⁹ Ebû 'Amr Osmân b. Sa'id ed-Dânî, *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a*, tsh. Otto Pretzl, Mektebetü's-Sikâfetü'd-Dîniyye, Kâhire 2013, s. 4.

³⁴⁰ Dânî, *Teysîr*, thk. Ferid Muhammed, s. 121.

³⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye* C 1, s. 3-16-77-97-359; Daha birçok yerde *Teysîr* kitabının Dânî'ye izafe edildiği görülmektedir. Bkz: Yâkût, *Mu'cemu'l-Udebâ*, C 4, s. 1604; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, C 13, s. 317; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l Kibâr*, s. 226; ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, C 3 s. 211; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, s. 428; Abdurrahmân Çetin, “*et-Teysîr*”, *DİA*, C 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 57.

yazdığını belirtmektedir.³⁴² Kaynaklardan edinilen bilgilere göre o dönemde Dâni'den öğrencilerin kolayca erişebileceği, derslerinde okuyabilecekleri ve ezberleyebilecekleri, meşhur tarîkler ile rivâyetleri içeren, Kırâat ilminde öncü sayılan imâmlar tarafından kabul edilen bir eser yazması istenmiştir. Dâni'nin de onların bu isteklerini dikkate alarak lafızları anlaşılır, ezberi kolay, tekrarlara ve uzatmalara dalmadan, kısa ve öz bir şekilde bir eser yazdığı belirtilmektedir.³⁴³

2.2.3. Eserin Muhtevâ Analizi

Kırâat ilminin nakledilen bir ilim olması hasebiyle muhtevâsında tartışılacak veya ictihad edilecek bir yönün bulunmadığı belirtilmektedir.³⁴⁴ Bundan dolayı kırâat ilmi eserlerinin tertip ve konu bakımından birbirine hayli benzediği ifade edilmektedir.³⁴⁵

Teysîr kitabı, muhtevâsında kırâat ilmi konularını ve kırâat imâmları arasındaki ihtilâfları içermektedir.³⁴⁶ Yukarıda değinildiği üzere kırâat kitaplarında benzer bir tutumdan hareketle Dâni, eserini iki kısma ayırarak işlemektedir. Birinci kısımda meşhur kırâat imâmlarının usûlü'l-kırâat ile ilgili görüşlerine yer verirken ikinci kısımda imâmların ferî nakillerini aktarmaktadır.³⁴⁷ Esere başlarken evvela yedi kırâat imâmının hayatını ve isnatlarını verdikten sonra kendisinden onlara ulaşan isnatları da sayarak Hz. Peygamber'e kadar kesintisiz kırâat silsilesini böylece aktarmaktadır.³⁴⁸

Müellif, usûl konusuyla ilgili bilgileri verirken istiâze konusunda hangi imâmların istiâzeyi okuyup okumadığını ve nerelerde istisna edildiğini anlatarak başlamaktadır. Konuyu besmele, Fâtiha suresindeki vecihlere ve Ebû 'Amr'ın idğâm hakkındaki uzun mülâhazalarına yer vererek devam ettirir.³⁴⁹

Usûl bahsinde Dâni, herhangi bir konuyla ilgili bilgi verirken imâmlar ve râvîlerin yanı sıra, râvîlerin tarîklerinden gelen bilgiyi de aktarmaktadır. İmâmların

³⁴² Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s. 122.

³⁴³ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.122; Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 3.

³⁴⁴ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.122.

³⁴⁵ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.122.

³⁴⁶ Sağdeli, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 68.

³⁴⁷ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s.122; Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 20-80 ve 81-235.

³⁴⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s.5-20.

³⁴⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 20-21-23-24.

ihtilâflarını aktarırken konuyla ilgili işmâm, revm ve imâle gibi ses olaylarını konuyu kısa tutmak adına ilgili bahsin sonunda vermektedir. İhtilafın gerçekleştiği yer, ses olayının mahalliyse hangisinin evla olduğunu belirtip tercih edilmesi gerekeni izâh etmiştir.³⁵⁰

Müellif, bazen belirli bir başlık altında konu hakkında imâmların vecihlerini aktarırken konuda geçen bir lafzı başlığın kapsamından çıkararak bütün Kur'ân'da nasıl okunduğuyla ilgili imâmların görüşlerini vermektedir. Özellikle usûl bilgilerinin verildiği bölümün sonlarında bu hususa çok yer verildiği gözlemlenmiştir.³⁵¹

Birbiriyle ilişkili olan fakat bir başlık altında verildiğinde kuralların karmaşıklaşacağı anlaşılan yerlerde müellif, evvela konunun başlıkla uyumlu olduğu bilgileri aktarmakta; daha sonra ilişkili olduğu hususu aynı başlıkta bir fasıl altında vermektedir.³⁵² Böylece anlatılmak istenen konu bir bütün halinde verilerek gereksiz uzatmalara girilmemiştir.

Müellifin çok olmasa da bazen usûl bilgilerini açıkladığı yerlerde ferş bilgilerini verdiği; bazen de ferş bilgilerini ele aldığı yerlerde usûl bilgilerine değindiği görülmektedir. Ferş bilgilerinin bulunduğu kısımda Kur'ân'ın başından sonuna kadar ihtilâfa konu olan lafızların tek tek ele alınarak imâmların veya râvîlerin lafız hakkındaki uygulamalarının verildiği görülmüştür.³⁵³

Böylece usûl konularını bütün teferruatıyla ele alan Dâni, imâmların yazılıştaki hazf olan yâ (ي) harfleri ile ilgili görüşlerini zikrederek sonlandırmaktadır.³⁵⁴

Fâtiha sûresine usûl konularının içerisinde yer verdiği için ferş bölümüne Bakara sûresiyle başlayan Dâni, herhangi bir kâideye bağlı olmadan Kur'ân'da dağınık halde bulunan lafızlarla ilgili imâmların ihtilâflarını izâh ederek ele almaktadır. Bu ihtilâfları açıklarken Bakara sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar bütün sûreleri

³⁵⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23-33-43-65-67-80.

³⁵¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 54-80.

³⁵² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 33-36-40-44-46-49-50-54-55-56-57-58-59-64-65-67-69-72-73-74-75-76.

³⁵³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 95-155-171-228-230.

³⁵⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 20-80.

tek tek inceleyerek belirtmekte; yer yer kendi görüşünün ne olduğunu da ifâde ederek konuyu bitirmektedir.³⁵⁵

Dânî, bunların tümünü müteâkip kırâat imâmlarından İbn Kesîr'in tekbîr bahsiyle eserini sonlandırmaktadır.³⁵⁶

2.2.4. Eserin Metodu

Hemen hemen her klasik eserde olduğu gibi bu eserde de müellifimiz çalışmasında ne yapacağını, yapacaklarını nasıl bir metotla sürdüreceğini anlatan bir mukaddime yazmıştır. Alışılabilen bir üslûp çerçevesinde mukaddimesine Allah'a hamd ve Rasûlullah'a salavât ile başlayan Dâni, daha sonra kitabını hangi istekler üzerine yazdığını, kendisinin bu isteğe nasıl karşılık verdiğini ve kırâat imâmlarıyla ilgili yaptığı isimlendirmeleri izâh edip bir sonraki başlık hakkında bilgi vererek mukaddimeyi bitirmektedir. Eserin metoduyla ilgili bilgi vermesi ve çalışmanın içeriğiyle ilgili okuyucuya ön bilgi sunacağı düşünülerek Dâni'nin mukaddimede söylediklerinin aynen aktarılması uygun görülmüştür.

Dâni, hamdele ve salve kısmından sonra;

Allah sizi ne güzel bir yola iletmiş ki siz benden yedi kırâat imâmının (Allah onlara rahmet etsin) yöntemini ve onların kırâatle ilgili görüşlerini kısa ve öz anlatan, kolaylıkla erişebileceğiniz, derslerinizde rahatlıkla okuyabileceğiniz ve ezberleyebileceğiniz, meşhur ve yaygın tarîkler ile rivâyetleri içeren, kırâat ilminde önde gelen imâmlar nezdinde sahîh ve doğru kabul edilen bir kitap yazmamı istemiştiniz.

Dâni onların bu isteklerine cevaben şöyle demiştir:

Bu isteğinizi dikkate aldım ve isteğiniz doğrultusunda söylediğiniz şekilde bir eser yazmak için kendimi zorladım. Bu hususta kısa ve öz olmaya, uzatmalara ve tekrarlara düşmemeye özen gösterdim. Lafızların anlaşılır olmasını istedim. Kırâat imâmlarının biyografilerini verirken seçici davrandım. Bilgilerin muhâfaza edilmesi

³⁵⁵ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s. 80-235.

³⁵⁶ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s.235.

ve gerçeklere götüren şeylere kolayca ulaşılması için teferruâta dalmadan vermeye dikkat ettim.³⁵⁷

Buraya kadar kitabını yazmasındaki sebebi ve o sebebe binâen cevabını yazan Dâni, bundan sonra kitabında imâm ve râvîlerle ilgili izlediği metodu anlatmaktadır.

Ebû ‘Amr ed-Dâni bu bölümde imâm ve râvîlerle ilgili bilgi verdikten sonra şu hususlara dikkat çekmektedir: Kırâat imâmından gelen rivâyette bir farklılaşma varsa farklı okuyan râvînin ismini zikrederek imâmın ismini zikretmekten kaçınmaktadır. Bir farklılık bulunmadığında ise sadece imâmın ismini zikretmekle yetinmektedir. Nâfi‘ ve İbn Kesîr ittifak halinde olduklarında قَرَأَ الْحَرَمِيَانِ “Haremin iki kurrâsı”, Asım, Hamza ve Kisâi ittifak ettiğinde ise قَرَأَ الْكُوفِيُّونَ “Kûfe kurrâsı” diye belirterek kısa ve öz bir şekilde ifade etmektedir.³⁵⁸

2.2.5. Eserin Kırâat İlmindeki Yeri

Endülüs coğrafyasında yetişen birçok âlim kendi alanlarında köşe taşı olma seviyesine ulaşarak kendilerinden sonrasına kaynaklık etmişlerdir. Kırâat alanıyla ilgili Endülüs’te ün salmış âlimlerin çoğu doğu kaynaklı rihleler sonucunda bu ilmi en üst seviyelere çıkarmayı başaramışlardır.³⁵⁹ Bu âlimlerden biri olan Ebû ‘Amr ed-Dâni, Endülüs ve doğu illerinde gerçekleştirdiği ilmî seyahatler sonucu çok geniş bir birikime sahip olarak daha sonraki âlimlerin övgülerine mazhar olmuştur.³⁶⁰

Dâni’nin te’lif ettiği *Cami ‘u’l-Beyân fi’l-Kırâat’s-Seb ‘i’l-Meşhûre* adlı çalışması kırâat ilminde önemli bir eser olarak kabul edilmektedir.³⁶¹ Bu eserin muhtasar hali olarak addedilen *et-Teyisîr fi’l-Kırâati’s-Seb ‘a* isimli te’lifi dönemin meşhur yedili sistemine göre yazılmış bir eserdir.³⁶² Bu eserin en önemli özelliklerinden birisi Kırâat ilminde şaheser olarak nitelendirilen İmâm Şâtıbî’nin

³⁵⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 3.

³⁵⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 4.

³⁵⁹ Yaşar Akaslan, “Endülüs’ün Kırâat İlmindeki Yeri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt: 19, sayı: 1, (Mart 2019), s. 107-139.

³⁶⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

³⁶¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, C 13, s. 319; İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, C 1, s. 505.

³⁶² Akaslan, “Endülüs’ün Kırâat İlmindeki Yeri”, cilt: 19, sayı: 1, (Mart 2019), s. 107-139; Abdurrahmân Çetin, “Ebû ‘Amr ed-Dâni ve Kırâat İlmindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 3, Sayı 1, (1991) s. 31-40.

Hirzu'l-Emânî'si ve şerhlerine kaynaklık etmiş olmasıdır.³⁶³ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin bu eseri yedi kırâate dair yazılan en açık ve sahîh eser olarak nitelediği ifade edilmektedir.³⁶⁴ Bu eser, yazıldığı dönemden sonra yedi kırâat eğitiminde sürekli takip edilen bir eser olma özelliğini taşımaktadır.³⁶⁵

Burada Kırâat ilmi geleneğinde eserin önemine dair şu ifadeleri söylemek de yerinde olacaktır. Osmânî Padişahlarından Yıldırım Beyazıt'ın (ö. 805/1402) davetiyle İbnü'l-Cezerî, Bursa iline gelmiş, burada birçok eser te'lif etmenin yanında öğrenciler yetiştirmiştir.³⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, daha sonra kırâat eğitiminde takip edilen *Teysîr* ve *Hirzu'l-Emânî*'ye *Tahbîru'l-Teysîr*, *Durretu'l-Mudiyye*, *Takrîbü'n- Neşr* gibi bazı yardımcı eserler ilave ederek bu ilme hizmetler etmiştir.³⁶⁷ Ayrıca Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l- 'Aşr* adlı eserinde yukarıda zikredilen yedi kırâata Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), Ya'kûb el-Hadrâmî (ö. 205/820) ve Halefû'l-'Aşîr (ö. 229/844) kırâatlarını ekleyerek onların yedi kırâat gibi sahîh ve meşhur olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Yukarıda belirtilen *Teysîr* ve *Hirzu'l-Emânî* eserlerine İbnü'l-Cezerî'nin ilave olarak yazdığı eserler hali hazırda tüm İslâm âleminde kırâat ilminde takip edilen eserler olarak kabul edilmektedir.³⁶⁹

2.2.6. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Endülüs döneminde yedi kırâate dair ders kitabı niteliğinde yazılan *Teysîr* kitabı kendisinden sonra birçok çalışmaya konu olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.³⁷⁰ Dâni'den sonra Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtûbî tarafından *Kasîdetü'l-Lâmiyye* veya *Şâtûbiyye* olarak da isimlendirilen *Hirzü'l-Emânî* ve *Vechü't-Tehânî* adıyla nazma çekilerek özetlendiği ifade edilmektedir.³⁷¹ Daha sonraki dönemlerde

³⁶³ Çetin, Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar, s. 224.

³⁶⁴ Çetin, "et-Teysîr", DİA, C 41, s. 57;

³⁶⁵ Karaçam, Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati, s. 249; Çetin, Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar, s. 224.

³⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, mukaddime; Karaçam, Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri, s. 97.

³⁶⁷ Karaçam, Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri, s. 96-97.

³⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 45; Çetin, Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar, s. 221.

³⁶⁹ Akdemir, Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları, s. 55.

³⁷⁰ Akaslan, "Endülüs'ün Kırâat İlmindeki Yeri", cilt: 19, sayı: 1, (Mart 2019), s. 107-139; Çetin, "Ebû 'Amr ed-Dâni ve Kırâat İlmindeki Yeri", C 3, Sayı 1, (1991), s. 31-40; Çetin, Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar, s. 224; Çetin, "et-Teysîr", DİA, C 41, s. 57.

³⁷¹ Çetin, Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar, s. 224; Çetin, "et-Teysîr", DİA, C 41, s. 57.

İbnü'l-Cezerî tarafından *Teysîr*'de belirtilen yedi kırâate Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), Ya'kûb el-Hadrâmî (ö. 205/820) ve Halefî'l-'Aşîr (ö. 229/844) kırâatları eklenerek *Tahbîrû't-Teysîr fî Kırâati'l-Eimmeti'l-'Aşere* adıyla bir eser te'lif edildiği belirtilmektedir.³⁷² Bu esere şerh olarak Abdülvâhid b. Muhammed b. Ali b. Ebü's-Sedâd el-Mâlekî tarafından *ed-Dürrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr* adıyla bir eser yazılmıştır. Daha sonra bu eser Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz tarafından *Şerhu Kitâbi't-Teysîr li'd-Dânî fî'l-Kırâat el-Müsemma ed-Dürrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr* adıyla tahkik edilmiştir. Bu tahkik 1994 yılında Muhammed Hassân et-Tayyân tarafından Dımaşk Üniversitesinde *ed-Dürrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr fî Şerhi Kitâbi't-Teysîr* ismiyle bir doktora çalışmasına konu olarak çalışılmış ve yayımlanmıştır.³⁷³ *Teysîr*'in başka bir şerhi Sirâceddin en-Neşşâr tarafından *el-Bedrü'l-Münîr fî Şerhi't-Teysîr* adıyla yapılmış olup bu eseri Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Şükr el-Endelüsî çalışarak muhtasar hale getirmiştir.³⁷⁴ Türkiyede ise *Teysîr*'le ilgili 2010 yılında Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisinin onuncu sayısında F. Asiye Şenat Kazancı tarafından "*Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve Teysîr'i*" adıyla bir makale yayımlanmıştır.³⁷⁵

2.2.7. Eserde Ele Alınan Kırâat İmâmları ve Senetleri

Bilginin sıhhatini ve güvenilirliğini korumak ve asıl kaynağının tespiti açısından ortaya konulan isnâd sisteminin İslâmî ilimler açısından önemi herkes tarafından bilinmektedir. Özellikle dinin temel konularını teşkil eden hadis ve tefsir gibi konularda isnâd sisteminin olması hem bilginin korunması hem de bilginin sıhhatine gelebilecek kötü niyetli yaklaşımların önüne geçilmesi açısından oldukça önemlidir. Asırlardır İslâmî ilimler ile ilgili yazılan birçok eserde bilginin nereden ve kimden geldiğini yazan listeler yer almıştır. Bu da bilginin sağlamlığını ve güvenilirliğini ortaya koyan mühim bir olanaktır. Bu sebeple; söz konusu ilmin kırâat,

³⁷² Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s. 143.

³⁷³ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s. 143; Çetin, "*et-Teysîr*", *DİA*, C 41, s.57.

³⁷⁴ Dâni, *Teysîr*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, s. 143; Çetin, "*et-Teysîr*", *DİA*, C 41, s. 57.

³⁷⁵ F. Asiye Şenat Kazancı, "*Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve Teysîr'i*", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 10, Konya 2010, s. 175-186.

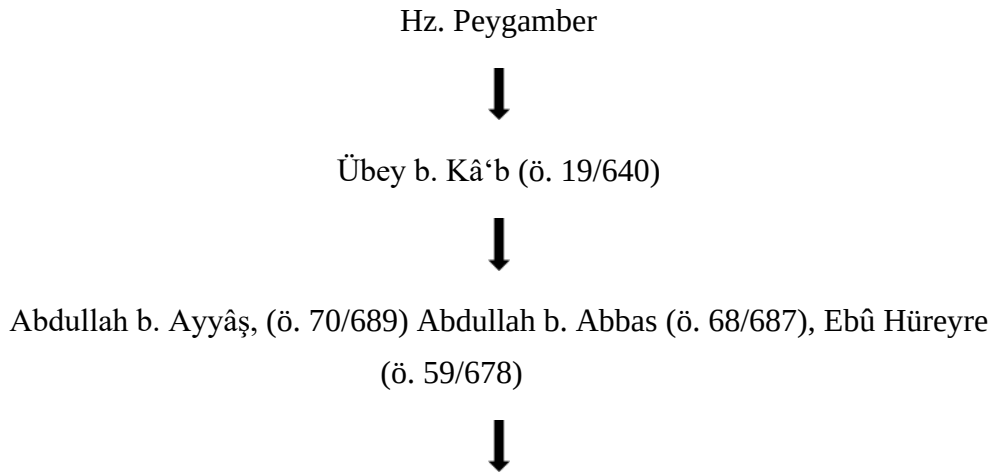
ihativa ettiği bilgilerin de naklî olduğu düşünöldüğünde isnâd sisteminin bu ilimde ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu isnâd sistemini müellifimiz Ebû ‘Amr ed-Dânî önemsemiş ve Teysîr’in evvelinde ana konuya geçmeden isnâd listesini vermiştir. Toplam üç başlık halinde kırâat’ı seb‘a imâmlarının hayatlarının yanı sıra, nisbelerini, künyelerini, şehirlerini ve vefatlarını, onların Hz. Peygamber’e ulaşan silsilesini ve kendisinden onlara râvîleri yoluyla ulaşan silsileyi kısa ve öz bir şekilde vermektedir. Yukarıda sözü edilen isnâd sisteminin faydası gereği burada kırâat imâmlarının hayatı kısa bir şekilde verilirken Dânî’den onlara, onlardan da Hz. Peygamber’e kadar olan isnâd zincirinin verilmesinin *Teysîr*’de sunulan kırâat bilgisinin sıhhatini ve güvenilirliğini koruma açısından fayda sağlayacağı aşikârdır.

2.2.7.1. Nâfi‘

Asıl adı Nâfi‘ b. Abdurrahman b. Ebî Nu‘aym, olup künyesi Ebû’l-Hasan’dır. Kaynaklarda Ca‘vene b. Şe‘ûb el-Leysî’nin mevlâsı olduğu da söylenmektedir.³⁷⁶ Hamza b. Abdulmuttalib’in dostu aslen İsfehânlı olduğu bilinmektedir. Medine kırâat imâmı olarak bilinen Nâfi‘ b. Abdurrahman, hicri 169 yılında vefat etmiştir.³⁷⁷

Nâfi‘nin Hz. Peygamber’e ulaşan isnâdı şu şekildedir:

³⁷⁶ Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 5, Tayyar Altıkulaç, “Nâfi‘ b. Abdurrahmân ” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C 32, s 287-289.

³⁷⁷ Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 5

Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka '(ö. 130/747-48), Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, (ö. 117/735) Şeybe b. Nisâh el-Kâdî (ö. 130/747), Ebû Abdullah Müslim b. Cündeb (ö. 106/724), Ebû Ravh Yezîd b. Rûmân (ö. 120/737)

Nâfi' (ö. 169/785)

2.2.7.1.1. Kâlûn

Asıl adı İsâ b. Mînâ el-Medenî olan Kâlûn, Medine kırâat imâmı Nâfi'nin birinci râvîsidir. Beni Zühre'nin kölesi olup künyesi Ebû Mûsâ'dır. Nâfi' kırâatinin güzel olması sebebiyle Rumca da güzel anlamında olan kâlûn kelimesiyle lakaplandırılmıştır. Medine'de 220 yıllarında vefat etmiştir.³⁷⁸

Dânî'nin Nâfi'ye Kâlûn rivâyetiyle ulaşan isnâdı şu şekildedir:

Nâfi'

Kâlûn (ö. 220/835)

Ebû Neşîr Muhammed (ö. 258/847)

Ahmed b. Muhammed el-Eş'as (ö. 300/912)

Ahmed b. Osmân (ö. 344/955)

Abdûlbâkî b. el-Hasen (ö. 380/990)

³⁷⁸ Dâni *Câmi'u'l-Beyân*, s. 46; Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 5.

Fâris b. Ahmed (ö. 401/1010)

ed-Dânî

2.2.7.1.2. Verş

Asıl adı Osmân b. Sa‘îd el-Mısırî olan Verş Medine kırâat imâmı Nâfi‘nin ikinci râvîsidir. Künyesi Ebû Sa‘îd olup lakabı Verş’tir. Söylenilene göre çok beyaz olduğu için bu lakabı almıştır. Aslen Mısırlı olup Mısır’da 197 yılında vefat etmiştir.³⁷⁹

Dânî’nin Nafi‘ye Verş rivâyetiyle ulaşan isnâdı şu şekildedir:

Nâfi‘

Verş (ö. 197/812)

Yûsûf b. ‘Amr el-Ezrak (ö. 240/854)

İsmail b. Abdillâh en-Nehhâs (ö. 339/950)

Ahmed b. Üsâme (ö. 342/953)

Halef b. İbrahim (ö. 402/1011)

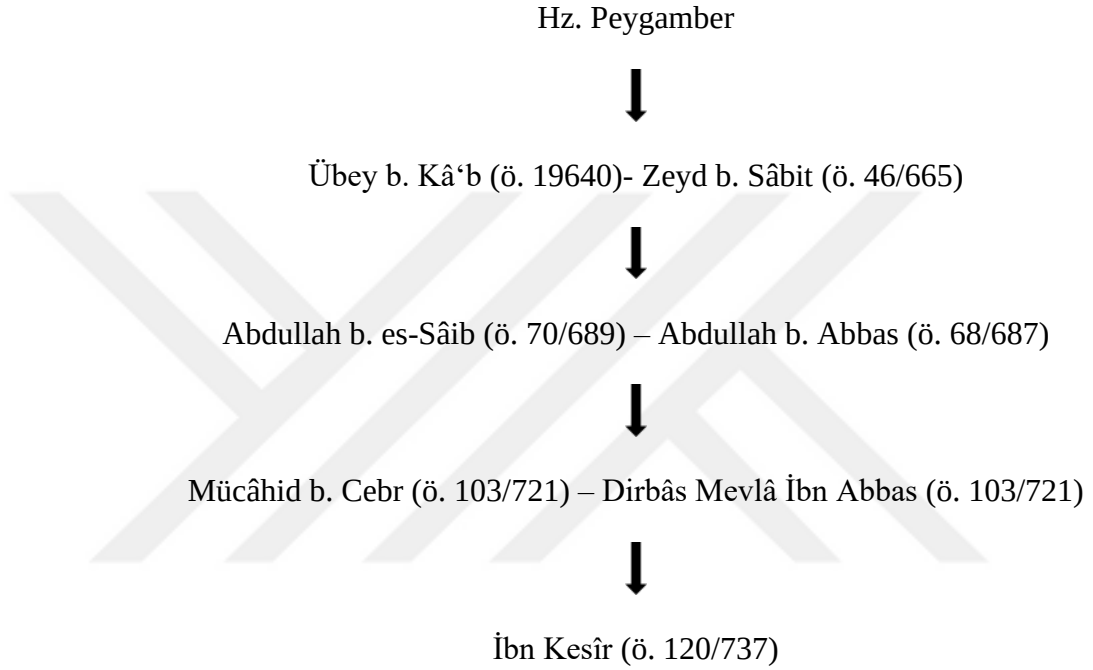
ed-Dânî

³⁷⁹ Dâni, *Câmi‘u’l-Beyân*, s. 47; Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 5.

2.2.7.2. İbn Kesîr

Asıl adı Abdullah ibn Kesîr ed-Dârî'dir. 'Amr b. Alkame'nin kölesi olduğu da söylenmektedir. Bir zamanlar aktarlık yaptığı için ona ed-Dârî denilmektedir. Künyesi Ebû Ma'bed olup tabîindendir. Mekke kırâat imâmı olan İbn Kesîr 120 yılında Mekke'de vefat etmiştir.³⁸⁰

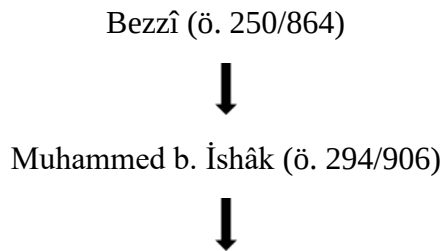
İbn Kesîr'in Hz. Peygamber'e ulaşan isnâdı şu şekildedir:

2.2.7.2.1. Bezzî

Asıl adı Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Kâsım'dır. Benî Mahzum'un kölesi olup Mekke'de müezzinlik yaptığı bilinir. Ebu'l-Hasen diye künyelenmiş olup Mekke'de 240 yılından sonra vefat etmiştir.³⁸¹

Dânî'nin İbn Kesîr'e Bezzî rivâyetiyle ulaşan isnâdı şu şekildedir:

³⁸⁰ Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 47; Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 5.

³⁸¹ Dâni *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 50; Dâni, *Teysîr*, tsh: Otto Pretzl, s. 6.

Muhammed b. Hasen (ö. 351/962)

Abdulaziz b. Ca'fer (ö. 412/1021)

ed-Dânî

2.2.7.2.2. Kunbul

Asıl adı Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Hâlid b. Sa'îd b. Mahzûmî'dir. Künyesi Ebû Ömer'dir. Mekke'de kanebile kabilesine mensup olduğu için Kunbul olarak meşhur olmuştur. 280 yılında Mekke'de vefat etmiştir.³⁸²

Dânî'nin İbn Kesîr'e Kunbul rivâyetiyle ulaşan isnâdı şu şekildedir:

Kunbul (ö. 291/904)

İbn Mücâhid (ö. 324/935)

Abdullah b. Hüseyin (ö. 368/978)

Fârisî b. Ahmed (ö. 401/1010)

ed-Dânî

2.2.7.3. Ebû 'Amr el-Basrî

Asıl adı 'Amr b. A'la b. Ammar b. Abdullah'dır. Bazı kaynaklarda isminin Zebbân 'Uryân ve Yahyâ olduğu da ifade edilmektedir. Basra kırâat imâmıdır. Kûfe'de 154 yılında vefat etmiştir.³⁸³

³⁸² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 6.

³⁸³ Dâni *Câmi'u'l-Beyân*, s. 51, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 6.

Ebû ‘Amr’ın Hz. Peygamber’e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hz. Peygamber

Übey b. Kâ‘b (ö. 19/640) – Osmân b. Affan (ö. 35/665) – Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/660) – Ebû Mûsâ el-Eş‘ari – Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) – İbn Abbas

Nasr b. Âsım (ö. 89/708) – Yahyâ b. Ya‘mer (ö. 89/708) – Sâ‘id b. Cübeyr (ö. 95/713) – Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) – İkrime (ö. 107/725) – Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 115/733) – Abdullah b. Ebî İshâk (ö. 117/735)

İbn Kesîr (ö. 120/737) – Yezîd b. Rûmân (ö. 120/737) – İbn Muhaysın (ö. 123/740) – Ebû Ca‘fer (ö. 130/748) – Şeybe b. Nisâh (ö. 130/747)

Ebû ‘Amr (ö. 154/770)

2.2.7.3.1. Dûrî

Asıl adı Hafs b. Ömer b. Abdulaziz b Suhbân el-Ezrî ed-Dûrî’dir. “Dûr” Bağdat’ta bir yer ismi olduğundan muhtemelen o yere nisbetle Dûrî denilmiştir. İmâm Ebû ‘Amr’ın râvîsi olan Dûrî, 250 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.³⁸⁴

Dânî’in Dûrî rivâyetiyle Ebû ‘Amr’a ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Ebû ‘Amr

Abdullah el-Yezîdî (ö. 237/851)

Dûrî (ö. 248/862)

³⁸⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 6.

Abdurrahman b. Abdus (ö. 283/896)

Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/935)

Abdulahid b. Ömer (ö. 349/960)

Abduzaziz b. Ca'fer (ö. 412/1021)

ed-Dânî

2.2.7.3.2. Sûsî

Yahya el-Yezîdî'den de rivâyeti olan bu zâtın asıl adı Salih b. Ziyâd b. Abdullah es-Sûsî'dir. Horasan'da 261 yılında vefat etmiştir.³⁸⁵

Dânî'nin Sûsî rivâyetiyle Ebû 'Amr'a ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Abdullah el-Yezîdî (ö. 237/851)

Sûsî (ö. 261/874)

Mûsa b. Cerîr (ö. 310/922)

Abdullah b. Hüseyin (ö. 368/978)

³⁸⁵ Dâni *Câmi'u'l-Beyân*, s. 56; Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 6.

Fâris b. Ahmed (ö. 401/1010)

Dânî

2.2.7.4. İbn Âmir eş-Şâmî

Şam kırâat imâmı olan İbn Âmir'in asıl adı Abdullah b. Âmir el-Yahsûbî olup künyesi Ebû 'İmrân'dır. Tabîinden olduğu ve Velîd b. Abdumelik'in (ö. 132/749-50) hilâfeti zamanında kadılık yaptığı belirtilmektedir. 118 yılında Şam'da vefat etmiştir.³⁸⁶ Ebû 'Amr ed-Dânî, *Cami 'u'l-Beyân* adlı kitabında İbn Âmir için dört tane râvî zikretmektedir.³⁸⁷ Her ne kadar İbn Zekvân ve Hişâm dışında İbn Utbe ve İbn Bekkâr râvîlerini zikrettiyse de Teysîrdeki bahsinde iki kişiden bahsetmektedir.

İbn Âmir'in Hz. Peygamber'e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hz. Peygamber

Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652) – Osmân b. Affân (ö. 35/665)

Muğire b. Ebî Şihâb (ö. 91/709)

İbn Âmir (ö. 118/736)

2.2.7.4.1. Hişâm

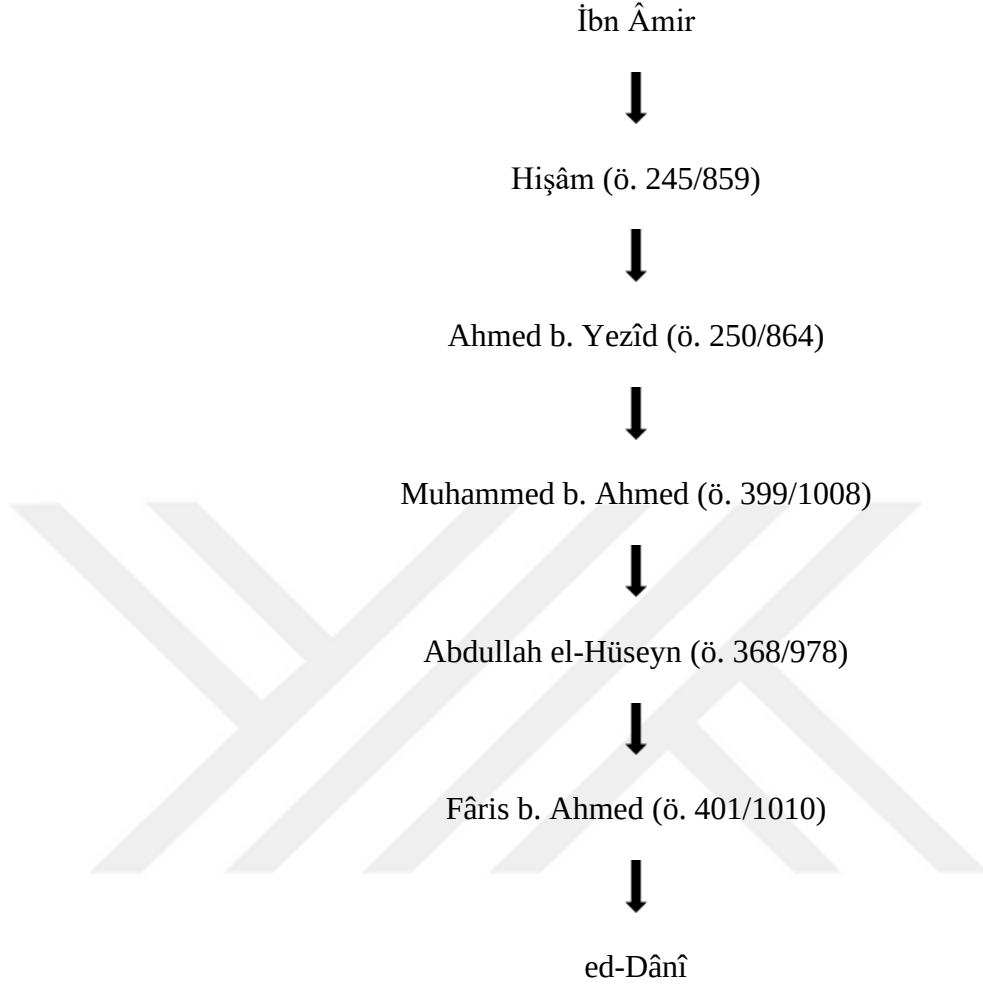
Asıl adı Hişâm b. Ammâr b. Nusayr b. Ebân b. Meysere es-Sülemî olup künyesi Ebû'l-Velid'dir. Şam'da kadılık yapmış olup 245 yılında orada vefat etmiştir. İbn Âmir'in râvîsidir.³⁸⁸

³⁸⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 7.

³⁸⁷ Dâni *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 57.

³⁸⁸ Dâni *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 58, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 7.

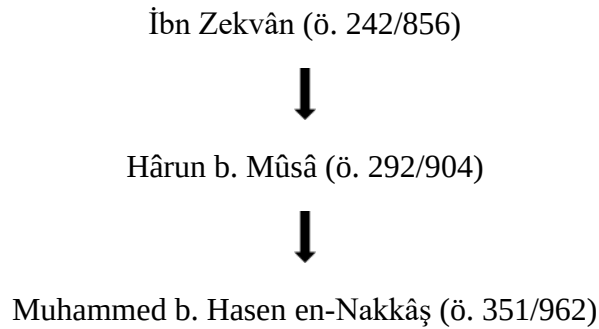
Dânî'nin Hişâm rivâyetiyle İbn Âmir'e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

2.2.7.4.2. İbn Zekvân

Asıl adı Abdullah b. Ahmed b. Beşîr ed-Dımeşkî olup künyesi Ebû ‘Amr’dır. 242 yılında Şam’da vefat eden İbn Zekvân İbn Âmir’in râvîsidir.³⁸⁹

Dânî'nin İbn Zekvân rivâyetiyle İbn Âmir'e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

³⁸⁹ Dânî *Câmi‘u l-Beyân*, s. 58, Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 7.

↓
Abdûlaziz b. Ca‘fer (ö. 412/1021)

↓
ed-Dânî

2.2.7.5. Âsım el-Kûfî

Tam adı Âsım b. Ebi’n-Nucûd’dur. O’na İbn Behdele de denilmiştir. Bazılarına göre Âsım’ın adı Abdullah olup Behdele annesinin ismidir. Kûfe’de kırâat imâmı olan İmâm Âsım’ın künyesi Ebû Bekr olup Kûfe’de 127 yılında vefat etmiştir.³⁹⁰

Âsım’ın Hz. Peygamber’e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hz. Peygamber

↓
Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/660) – Osmân b. Affan (ö. 35/656) – Übey b. Kâ‘b (ö. 19/640) – Abdullah b. Mes‘ûd (ö. 32/652) – Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665)

↓
Ebû Adurrahman es-Sülemî (ö. 74/693) – Zirr b. Hubeyş (ö. 82/701) – Ebû ‘Amr eş-Şeybânî (ö. 96/714)

↓
Âsım

2.2.7.5.1. Ebû Bekr b. Şu‘be

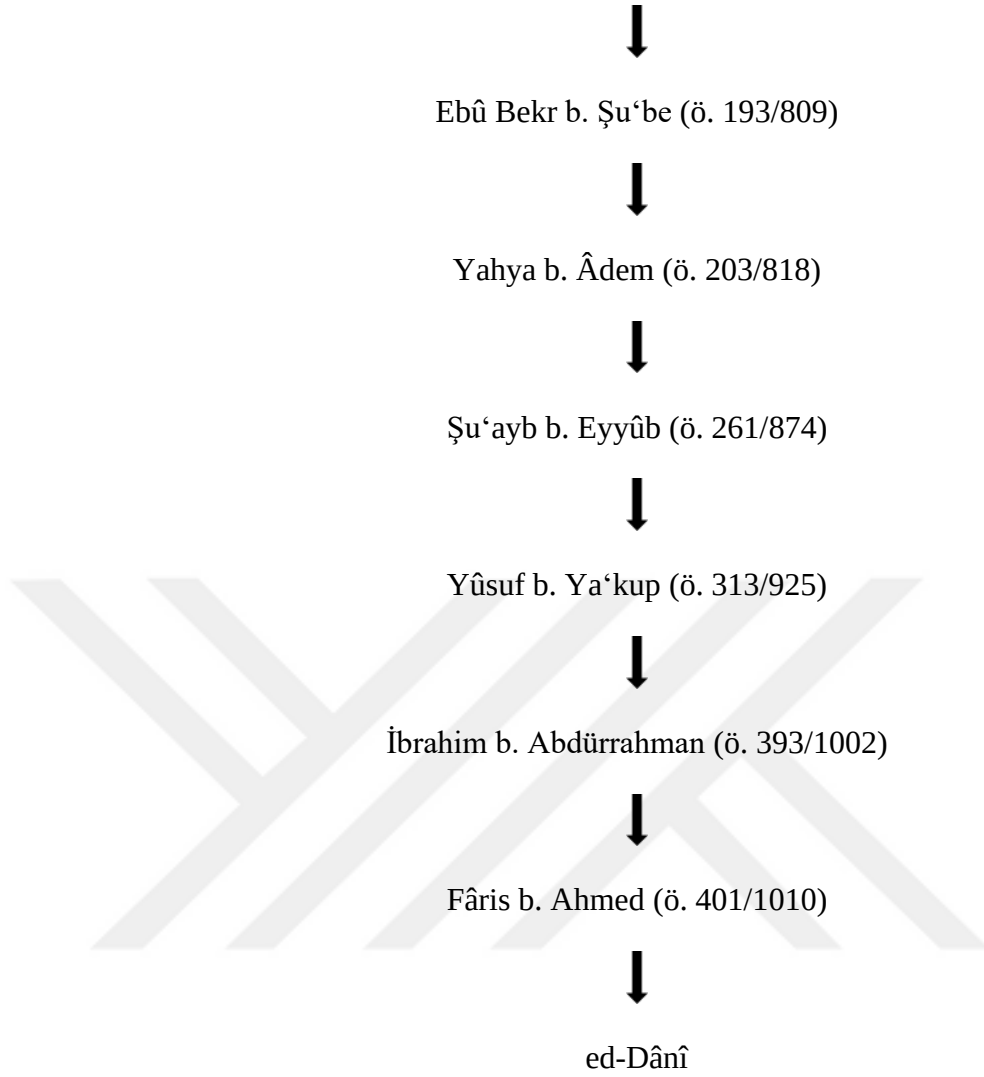
Asıl adı Şu‘be b. Ayyâş b. Sâlim el-Kûfî’dir. Onun ismi için sadece Sâlim diyenler de bulunmaktadır. Bazılarına göre ise Sâlim onun adı değil lakabıdır. İmâm Âsım’ın râvîsi olup 194 yılında Kûfe’de vefat etmiştir.³⁹¹

Dânî’nin Ebû Şu‘be rivâyetiyle Âsım’a ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Âsım

³⁹⁰ Dâni *Câmi‘u’l-Beyân*, s. 58, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 7.

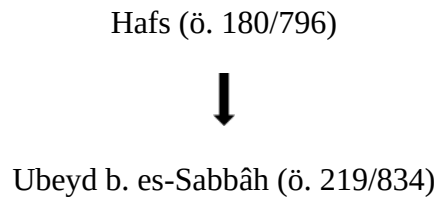
³⁹¹ Dâni *Câmi‘u’l-Beyân*, s. 61, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 7.

2.2.7.5.2. Hafs

Tam adı Hafs b. Süleyman b. Muğire olup Hüfeys olarak da bilinmektedir. Kûfe'li olan Hafs'ın künyesi Ebû 'Amr'dır. İmâm Âsım'ın en meşhur râvîsi olup Kûfe'de takriben 190'lı yıllarda vefat ettiği söylenmektedir.³⁹²

Dânî'nin Hafs rivâyetiyle Âsım'a ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

³⁹² Dâni *Câmi'u'l-Beyân*, s. 62-63, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 8.

Ahmed b. Sehl el-Üşnânî (ö. 300/912)

Ali b. Muhammed el-Hâşîmî (ö. 368/978)

Tahir b. Ğalbûn (ö. 399/1009)

ed-Dânî

2.2.7.6. Hamza el-Kûfî

Tam adı Hamza b. Habib b. Ummâre b. İsmâil ez-Zeyyât olup künyesi Ebû Ummâre'dir. Kûfe kırâat imâmı olan İmâm Hamza Hulvan'da 156 yılında vefat etmiştir.³⁹³

Hamza'nın Hz. Peygamber'e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hz. Peygamber

Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652)

Alkame (ö. 62/6829) – Esved (ö. 69/668) – Ubeyd b. Nadle (ö. 75/6949 – Zirr b. Hubeyş (ö. 82/701) – Ebû Abdürrahman es-Sülemî (ö. 74/693) – Yahya b. Vessâb (ö. 103/721) - A'meş (ö. 148/765)

Hamza (ö. 156/773)

³⁹³ Dâni *Câmi'u'l-Beyân*, s. 63, Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 8.

Abdullah b. Mes'ûd'dan İmâm Hamza'ya gelen isnâd zinciri iki koldan oluşmaktadır. Burada zikredilen birinci koldan gelen rivâyeti oluşturmaktadır. Bundan sonra verilecek zincir ise ikinci koldan rivâyetlerdir.

Hz. Peygamber

İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765) – Hamrân b. A'yân (ö. 130/747) – Ebû İshâk es-Sübey'î (ö. 132/749) – Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 133/750) – Muğire b. Miksem (ö. 133/750) - Ca'fer b. Muhammed (ö. 148/765)

Hamza (ö. 156/773)

2.2.7.6.1. Halef

Adı Halef b. Hişâm el-Bezzâr olmakla birlikte künyesi Ebû Muhammed'dir. Ağız yapısının Kur'ân okumaya çok yatkın olduğu söylenmektedir. İmâm Hamza'nın râvîsi olup Cehmiyye zamanında 229 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁹⁴

Dânî'nin Halef Rivâyetiyle Hamza'ya ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hamza

Süleym (ö. 188/803)

Halef (ö. 229/843)

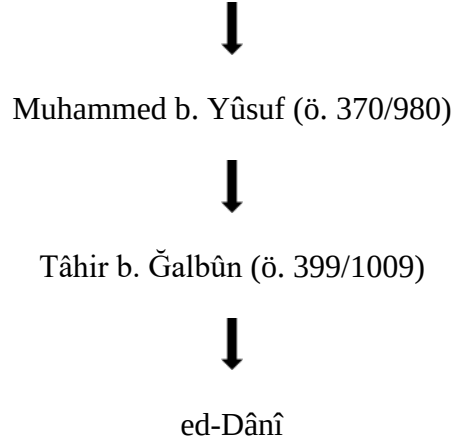

İdrîs b. Abdülkerim (ö. 292/904)

Ahmed b. Osmân (ö. 344/955)

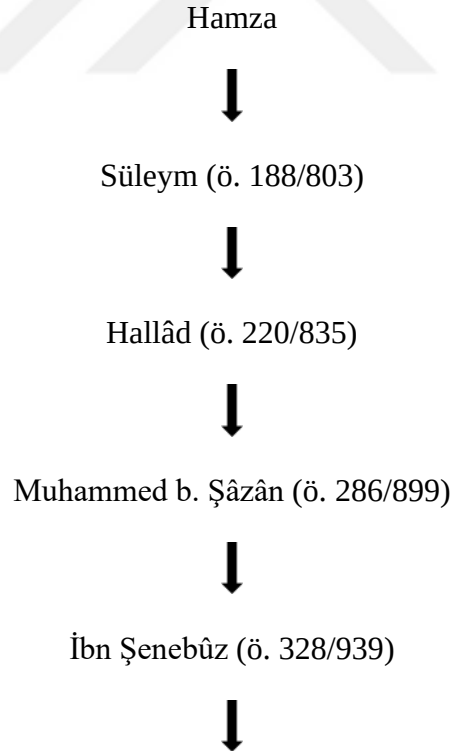
³⁹⁴ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 8.

2.2.7.6.2. Hallâd

Tam adı Hallâd b. Halid künyesi Ebû İsa'dır. İsmi'nin İbn Hülejd veya İbn İsa es-Sayrâfî el-Kûfî olduğuda kaynaklarda geçmektedir. İmâm Hamza'nın öğrencisi Süleym'den okumuş olup İmâm Hamza'nın râvîsidir. 220 yılında Kûfe'de vefat ettiği bilinmektedir.³⁹⁵

Dânî'nin Hallâd rivâyetiyle Hamza'ya ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

³⁹⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 8.

Abdullah b. Hüseyin (ö. 368/978)

Fâris b. Ahmed (ö. 401/1010)

ed-Dânî

2.2.7.7. Kisâî

Kûfe kırâat imâmı olan Kisâî'nin tam adı Ali b. Hamza en-Nahvî olup künyesi Ebû Hasen'dir. Ona Kisâî denilmesi Türkçe âbâ anlamına gelen كساء kelimesinden gelmektedir. Çünkü Kisâî ya ihramda ya da günlük hayatında âbâ giymekle meşhûr olmuştur. Rey şehrinde 139 yılında vefat etmiştir.³⁹⁶

Kisâî'nin Hz. Peygamber'e ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Hz. Peygamber

Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652)

Abdullah b. Ayyâş (ö. 70/689)

Hamza b. Habîb ez-Zeyyâd (ö. 156/773) – Îsâ b. Ömer el-Hemedânî (ö. 156/772) – Muhammed b. Ebî Leylâ (ö. 148/765)

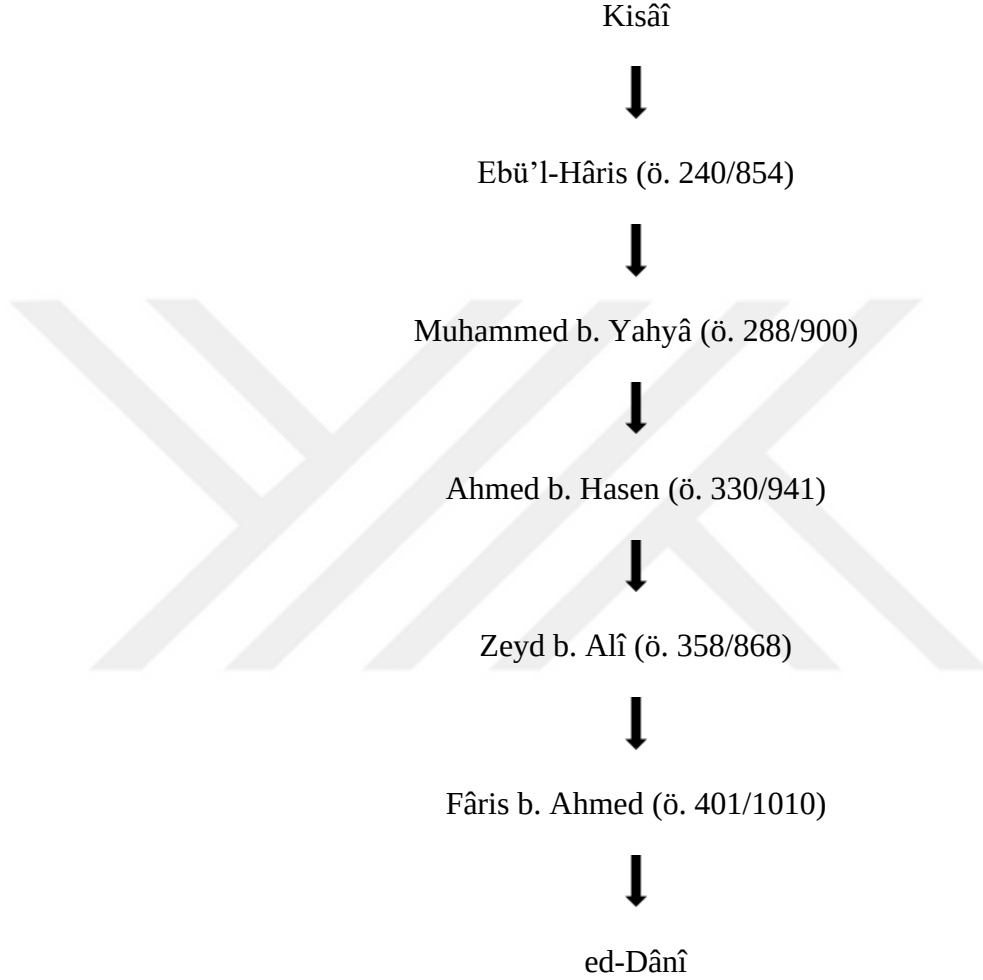
Kisâî (ö. 187/802)

³⁹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 8; Tayyar Altıkulaç, “Kisâî” *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C 26, s. 69-70.

2.2.7.7.1. Ebü'l-Hâris

Tam adı Leys b. Hâlid el-Bağdâdi'dir. İmâm Kisâî'nin râvîsi olup vefatı hakkında Teysîr'de bilgi bulunmamaktadır.

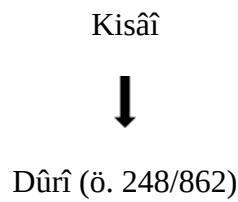
Dânî'nin Ebü'l-Hâris rivâyetiyle Kisâî'ye ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

2.2.7.7.2. Dûrî

Ebü 'Amr'ın da râvîsi olduğundan ilgili yerde bilgi verildiği için burada tekrar etmeye gerek yoktur.

Dânî'nin Dûrî rivâyetiyle Kisâî'ye ulaşan isnâd zinciri şu şekildedir:

Ca'fer b. Muhammed (ö. 307/919)

Muhammed b. Ali el-Mevsîlî (ö. 343/954)

Abdûlbâki b. Hasen (ö. 380/990)

Fâris b. Ahmed (ö. 401/1010)

ed-Dânî

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ET-TEYSÎR Fİ'L-KİRÂATİ'S-SEB'Â

3.1. ESERİN KİRÂAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

3.1.1. Usûl Bölümü

Sözlükte kâide, kural ve prensip³⁹⁷ anlamına gelen usûl, kırâat ilminde imâmın belirli kurallara bağlı kalarak edâ ettiği sesçil kaynaklı uygulamalara denilmektedir.³⁹⁸ Aşağıda da görüleceği üzere müellif bu kısımda imâmın belirli kurallara bağlı kalarak bazen münferid bazen de diğer imâmınla birlikte uyguladıkları usûl konularını aktarmaktadır. Bahsedilen usûl konularının tümü bu başlık altında ele alınarak başlıklar teker teker tahlil edilecektir.

3.1.1.1. İstiâze Konusu

عَوِذُ (Aveze) kökünden türeyip Allah'a sığınmak ve ona tutunmak³⁹⁹ anlamına gelen istiâze kelimesi, *Teyssîr*'deki konusu bahsinde Dâni, kırâat ilmini edâ eden uzman/mütehassıs kişiler tarafından “أَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ” lafzının kullanıldığı, bunun kitaba ve sünnete de uygun olduğunu belirtmiştir. Söylediklerini kitap ve sünnetle temellendiren Dâni, bu hususa önce kitaptan sonra da sünnetten delil getirerek sağlamlaştırmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'den “*Kur'ân okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.*”⁴⁰⁰ âyetini delil gösteren Dâni, sünnetten ise şu rivâyeti aktarmaktadır: Hz. Peygamber Kur'ân kırâatine başlarken bu lafzın aynısını kullandığını, kırâat âlimleri de Kur'ân'dan “cehrî olarak” bir parça okumak istedikleri zaman veya Kur'ân-ı Kerîm'i ilk okumaya başladıklarında bu şekilde okuduklarını

³⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arâb*, C 11, s. 16.

³⁹⁸ Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlimleri Sözlüğü*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Konya 2018, s. 46.

³⁹⁹ İbni Manzûr, *Lisânü'l-'Arap*, C 3, s. 498; Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacü'l-Arûs Min Cevahiri'l-Kâmûs*, Daru'l-Hidaye, ty, C 9, s. 438, Komisyon, *Mu'cemu'l-Vasît*, Daru'd-Da'vet, ty, C 2, s. 635.

⁴⁰⁰ Nahl 19/98.

söylemektedir. Müellifin aktardığına göre kırâat âlimlerinin tümü bu rivâyete aralarında herhangi bir ihtilâf olmadan uymaktadırlar.

Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin belirttiğine göre Nâfi‘ istiâze’yi Kur’ân-ı Kerîm’in bütün yerlerinde gizli olarak edâ etmekte, Hamza özellikle Kur’ân-ı Kerîm’in ilk sûresinde cehrî, diğer bütün yerlerde gizli olarak edâ etmektedir. Bu konuda Hamza’nın iki râvîsi Halef ve Hallâd da Hamza’ya uymaktadırlar. Yine Hamza’ya göre istiâze’yi gerek gizli gerekse de cehrî okumak caizdir.

Bu konuda diğer kırâat imâmılarından herhangi bir haber bulunmadığını ifade eden⁴⁰¹ Dâni, böylelikle istiâze bahsini bitirmektedir.

İstiâze konusunu *Cami‘u’l-Beyân* adlı kitabında çeşitli rivâyetler ve başka lafızlara da yer vererek teferruatlı bir şekilde ele alıp açıklayan⁴⁰² müellif, burada meseleyi kısa ve öz bir şekilde tutarak bu kadarıyla iktifâ etmiştir.

3.1.1.2. Besmele Konusu

Kendisi masdar olup harfleri بِسْمِ اللَّهِ lafzına işaret eden⁴⁰³ besmele kelimesi “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” cümlesinin kısaca ifadesi olduğu için “besmele” başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. Mânâsı “*Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla*”⁴⁰⁴ olan besmele lafzının adını verdiği konuyu Ebû ‘Amr ed-Dânî *Câmi‘u’l-Beyân*’da her bir imâmı müstakil ele alarak konuyla ilgili kırâatini açıklamakta ve yer yer gerekçelerini de vermektedir.⁴⁰⁵ Eserin başında meseleleri kısa ve öz bir şekilde açıklayacağını belirten Dâni, *Teyisîr*’de meseleyi ele alırken uzatmadan ve derine dalmadan ele almış, var olan ihtilâfları kısaca verip konuyu özetleyerek nihayete erdirmiştir.

İlk olarak iki sûre arasında besmelenin okunup okunmamasıyla ilgili ihtilâf olduğundan bahseden Dâni, İbn Kesîr, Âsım, Kisâi ve Kâlûn’un Tevbe ve Enfâl sûreleri hariç bütün Kur’ân-ı Kerîm’de iki sûre arasında besmeleyi okuduklarını, diğer kırâat imâmıların ise besmeleyi okumadıklarını söylemektedir. Dâni, Tevbe ve Enfâl

⁴⁰¹ Ebû ‘Amr Osman b. Sa’îd ed-Dânî, *Kitabu’t-Teyisîr fi’l-Kirâatis-Seb’a*, Mektebetu’s-Sikâfetu’d-Diniyyetu, thk. Otto Pretzl, Kâhire 2013, s. 20.

⁴⁰² Dâni, *Cami‘u’l-Beyân*, s. 145.

⁴⁰³ el-Mâlekî, *ed-Durru’n-Nesir*, s. 147.

⁴⁰⁴ M. Uğur Derman, Mustafa İsmet Uzun “*Besmele*” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C 5, s. 538-540.

⁴⁰⁵ Dâni *Câmi‘u’l-Beyân*, s. 148.

sûreleri arasında ise bismelenin terk edilmesiyle ilgili herhangi bir ihtilâfın olmadığını belirtmektedir. Daha sonra müellif, iki sûre arasını besmele çekmeden ayıran veya sekte ile ayıran imâmları açıklayarak bu görüşünü İbn Mücâhid'den gelen rivâyetle desteklemektedir. Ona göre Hamza herhangi bir sûrenin sonundan bir sonraki sûreye geçerken besmele çekmeden geçmekte, Ebû 'Amr, İbn Âmir ve Verş ise sekte yaparak geçmektedirler. Bahsedilen âlimlerden iki sûre arasında besmeleyle ayırmadan geçenlerin Müddessir ile Kıyâme, İnfitâr ile Mutaaffîfîn, Fecr ile Beled, Asr ile Hümeze sûrelerin arasını besmele ile ayırarak okuduğunu, bunun önceki âlimlerden gelen müstehap bir uygulama olduğunu belirtmektedir.

Bu bölümde gerek iki sûreyi ayırarak (besmele ve sekte ile) okuyan gerekse de ayırmadan (besmelesiz ve sektesiz) okuyan kırâat imâmlarından bahsedilerek onların Fâtîha sûresindeki ve genel olarak müstakil bir sûre başlangıcındaki uygulamalarını anlatılmaktadır. Fâtîha sûresinin başında besmele olduğuna dair kırâat imâmlarına göre ihtilâfın bulunmadığını belirten Dâni, Kârî'nin herhangi bir sûreyi okumaya başlarken besmeleyle ibtidâ etmesi gerektiğini, bu durumun sadece iki sûre arasında sılâ⁴⁰⁶ yapılmadığı zamanlarda mümkün olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁷ Örneğin, Kur'ân-ı Kerîm'in herhangi bir sûresini okumak isteyen bir kişi sûrenin evvelinde besmeleyle başlamalıdır.

Sûre başında değil de ortasından bir parça okumak isteyen veya cüz başı olup sûre başı olmayan yerlerde bismelenin okunup okunmamasıyla ilgili bütün kırâat imâmlarının muhayyer olduğunu söyleyen Dâni, sûrenin sonundan bir sonraki sûreye geçerken besmele üzerinde kırâatı kesip başka işlerle meşgul olmanın caiz olmadığını söyleyerek besmele bahsini böylece bitirmektedir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Sılâ sözcüğü sözlükte ulaşmak, geçmek ve yetişmek manalarına gelmektedir. Kırâat ıstılahında ise müfred müzekker gaib zamirlerin (◌) harekesine göre vav (◌) veya yâ (◌), cem'i gaib müzekker zamirleriyle (◌) cem'i muhatap müzekker (الْأَنْتُمْ - كُمْ) zamirlerinde ise vav (◌) harfi takdir edilerek (فِيهِ - مِنْهُ) - أَنْتُمْ - كُمْ - هُمْ şeklinde uzatılmasına denilmektedir. Bkz: İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisü'l-Luğa*, C 6, s. 115; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arâb*, C 11, s. 726; Muhammed Ali ed-Dabba', *el-İdâe fi beyâni usûli'l-kırâe*, el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu Li'Turas, Kâhîre 1999, s. 14; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2018, 4. Baskı s. 147; Öztoprak, *Kur'an Kırâatı*, s. 63.

⁴⁰⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 21.

⁴⁰⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 22.

3.1.1.3. Fâtiha Konusu

Fâtiha; açmak, açıklamak, kapalılığı gidermek, sıkıntıyı çözmek, gam ve kederi izale etmek manalarına gelen bir isim olup bir şeyin başı, başlangıcı, girişi manalarında kullanılan bir kelimedir.⁴⁰⁹

Aşağıda kâide ve kurallarını ele alacağımız bu konuyu Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân* adlı eserinde iki başlık altında teferruatlı olarak ele almaktadır. Orada evvela Fâtiha sûresindeki uygulamaları, bağlı olduğu senetlerle birlikte zikreden müellif daha sonra Cemi' mim (هم) harfinin dammeli ve sâkin halleri müstakil bir başlıkla zikretmektedir.⁴¹⁰ Burada ise iki konuyu birleştirerek hem usûl hem de ferşî bilgileri bir arada vermektedir.

Dâni, bazen usûl bilgilerini verdiği yerlerde ferş bilgilerini, bazen de ferş bilgilerini verdiği yerlerde usûl ile ilgili bilgi vermektedir. Bahsedilen bu husus burada da göze çarpmakta olup istiâze, besmele gibi usûl konularını verdiği bu bölümde Fâtiha sûresindeki birkaç ferşî bilgidan bahsetmektedir. Evvela Fâtiha sûresindeki “مَالِكٍ” lafzındaki ihtilâflardan bahseden Dâni, daha sonra “الصَّراطُ” ve “صِرَاطُ” lafızlarındaki usûl bilgileri hakkında imâmların görüşlerini nakletmektedir. Buralardaki ferş ve usûl bilgilerini verdikten sonra Fâtiha sûresinin sonundaki “عَلَيْهِمْ” lafzından hareketle imâmların Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan “إِلَيْهِمْ-لَدَيْهِمْ-عَلَيْهِمْ” lafızlarını özelde tutarak genel olarak he (هـ) ve mim (م) harfleriyle ilgili imâmların görüşlerini nakletmektedir.⁴¹¹

Kırâat imâmlarının Fâtiha sûresi ve bahsedilen ilgili yerlerdeki usûl ve ferş kâideleri şu şekildedir:

⁴⁰⁹ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Ragıp el-İsfahânî, *Müfredatu fî Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davûdî, 1. Baskı, Daru'l-Kalem, Beyrût h.1412, C 1, s. 621; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arâb*, C 2, s. 537; Emin Işık, “Fâtiha Sûresi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C 12, s. 252-254.

⁴¹⁰ Dâni *Câmi 'u'l-Beyân*, s. 154-157.

⁴¹¹ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

“مَالِكٍ”

Ebû ‘Amr ed-Dânî, Fâtiha sûresinin dördüncü âyeti olan “مَالِكٍ يَوْمَ الدِّينِ”⁴¹² âyetindeki “مَالِكٍ” lafzını Âsım ve Kisâî’nin elifin isbâtıyla okuduklarını; diğer kırâat imâmlarının ise “مَلِكٍ” şeklinde elifsiz okuduklarını belirtmektedir.⁴¹³

“الصِّرَاطَ -صِرَاطَ”

Fâtiha sûresinin altıncı ve yedinci âyetlerinde geçen bu kelimelerin sâd (ص) harfinde Halef, Hallâd ve Kunbul’un ihtilâflarının olduğunu söyleyen Dânî, Halef’in “الصِّرَاطَ ile صِرَاطَ” kelimelerindeki sâd (ص) harfini ze (ز) harfine işmâm⁴¹⁴ yaparak okuduğunu bildirmektedir. Hallâd ise “الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ”⁴¹⁵ âyetindeki “الصراط” lafzına has olarak buradaki sâd harfini ze (ز) harfine işmâm ile okumaktadır.⁴¹⁶ İbn Kesîr’in râvîsi olan Kunbul’un ise yine “الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ”⁴¹⁷ âyetindeki sâd (ص) harfini sîn (س) harfiyle okuduğu, diğer bütün kırâat imâmlarının sâd (ص) ile okuduğu Dânî’nin verdiği bilgiler arasındadır.⁴¹⁸

“لَدَيْهِمُ-الْيَهُمُ-عَلَيْهِمْ”

Dânî, bu kelimeler özelinde Kur’ân-ı Kerîm’de geçen buna benzer kelimeler hakkında imâm ve râvîlerin görüşlerini naklederken vakıf, vasıl ve harflerin mâ kabl ve mâ ba’dlerinin durumuna göre hallerini belirterek ona göre kural uyguladıklarını belirtmektedir. Zikri geçen kelimelerdeki mim (م) harfini, ondan sonra hemze (ء) veya

⁴¹² Fâtiha 1/4.

⁴¹³ Dânî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

⁴¹⁴ Koklama hissi anlamına gelen işmâm, bir kimseye herhangi bir şeyi koklatmak manasına gelmektedir. Kırâat ıstılahında ise sükûnlu harfin ardından gelen ötre harekeye işaret ederek dudakların ileriye doğru uzatılmasıdır. Harfin çıkış yerini genizden hissettirerek duyurma, koklatmaya da işmâm denilmektedir. Üç tür işmâm bulunmaktadır: Vakıf halinde, sözcüğün ötre harekesine işaret yapılarak, iki harekeyi birbirine karıştırma yoluyla ve iki harfin birbirine karıştırılmasıyla yapılan işmâm olarak zikredilmektedir. Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C 12 s. 325; el-Mâlekî, *ed-Dürrü’n-Nesîr*, s. 583.

⁴¹⁵ Fâtiha 1/6.

⁴¹⁶ Dânî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

⁴¹⁷ Fâtiha 1/6.

⁴¹⁸ Dânî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

başka herhangi bir harf geldiğinde İbn Kesîr ve Kâlûn dammeli olarak okuyup sılâ yapmaktadırlar. Kâlûn'un burada huluf⁴¹⁹ ile sılâ okuduğu da bilinmektedir. Nafi'nin râvîsi Verş'te bu kelimelerde mim (م) harfini damme yapıp sılâ ile okumaktaysa da ona göre bu uygulama mim (م) harfinden sonra sadece katı' hemzesi (ٓ) olduğunda gerçekleşmektedir.⁴²⁰

أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ عَلَيْهِمُ

Vasıl halinde ha (ه) harfinin mâ kablinde kesreli bir harf veya sâkin yâ (ي) harfi bulunup, cemi' mim (م) harfinden sonra da vasıl elifi (ي) bulunursa Hamza ve Kisâî hem he (ه) hem de mim (م) harflerini dammeli okumaktadırlar.⁴²¹

عَلَيْهِمُ الدَّلَّةُ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

Ebû 'Amr bu kelimelerin tümünü vasıl halinde he (ه) harfinin ve mim (م) harfinin kesresiyle okumaktadır. Vakıf halinde ise he (ه) harfini kesre, mim (م) harfini de sâkin yaparak okumaktadır. Yalnız Hamza, bahsi geçen “إِلَيْهِمْ-لَدَيْهِمْ-عَلَيْهِمْ” kelimelerindeki he (ه) harflerini hulf ile bütün hallerde dammeli okumaktadır. Diğer tüm kırâat imâmları he (ه) harfini kesreli ve mim (م) harfini dammeli olarak okumaktadırlar.⁴²²

3.1.1.4. Ebû 'Amr'ın İdgâm-ı Kebîr Hakkındaki Açıklamaları

Ebû 'Amr, idgâm konusunu açıklarken mahreçleri aynı olan (misleyn) iki harfin bir kelimede ya da art arda gelen iki farklı kelimede gelmelerini ele almaktadır. Bunun yanı sıra mahreçleri birbirine yakın olan (mütekâribeyn) harflerin bir kelimede veya art arda gelen farklı kelimelerde gelmeleri durumunda kâide ve kurallarının nasıl olacağıyla ilgili konuyu iki başlık altında ele almaktadır. Kırâat ilminde bu husus

⁴¹⁹ Huluf, imam veya râvinin kendi okuduğu kırâat dışında başka bir kanaldan gelen bir rivâyeti benimsemesidir. Bkz: Ragıp el-İsfehâni, *Müfredatu Elfazu'l-Kur-an*, 2. Baskı, Daru'l-Kalem, Şam 2009, s. 295.

⁴²⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

⁴²¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

⁴²² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 23.

idğâm-ı misleyn ve idğâm-ı mütekaribeyn olarak isimlendirilmektedir. Kırâat ilmi tedrîsâtında idğâm bahsi anlatılırken daha çok Ebû ‘Amr’ın râvîsi Sûsî’ye isnâd edilerek anlatılmaktadır. Bu husus Teysîr’de anlatılırken Sûsî’den bahsedilmeden Ebû ‘Amr’ın talebesi olan, isnâd silsilesinde Dûrî ve Sûsî’den önce gelen Abdullah el-Yezîdî (ö. 237/851) tarîkiyle Ebû ‘Amr’a nisbet edilerek anlatılmaktadır.

a) İdğâm-ı Misleyn’in Bir Kelimede veya Art Arda Gelen İki Farklı Kelimede Bulunması

Kırâat imâmılarından Ebû ‘Amr bir kelimede bulunan ve mahreçleri aynı olan (misleyn) harfleri sadece iki yerde idğâm yapmaktadır. Bu iki yerde şu şekilde idğâm yapılmaktadır: Ebû ‘Amr ⁴²³مَنَاسِكُكُمْ kelimesini; مَنَاسِكُ şeklinde ⁴²⁴مَا سَلَكَكُمْ kelimesini ise, مَا سَلَكَكُمْ şeklinde idğâm yaparak okumaktadır. Ebû ‘Amr, bu kelimeler dışında مَنَاسِكُكُمْ, أَعِدَانِي, وَجُوهُهُمْ, جِبَاهُهُمْ örneklerinde olduğu gibi bir kelimede bulunan ve mahreçleri aynı olan (misleyn) harfleri izhâr ederek okumaktadır. ⁴²⁵

Mahreçleri aynı olan iki harf (misleyn), bir kelimede değil de art arda gelen iki kelimede birbirine uğrarsa Kur’ân-ı Kerîm’in tümünde harekeli veya sâkin olması fark etmeksizin birincisi ikincisine idğâm edilmektedir. ⁴²⁶

فِيهِ هُدًى، إِنَّهُ هُوَ، لِعِبَادَتِهِ هَلْ، إِنَّ يَأْتِي يَوْمَ، لَا أُبْرَحَ حَتَّى، يَشْفَعُ عِنْدَهُ

Bu durumun dışında ⁴²⁷فَلَا يَحْزُنُكَ كُفْرُهُ ayetinde kef (ك) harfinden önceki nun (ن) harfi ihfâya konu olduğundan idğâm yapılmamaktadır. ⁴²⁸

Misleyn harflerin birincisi şeddeli, tenvînli, mütekellim veya muhataplık tâ’sını alırsa bu durumda idğâm yapılmaz. ⁴²⁹

وَأَحِلَّ لَكُمْ، وَمَسَّ سَقَرٍ، صَوَافٍ فَإِذَا، مِنْ أَنْصَارِ رَبِّنَا، أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ، كُنْتُ تُرَابًا

⁴²³ Bakara 2/ 200.

⁴²⁴ Müddessir 74/ 24.

⁴²⁵ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s. 24.

⁴²⁶ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s. 24.

⁴²⁷ Lokmân 31/23.

⁴²⁸ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s. 24.

⁴²⁹ Dâni, Teysîr, tsh. Otto Pretzl, s. 25.

İdğâm mahallinin illetli olması durumunda uygulamanın nasıl olacağıyla ilgili ihtilâflar mevcuttur. İbn Mücâhid başta olmak üzere bir kısım âlime göre illetli fiillerde hazf vb. durumlarında fiilin aslî harflerinin azalması sebebiyle idğâm yapılmaması, izhâr yapılması daha uygundur. Bu durumun zıddını söyleyen Abdullah el-Yezîdî (ö. 237/851) başta olmak üzere diğer âlimler, aynı durumun izhâr için de geçerli olabileceğini, bu durumda harflerin az olmasının idğâma mani bir durum olmadığını belirterek illetli yerlerde de idğâm yapılmasının uygun olduğunu söylemektedirler. Ebû ‘Amr ed-Dânî bu ihtilâfları delilleriyle saydıktan sonra kendisinin de idğâm yapmayı tercih ettiğini söylemektedir. Çünkü İbn Mücâhid gibi izhâr yapanların delili **ءَل لُّوطٍ** kelimesidir. Onlara göre bu kelimedeki harf sayısı azlığı nedeniyle idğâm yapılmaması daha uygundur. Dânî’ye göre ise kırâat âlimlerinin çoğunluğuna göre **لَكَ كَيْدًا** kelimesinde idğâm yapılmasıyla ilgili icmâ bulunmaktadır. Bu durumda Dânî, kendisinin zikrettiği **لَكَ كَيْدًا** kelimesi, İbn Mücâhid ve diğer âlimlerin zikrettiği **ءَل لُّوطٍ** kelimesinden daha kısa olmasına rağmen âlimlerin icmasıyla idğâm yapıldığına göre illetli fiillerin harf azlığı sebebiyle izhâr yapılmasına katılmadığını belirterek idğâm yapmayı tercih ettiğini belirtmektedir.⁴³⁰

Yine âlimler arasında **هو** kelimesinde idğâmın yapılıp yapılmamasıyla ilgili ihtilâflar mevcuttur. He’nin (هـ) harekesi damme, vâv (و) dan sonra gelen kelimenin ilk harfi de vâv’ın (و) misliyse İbn Mücâhid’e göre izhâr; diğer âlimlere göre ise idğâm yapılır. Bu konuda Dânî, idğâm görüşüne katıldığını belirtmektedir.⁴³¹

إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ، كَأَنَّهُ هُوَ وَأَوْتَيْنَا الْعِلْمَ

Bu konuda İbn Mücâhid yâ (ي) harfinin mâ kabli kesreli olduğunda ve kendisinden sonra misli geldiğinde **نُودِيَ يَأْتِي يَوْمَ** örneklerinde olduğu gibi yâ (ي) harfini idğâm etmektedir.⁴³²

⁴³⁰ Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 25.

⁴³¹ Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 25.

⁴³² Dânî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 25.

Zamir هو lafzındaki he (هـ) harfi sâkin olursa veya vâv (و) harfinden önce he (هـ) dışında başka bir sâkin harf bulunursa yine vâv (و) bir sonraki misliyle idğâm yapılarak okunmaktadır.⁴³³

وَهُوَ وَلِيَّهُمْ ← وَهُوَ وَلِيَّهُمْ
خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ ← خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ
مِنَ اللَّهِ وَمِنَ التَّجَارَةِ ← مِنَ اللَّهِ وَمِنَ التَّجَارَةِ

Dânî, Hemze'nin (إ) yâ (ي) harfine ibdâl edildiği, وَالْيَّيِّبُSİN örneğindeki gibi durumlarda ise ibdâlın ârızı bir durum olduğu için hemze (إ) harfinden maktûb yâ (ي) harfinin idğâm yapılmaması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³⁴

b) İdğâm-ı Mütেকâribeyn'nin Bir Kelimede veya Art Arda Gelen Farklı Kelimelerde Bulunması

İmâm Ebû 'Amr'ın gerek misleyn gerek mütেকâribeyn idğâmıla ilgili görüşleri yukarıda da zikredildiği üzere Abdullah el-Yezîdî tarîkiyle rivâyet edilmektedir. İdğâm mütেকâribeyn ile ilgili bahis anlatılırken bu tür idğâmın önce bir kelimede vuku bulması halinde şartlar ve kuralların nasıl olacağıyla ilgili bilgi verilmekte, daha sonra aynı olayın bir kelimede değil de art arda gelen iki kelimede vuku bulduğunda şartlar ve kuralların nasıl olacağı anlatılmaktadır. Birinci kavle göre mahreçleri birbirine yakın olan kâf (ك) harfi, kef (ك) harfine idğâm edilmektedir. İdğâmın gerçekleşmesinin şartı ise kâf (ك) harfinin mâ kabli harekeli olması ve kef (ك) harfinin de cem'i müzekker zamiri olmasıdır.

خَلَقَكُمْ، رَزَقَكُمْ، يَخْلُقُكُمْ، وَائْتَقَكُمْ

Bunun dışında hiçbir yerde idğâm yapılmayıp, bu şartların dışında mezkûr iki harfin karşılaşması durumunda izhâr yapılmaktadır.⁴³⁵ Ancak istisna olarak إِنَّ طَلَقَنَّ kelimesinde ihtilâflar vâki olmuştur. İbn Mücâhid'in tarîkiyle gelen rivâyete göre

⁴³³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 26.

⁴³⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 26.

⁴³⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 26.

burada izhâr yapılmaktadır. el-Yezîdî'nin tarîkiyle gelen rivâyete göre ise burada yine idğâm yapılmaktadır. Müellifimiz Ebû 'Amr ed-Dânî, burada her iki görüşü de aktardıktan sonra kendisinin de idğâm görüşüne katıldığını belirtmektedir.⁴³⁶

İdğâm-ı mütekâribeyn çeşidinin art arda gelen iki kelimedede vuku bulduğu durumlarda şart ve kuralları bazen her bir harf için, bazen de toplu birkaç harf için geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Bu idğâm çeşidi toplam on altı harfte vuku bulmakta, bazen her bir harf başka bir harfle idğâm yapılmakta, bazen de bir harf mâ kablinin ve kendisinin harekesine göre birkaç harfle idğâm yapılmaktadır. Bu harfler ezberi kolay olsun diye şu şekilde formüle edilmiştir: سَنَشُدُّ حَجَّتَكَ بِذَلِّ رَضٍ قُثْمِ Buradaki temel kural bir önceki başlıkta geçtiği üzere bu harflerin idğâm esnasında ilkinin tenvîn, şedde, muhatap tâ'sı ve illet harfî almamasıdır.⁴³⁷

Şimdi belirli kurallar çerçevesinde idğâm uygulanan harfler belirtilecek, daha sonra bu harflerin Kur'ân-ı Kerîmdeki istisna durumları anlatılarak konu bitirilecektir.

➤ Mâ kabli harekeli olduğunda;

Kâf (ك) harfi, kef (ك) harfine

Kef (ك) harfi, kâf (ك) harfine

Râ (ر) harfi, lâm (ل) harfine

Lâm (ل) harfi, râ (ر) harfine

Nûn (ن) harfi, lâm (ل) ve râ (ر) harflerine idğâm edilmektedir.

Dâl (د) harfi, tâ (ت), zâl (ذ), sin (س), şin (ش), sâd (ص) harflerine sadece şu yerlerde idğâm edilmektedir.⁴³⁸

⁴³⁶ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 26.

⁴³⁷ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 27.

⁴³⁸ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ،⁴³⁹ وَالْقُلُوبِ ذَلِكْ،⁴⁴⁰ عَدَدَ سِنِينَ،⁴⁴¹ وَشَهِدَ شَاهِدٌ،⁴⁴² نَفَقَدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ،⁴⁴³ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ⁴⁴⁴

➤ Mâ kabli sâkin kendisi de damme veya kesreli olursa;

Bu duruma örnek birkaç harf bulunmakta olup örnekler aşağıdaki gibidir.

Dâl (د) harfi; tâ, (ت) zâl, (ذ) sâ, (ث) zâ, (ظ) ze, (ن) sin, (س) sâd, (ص) dâd, (ض) ve cim (ج) harfleriyle sadece şu yerlerde idğâm yapılmaktadır.⁴⁴⁵

تَكَادُ تَمِيزُ،⁴⁴⁶ الصَّيْدُ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ،⁴⁴⁷ يُرِيدُ ظُلُمًا،⁴⁴⁸ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ،⁴⁴⁹ تُرِيدُ زِينَةً،⁴⁵⁰ يَكَادُ زَيْتُهَا،⁴⁵¹ فِي الْأَصْفَادِ
سَرَابِيلُهُمْ،⁴⁵² يَكَادُ سَنَابِقُهُ،⁴⁵³ الْمَهْدُ صَبِيًّا،⁴⁵⁴ وَمِنْ بَعْدِ صَلَوَاتِ الْعِشَاءِ،⁴⁵⁵ مِنْ بَعْدِ ضَرَاءِ،⁴⁵⁶ دَاوُدَ جَالُوتَ،⁴⁵⁷ دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً⁴⁵⁸

Not: Dâd (ض) harfinin mâ kabli sâkin olup kendisi de fetha ile harekelendiyse sadece tâ (ت) harfiyle idğâm yapılır.⁴⁵⁹

Râ (ر) harfi lâm (ل) harfine idğâm edilmektedir.⁴⁶⁰ Örneğin;

سَخَّرَ لَنَا، لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ.

Lâm (ل) harfi Râ (ر) harfine idğâm edilmektedir.⁴⁶¹ Örneğin;

⁴³⁹ Âli İmrân 2/187.

⁴⁴⁰ Mâide 5/98.

⁴⁴¹ Mü'minûn 23/112.

⁴⁴² Yûsuf 12/26, Ahkâf 46/10.

⁴⁴³ Yûsuf 12/72.

⁴⁴⁴ Kamer 54/55.

⁴⁴⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁴⁴⁶ Mülk 67/8.

⁴⁴⁷ Mâide 5/94.

⁴⁴⁸ Âli İmrân 3/108, Mü'min 46/31.

⁴⁴⁹ Mâide 5/39.

⁴⁵⁰ Kehf 18/28.

⁴⁵¹ Nûr 24/35.

⁴⁵² İbrâhîm 14/49.

⁴⁵³ Nûr 24/43.

⁴⁵⁴ Meryem 19/29.

⁴⁵⁵ Nûr 24/58.

⁴⁵⁶ Yûnus 10/21, Fussilet 41/50.

⁴⁵⁷ Bakara 2/251.

⁴⁵⁸ Fussilet 41/28.

⁴⁵⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 29.

⁴⁶⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁴⁶¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

سُبُلَ رَبِّكَ، قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ.

Nun (ن) harfi lâam (ل) ve râ (ر) harfine idğâm edilmektedir.⁴⁶²

زَيْنَ لِلنَّاسِ، نُؤْمِنَ لَكَ، وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ، خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي.

➤ Muhatap konumunda olan tâ (ت) harfinin toplam on harfle idğâmı yapılmaktadır.⁴⁶³

Örneğin tı (ط) harfiyle:

الْصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ

Burada tâ (ت) harfinin idğâmıyla ilgili bir istisna ayet bulunmaktadır ki bu ayette iki vecih yapılmaktadır.⁴⁶⁴ Bu ayetteki ⁴⁶⁵ وَالْتَأَتِ طَائِفَةٌ fiilin illetli olması sebebiyle İbn Mücâhid burada izhâr yapmakta diğer kırâat âlimleri idğâm yapmaktadır.⁴⁶⁶

Zâl (ذ) harfiyle:

عَذَابِ الْآخِرَةِ ذَلِكْ

Burada da aynı şekilde istisna bir ayet bulunmakta olup bu ayet yukarıdaki gibi iki vecihle okunmaktadır.⁴⁶⁷

وَعَاتِ ذَاتِ الْقُرْبَىٰ ⁴⁶⁸

Sâ (ث) harfiyle:

بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ، وَالنُّبُوَّةِ ثُمَّ

Burada da iki âyet bulunmakta olup aynı şekilde iki vecihle okunmaktadır.⁴⁶⁹

⁴⁶² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁴⁶³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁴⁶⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 30.

⁴⁶⁵ Nisâ 3/102.

⁴⁶⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 30.

⁴⁶⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 30.

⁴⁶⁸ İsrâ 17/26.

⁴⁶⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 30.

وَأَتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ ٤٧٠، حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ٤٧١

Zı (ظ) harfiyle sadece şu yerde idğâm yapılmaktadır.

أَلْمَلِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ ٤٧٢

Dâd (ض) harfiyle sadece şu yerde idğâm yapılmaktadır.

وَالْعَادِيَّاتِ ضَبْحًا ٤٧٣

Şîn (ش) harfiyle sadece şu yerlerde idğâm yapılmaktadır.

رَلْزَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ٤٧٤، بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءٍ ٤٧٥

Dânî, aynı konu altında zikrettiği ٤٧٦ ayetini aynu'l-fiili illetli olduğu için izhârla okuduğunu belirtmektedir. ٤٧٧

Cim (ج) harfiyle:

الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ، مِثَّةٌ جَلْدَةٍ.

Sîn (س) harfiyle:

بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا، الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ

Sâd (ص) harfiyle sadece şu yerlerde idğâm yapılmaktadır.

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا، ٤٧٨ وَالْمَلِكَةِ صَفًّا ٤٧٩ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ٤٨٠

Ze (ز) harfiyle sadece şu yerlerde idğâm yapılmaktadır.

٤٧٠ Cuma 62/5.

٤٧١ Bakara 2/83.

٤٧٢ Nisâ 3/97, Nahl 16/28.

٤٧٣ Âdiyât 100/1.

٤٧٤ Hac 22/1.

٤٧٥ Nûr 24/4-13.

٤٧٦ Meryem 19/27.

٤٧٧ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 30.

٤٧٨ Saffât 37/1.

٤٧٩ Nebe' 78/38.

٤٨٠ Âdiyât 100/3.

بِالْآخِرَةِ زَيْنًا⁴⁸¹ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا⁴⁸² إِلَى الْجَنَّةِ زُجْرًا⁴⁸³

➤ Sâ (ث) harfiyle toplam beş harf idğâm yapılmaktadır.

Zâl (ذ) harfiyle sadece şu ayette idğâm yapılmaktadır:⁴⁸⁴

وَالْحَرْثُ ذَلِكَ⁴⁸⁵

Tâ (ت) harfiyle sadece şu ayetlerde idğâm yapılmaktadır:⁴⁸⁶

حَيْثُ تُؤْمَرُونَ،⁴⁸⁷ الْحَدِيثُ تُعْجَبُونَ⁴⁸⁸

Şîn (ش) harfiyle sadece şu yerlerde idğâm yapılmaktadır:⁴⁸⁹

حَيْثُ شَتُّمُ، حَيْثُ شَتُّمًا، ثَلَاثَ شُعَبٍ⁴⁹⁰

Sîn (س) harfiyle bu gibi yerlerde idğâm yapılmaktadır:⁴⁹¹

وَوَرِثَ سُلَيْمَنَ، مِنْ حَيْثُ كُنْتُمْ، بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ.

Dâd (ض) harfiyle sadece şu ayette idğâm yapılmaktadır:⁴⁹²

حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ⁴⁹³

Bundan sonra İmâm Ebû ‘Amr’ın idğâm konusuyla ilgili verdiği bazı istisna-i durumlar ve hiçbir kâide ve kurala bağlı olmaksızın sadece mahreçleri mütekaribeyn olan hangi harflerin birbirine idğâm edildiği belirtilerek bir sonraki konuya geçilecektir.

⁴⁸¹ Neml 27/4.

⁴⁸² Saffât 37/2.

⁴⁸³ Zümer 39/73.

⁴⁸⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁸⁵ Âli İmrân 3/14.

⁴⁸⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁸⁷ Hicr 15/65.

⁴⁸⁸ Necm 53/59.

⁴⁸⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹⁰ Murselât 77/30.

⁴⁹¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹³ Zâriyât 51/24.

Lâm (ل) harfi fethalı, râ (ر) harfi de muttasıl veya munfasıl bir zamirle geldiğinde lâ (ل) harfi râ (ر) harfine idğâm edilmektedir. Buradaki idğâm, sadece bu mezkûr durumda gerçekleşmektedir. Bunun dışında kalan yerlerde idğâm yapılmamaktadır.⁴⁹⁴

قَالَ رَبُّكُمْ، قَالَ رَبَّنَا.

Nun (ن) harfinin mâ kabli sâkin olduğunda harekesi ne olursa olsun sadece şu yerlerde lam (ل) ve râ (ر) idğâm edilmektedir.⁴⁹⁵

وَنَحْنُ لَهُ، وَمَا نَحْنُ لَكُمْ، نَحْنُ لَكَ.

Mim (م) harfi bâ (ب) harfiyle karşılaştığında dudak ihfâsı olmaktadır.

بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ، يَحْكُمُ بِهِ

Karîler bu durumu idğâm olarak isimlendirmektedirler. Fakat mim (م) harfinin mâ kabli sâkin olduğunda ihfâ gerçekleşmez.⁴⁹⁶

Bâ (ب) harfi mim (م) harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁴⁹⁷

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

Zâl (ذ) harfi sin (س) harfine sadece şu iki yerde idğâm edilmektedir:⁴⁹⁸

وَالَّتَّخَذَ سَبِيلَهُ⁴⁹⁹

Hâ (ح) harfi ayn (ع) harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁵⁰⁰

فَمَنْ زُحْرِحَ عَنِ النَّارِ⁵⁰¹

⁴⁹⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 32.

⁴⁹⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 32.

⁴⁹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 31.

⁴⁹⁹ Kehf 18/61-63.

⁵⁰⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 27.

⁵⁰¹ Âli İmrân 3/185.

Şin (ش) harfi (س) sin harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁵⁰²

ذَالْعَرْشِ سَيِّلاً⁵⁰³

Dâd (ض) harfi şin (س) harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁵⁰⁴

لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ⁵⁰⁵

Sin (س) harfi ze (ز) harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁵⁰⁶

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ⁵⁰⁷

Sin (س) harfi şin (ش) harfine sadece şu yerde idğâm edilmektedir:⁵⁰⁸

الرَّأْسِ شَيْباً⁵⁰⁹

Ebû ‘Amr ed-Dânî, idğâm bahsini bitirirken idğâmın gerçekleştiği herhangi bir yerde harfin harekesi esre veya ötre olduğunda işmâm ve revm ile belirtilmesi gerektiğini, harfin herekesi fetha olursa belirtilmesine gerek olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca mim (م) harfi misline veya mim (م) harfi bâ (ب) harfine, bâ (ب) harfi misline ya da mim (م) harfine rastladığında aynı şekilde harfin harekesinin işmâm ya da revm ile belirtilmesine gerek olmadığını belirtmektedir.⁵¹⁰

3.1.1.5. Hâ-i Kinâye

Kırâat ilminde Hâ’i-Kinâye olarak adlandırılan bu husus müfred müzekker zamirine (ـهـ) delalet etmektedir. Bir önceki konuda Dâni, Ebû ‘Amr’ın idğâm konusunu ele alırken Kur’ân-ı Kerîm’de geçen idğâmların hemen hemen hepsine değinmekte ve bu konuda ferşî bir yöntem izlemektedir. Aynı bahsi ondan sonra kendi eserinde ele

⁵⁰² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁵⁰³ İsrâ 17/44.

⁵⁰⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁵⁰⁵ Nûr 24/26.

⁵⁰⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁵⁰⁷ Tekvîr 81/7.

⁵⁰⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 28.

⁵⁰⁹ Meryem 19/4.

⁵¹⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 33.

alan Şâtîbî (ö. 590/1194) konuyu önce usûl bahsiyle ele almakta daha sonra hangi sûre ve ayette geçiyse oraları imâmın konuyla ilgili görüşlerine de değinerek ferî bir yöntemle ele almaktadır.⁵¹¹ Dâni ise burada, usûli bir yöntem izleyerek imâmın okuyuşlarına tek tek değinmeden konuyla ilgili genel kuralları verip konuyu bitirmektedir.

He (هـ) zamiri; dammeli, mâ kabli sâkin vâv (و) veya kesreli, mâ kabli sâkin yâ (ي) olursa (ikisinin de sahîh veya illet harflerinden olması fark etmeksizin) İbn Kesîr sîlâ ile okumaktadır. Dammeli olduğunda: عَقْلُوهُ، وَشَرُّهُ، فَاجْتَبَاهُ، مِنْهُ، عَنْهُ örneklerindeki gibi, kesreli olduğunda: أَبَوَيْهِ، فِيهِ، تُؤْوِيهِ، لِأَبِيهِ، لِأَخِيهِ örneklerindeki gibi okumaktadır.⁵¹² Bu durum dışında he (هـ) zamiri üzerinde vakıf söz konusu olduğunda veya kendisinden sonra sâkin bir harfe denk geldiğinde söz konusu sîlâ yapılmamaktadır.⁵¹³ Yalnızca şu yer ⁵¹⁴ عَنْهُ التَّلْهِİ İbn Kesîr'in râvîsi Bezzî'nin istisnasıdır. Burada Bezzî, hem he (هـ) zamirinden sonra sîlâ yaparak zamiri uzatmakta hem de bir sonraki tâ (ت) harfini şeddeyle okumakta, diğer kırâat imâmı damme ve kesreyi açık okumaktadırlar.⁵¹⁵

Bu genel kurallardan sonra Dâni, bütün kırâat imâmının mâ kabli harekeli olması şartıyla kesreli yâ (ي) harfini ve dammeli vâv (و) harfini sîlâ yaparak okuduğunu belirterek konuyu bitirmektedir.⁵¹⁶

3.1.1.6. Med ve Kasr

Dâni, med ve kasr konusunu işlerken meddi muttasıl ve meddi munfasıl ile ilgili konulara özellikle değinmekte ve imâmın bu konularla ilgili görüşlerini çok özet bilgilerle vermeyi tercih etmektedir. Normal kırâat eğitim öğretiminde medlerle ilgili iki genel kâide bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Fâtîha sûresinin evvelinden

⁵¹¹ Şâtîbî, *Hirzu'l-Emânî*, s.16.

⁵¹² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 34.

⁵¹³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 34.

⁵¹⁴ Abese 80/10.

⁵¹⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 34.

⁵¹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 34.

başlayıp Meryem sûresine kadar olan med kurallarını kapsamaktadır. İkincisi ise Meryem sûresinden itibaren mushafın sonuna kadar olan med kurallarını kapsamaktadır. Dâni, bu konuyu anlatırken böyle ayrıntılara girmemekte; sadece imâmların asli med üzerine ziyâde ve kasr yaptığı medleri belirterek geçmektedir.⁵¹⁷ Bu nedenle bu konu Teysîr'den hareketle aktarılırken günümüz kırâat eğitiminde de aktif olarak yararlanılan Abdülfettah Palûvî'nin *Zübdetü'l-İrfân* eserinden de istifade edilecektir.

Med: Sözlükte bir müddet uzatmak anlamına gelmektedir.⁵¹⁸ Buradaki med ise asli med üzerine ziyâde edilen med anlamındadır.⁵¹⁹ Harfi med dammeden sonra gelen sâkin vâv (و), kesreden sonra gelen sâkin yâ (ي) ve fethadan sonra gelen sâkin elif (إ) olmak üzere üç tanedir. Bu üç harf اُتُونِي âyetinde⁵²⁰ mevcuttur. Ayrıca vâv (و) ve yâ (ي) harfleri sâkin, mâ kablileri fethalı, mâ ba'dleri de sâkin olursa lîn haflerine dönüşürler.⁵²¹

Kasr: Meddin zıddı olmakla birlikte hapsedmek anlamına gelmektedir.⁵²² İstılahta ise var olan uzatmaya ziyâde etmemek anlamına gelmektedir.⁵²³

Dâni'ye göre; hemze, ortada veya sonda olması fark etmeksizin harfi med ve lîn harfleriyle aynı kelimedede bulunursa var olan aslî med üzerine ziyâde etmede ihtilâf bulunmamaktadır. Bu duruma örnek olarak اُولَئِكَ، شَاءَ اللَّهُ، وَالْمَلَكُ، يَضِيءُ kelimelerini vermektedir.⁵²⁴ Bu örnekler ve yukardaki ibare buradaki meddin meddi muttasıl olduğunu belirtmektedir. Hemze, bir kelimenin evvelinde, harfî med ise bir önceki kelimenin âhirinde bulunursa bu durumda ziyâde meddin olup olmayacağına ihtilâf bulunmaktadır. İbn Kesîr ve Kâlûn, el-Yezîdî'nin tarîkinden gelen rivâyete göre aslî med üzerine ilave etmeksizin kasr ile okumaktadırlar. Diğer kırâat imâmları her iki med için de med ziyâde etmektedirler.⁵²⁵

⁵¹⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 35.

⁵¹⁸ İbn Manzûr, C 3, s. 396.

⁵¹⁹ es-Suyûtî, *el-Îtkân*, C 1, s. 333; eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a*, s. 157.

⁵²⁰ Kehf 18/96.

⁵²¹ el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 309.

⁵²² İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisü'l-Luğa*, C 5, s. 96; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arâb*, C 5, s. 95.

⁵²³ eş-Şağdelî, *Tahkikü'l-Kitâbü't-Teysîr*, s. 157.

⁵²⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 35.

⁵²⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 35.

بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ، فِي آيَاتِنَا، يَا أَيُّهَا النَّاسُ، هُمْلَاءٌ قَالُوا أَمَّا

Müellif, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile ilgili bu bilgileri verdikten sonra bütün kırâat imâmıların tahkîk ve hadr usûllerine göre med kurallarını vererek konuyu bitirmektedir.

Yukarıda medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın aslî medleri üzerine ziyâde olduğundan bahsedilmişti. Teysîr'deki bilgiler *Zübdetü'l-İrfân*'daki bilgileriyle karşılaştırıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Medd-i muttasılı Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû 'Amr iki elif, Hamza ve Verş beş elif, İbn Âmir ve Kisâî üç elif, Âsım dört elif uzatmaktadırlar.⁵²⁶

Medd-i munfasılı Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû 'Amr bir elif uzatmanın yanı sıra iki elif uzatarak huluf yaptıkları vecih de bulunmaktadır. Yine aynı şekilde medd-i munfasılı Hamza ve Verş beş elif, İbn Âmir ve Kisâî üç elif, Âsım dört elif uzatmaktadırlar.⁵²⁷

Müellif medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl konularını bitirdikten sonra medd-i bedel kısmını aynı konunun bir alt başlığı altında aktarmaktadır. Ona göre harf-i med eliften (i) önce hemze (ء) harfi bulunursa bu hemzenin katı' hemzesi olması, harekesinin bir önceki harfe nakledilmesi veya medd-i bedel olarak gelmesi fark etmeksizin burada tavassut miktarında uzatma yapılmaktadır.⁵²⁸

عَازَرَ، أَدَمَ، أَمَّنَ، وَلَقَدْ أَتَيْنَا، مَنْ أُوَيْيَ، لَا يَلَاغِ قُرَيْشٍ، يَسْتَهْزِئُونَ،

Dânî, mevcut durumu bu şekilde belirttikten sonra burada iki tane istisna bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre إِسْرَائِيلَ kelimesi, istisna olup buradaki yâ (ي) harfi aslî hâl üzere bırakılır. Hemze (ء) harfinden önceki harf sâkin olup harf-i med ve lîn değilse veya hemze, kırâat edilen yerin en başında yer alıp onunla ibtidâ ediliyorsa

⁵²⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 35, Abdulfettah Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan fî Vucûhi'l-Kur'ân*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul 2019, s.8.

⁵²⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 35, Palûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s.8.

⁵²⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 36.

İkinci durum olan muttasıl iki hemze (ء) harfinin biri kesreli diğeri fethalı olarak gelirse haramiyyân ve Ebû ‘Amr ikinci hemze (ء) harfini teshîl yaparak okumakta; ayrıca Kâlûn ve Ebû ‘Amr, hemzenin mâ kabline elif (إ) eklemektedirler. Geriye kalan diğerkırâat imâmları tahkîkle okumaktadırlar.

أَئِذَا كُنَّا تُرَابًا، أَوْ لَأَةً، أَعْنَلْنَا.

Hişâm’ın bu konuda iki görüşü bulunmakta olup birincisine göre mezkûr örneklerde arasına elif ekleyerek tahkîkle okumaktadır. İkinci görüşe göre Hişâm şu yedi yerde ⁵⁴³أَتْنَكُم ⁵⁴²أَتْنَكُم ⁵⁴¹أَتْنَكُم ⁵⁴⁰أَتْنَكُم لِمَنْ، ⁵³⁹أَعْنَلْنَا لَاجِرًا، ⁵³⁸أَئِذَا مَا مِتَّ، ⁵³⁷أَعْنَلْنَا لَاجِرًا، iki hemze arasına elif (إ) ekleyerek ikincisini teshîl ile okumaktadır.⁵⁴⁴

Muttasıl hemzenin üçüncü durumu yani iki hemze (ء) harfinin biri fethalı diğeri de dammeli ise şu üç yerde ⁵⁴⁷أَنْزِلَ عَلَيْهِ ⁵⁴⁶أَلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ ⁵⁴⁵أَنْزِلَ عَلَيْهِ، Haramiyyan ve Ebû ‘Amr ikinci hemze (ء) harfini teshîl ile okumakta, Kâlûn da aynı şekilde bu üç yerde aralarına elif ekleyerek okumaktadır.⁵⁴⁸ Hişâm’ın bu konuda da üç görüşü bulunmakta olup birinci görüşe göre örnekte geçtiği üzere ⁵⁴⁹أَنْزِلَ عَلَيْهِ ⁵⁵⁰أَنْزِلَ عَلَيْهِ ⁵⁵¹أَلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ ikinci hemze (ء) harfinin mâ kabline elif (إ) ekleyerek teshîl ile okumaktadır. Üçüncü görüşe göre ise iki hemze (ء) harfini tahkîkle aralarına elif

⁵³⁷ A ‘râf 7/81.

⁵³⁸ A ‘râf 7/113.

⁵³⁹ Meryem 19/66.

⁵⁴⁰ Şuarâ 26/41.

⁵⁴¹ Saffât 37/52.

⁵⁴² Saffât 37/82.

⁵⁴³ Fussilet 41/9.

⁵⁴⁴ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 37.

⁵⁴⁵ Âli İmrân 3/15.

⁵⁴⁶ Sâd 38/8.

⁵⁴⁷ Kamer 54/25.

⁵⁴⁸ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 37.

⁵⁴⁹ Âli İmrân 3/15.

⁵⁵⁰ Kamer 54/25.

⁵⁵¹ Sâd 38/8.

ekleyerek okumaktadır. Diğer kırâat imâmları iki hemze (ء) harfini tahkîkle okumaktadırlar.⁵⁵²

3.1.1.8. Muttasıl İki Hemze Harfinin İki Kelimede Gelmesi

Hemze bahislerinin ikincisi olan bu bölümde Dâî, yine aynı metotla konuyu ele almakta ve konuyu uzatmadan ana konularına değinerek ifade etmektedir. Müellif, iki hemze (ء) harfinin art arda farklı kelimelerde gelmesi anlamına gelen bu konuyu işlerken hareketlerin aynı olması veya farklı olmasına göre ayırarak ele almaktadır. Müellif, aynı konuyu *Câmi' u l-Beyân* adlı kitabında işlerken toplam sekiz kısımda farklılık oluştuğunu, bu kısımları anlatırken her bir okuyuşla ilgili farklı rivâyetlerden birçok görüş zikrederek konunun muhtevasını bir hayli geniş tutup tüm rivâyetleri izâh ederek ve yer yer tartışarak açıklamaktadır.⁵⁵³ Evvela iki hemze (ء) harfinin kesreli olduğu durumları, sonra fethalı olduğu durumları, daha sonra dammeli olduğu durumları, en son kırâat imâmlarının teshîl kâidelerinden bahsedip bu konudaki uygulamalarını belirterek konuyu bu mezkûr bilgilerle sınırlandırmayı uygun bulmaktadır.

Dâî, konuya başlarken öncelikle art arda gelen kesreli iki hemze (ء) harfinin okuyuşlarıyla ilgili bilgileri vermektedir. Verş ve Kunbul, iki kesreli hemze (ء) harfinin ikincisini sâkin yâ (ي) harfi gibi okumaktadır. Verş için başka bir görüş daha zikreden Dâî, onun sadece bu âyetlerdeki ⁵⁵⁴ هُوَ لَا إِنْ كُنْتُمْ ⁵⁵⁵ عَلَيَّ الْبَغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ hemze (ء) harflerinin ikincisini kesreli yâ (ي) gibi okuduğunu, bu kuralın da meşhur fakat yazılı olmayan bir kural olduğunu ifade etmektedir. Kâlûn ve Bezzî, iki kesreli hemze (ء) harfinin

⁵⁵² Dâî, *Teyâsîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 37.

⁵⁵³ Dâî, *Câmi' u l-Beyân*, s. 217-220-224-225-227-228.

⁵⁵⁴ Bakara 2/31.

⁵⁵⁵ Nûr 27/33.

ikincisini sâkin yâ (ي) harfî gibi okumakta, Ebû ‘Amr ikinci harfî sâkıt⁵⁵⁶ etmektedir. Diğer kırâat imâmları iki hemze (ئ) harfini de tahkîkle okumaktadırlar.⁵⁵⁷

Art arda ama farklı kelimelerde gelen iki hemze (ء) harfinin fethalı olduğu durumlarda Verş ve Kunbul ikinci hemze (ء) harfini med gibi uzatmaktadırlar. Kâlûn Bezzî ve Ebû ‘Amr ise birinci hemze (ء) harfini sâkıt ederek okumaktadırlar. Geriye kalan diğer kırâat imâmları iki hemze (ء) harfini de tahkîkle okumaktadırlar.⁵⁵⁸

جَاءَ أَجْلُهُمْ، شَاءَ أَنْشُرَهُ.

Art arda fakat farklı kelimelerde gelen iki hemze (ء) harfinin dammeli olduğu durum, sadece ⁵⁵⁹ أُولِيَاءُ أَوْلِيَّكَ âyetidir. Burada Verş ve Kunbul ikinci hemze (ء) harfini sâkin vâv (و) gibi okumakta, Kâlûn ve Bezzî birinci hemze (ئ) harfini ötreli vâv (و) harfi gibi okumaktadırlar. Ebû ‘Amr ise önceki konularda olduğu gibi burada da ikinci hemze (ئ) harfini sâkıt ederek okumaktadır. Diğer kırâat imâmları iki hemze (ء) harfini de tahkîkle okumaktadırlar.⁵⁶⁰

Dânî, bu kuralları kısa ve öz bir şekilde sunduktan sonra Ebû ‘Amr’ın teshîl ile ilgili açıklamalarını vermektedir. Ebû ‘Amr’a göre iki hemze (ء) harfinden biri teshîl veya sâkıt yapıldığında mâ kablindeki harf olduğu hâl üzere kalmaktadır. Mâ kablindeki harf sâkıt ya da teshîle konu olduğundan kasr ile okunması da uygundur. Bu iki tercih arasında uygun olan birinci vecihtir.⁵⁶¹

İki hemze (ء) harfinin bir harekede ittifak etmesi dışındaki durumlar beş çeşittir.

➤ Birincisi fethalı ikincisi kesreli

⁵⁵⁶ Sakıt, iki muttasıl hemze (ء) harfinden birinin hazfedilmesi demektir. Bkz. ed-Dabbâ‘, *el-İdâe fi Beyâni Usûli’l-Kirâe*, s. 25.

⁵⁵⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

⁵⁵⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

⁵⁵⁹ Ahkâf 46/32.

⁵⁶⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

⁵⁶¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

- Birincisi fethalı ikincisi ötreli
- Birincisi kesreli ikincisi fethalı
- Birincisi ötreli ikincisi fethalı
- Birincisi ötreli ikincisi kesreli⁵⁶²

Bu durumda haramiyyân ve Ebû ‘Amr, ikinci hemzeyi (ء) teshîl ile okumakta diğer kırâat imâmları tahkîk ile okumaktadır.⁵⁶³

Buradaki ve bir önceki konudaki teshîlin hükmüyle ilgili bilgi Teysîr’deki metnin son derece kapalı lafızlar ve kısa cümleler içermesi sebebiyle el Mâlekî’nin (705/1305) *ed-Durrü’n-Nesîr* ve ‘l-‘Azbü’n-Nemîr adlı eserinden yararlanılarak nakledilmektedir. Ebû ‘Amr, birinci durumda hemze (ء) ile vâv (و) arası bir sesle, ikinci durumda hemze (ء) ile yâ (ي) arası bir sesle, üçüncü durumda halis bir vâv (و) harfine tebdîl edilerek, dördüncü durumda, halis bir yâ (ي) harfine tebdîl edilerek, beşinci durumda, hemze (ء) ile yâ (ي) arası bir sesle okunması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶⁴

Dânî, bu bilgileri verdikten sonra bu konuda iki hemze (ء) harfinden biri teshîl yapıldığında bunun sadece vasıl halinde yapılabileceğini vakıf halinde yapılamayacağını belirtmektedir.⁵⁶⁵

3.1.1.9. Müfred Hemze (İ) Konusu

Bilindiği gibi daha önceki konularda iki hemze (ء) harfinin aynı kelime ve farklı kelimelerde art arda gelmesi konusu ele alınmıştı. Müellif bu iki konuyu açıkladıktan sonra hemze (ء) harfinin tek olduğu أَحَدٌ، بَأْسٌ örneklerindeki durumu açıklamayı uygun görmektedir. Burada daha çok Verş’in ihtilâflarını konu edinen Dâni, Verş’in görüşlerini aktardıktan sonra Ebû ‘Amr, Hamza ve Hişâm hakkında da daha sonra bilgi vereceğini belirterek bu konunun istisnalarını anlatıp bitirmektedir.

⁵⁶² el-Mâlekî, *ed-Durrü’n-Nesîr*, s. 357.

⁵⁶³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 39

⁵⁶⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 39, el-Mâlekî, *ed-Durrü’n-Nesîr*, s. 368.

⁵⁶⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 39.

Verş'in hemze (ء) harfinin teshîl edilmesiyle ilgili görüşleri şu şekilde ifade edilmektedir. Verş, hemze (ء) harfinin fiilin fâu'l-fiilinde olması şartıyla sâkin veya harekeli olması fark etmeksizin hemze (ء) harfini teshîl ile okumaktadır.⁵⁶⁶ Şu âyetler bu duruma örnektir.

وَيَأْخُذْ، يَأْكُلْ، لِقَائِنَا نِتِ، وَالْمُؤْتَفِكَاتِ، الْمَلِكُ تُتُونِي، وَالْمُؤَلَّفَةِ، لَا تَوَاخِذْنَا، يُؤَخِّرُهُمْ

Burada belirtilen bu duruma أُوي kök harfleriyle türeyen وَتُؤَيِّ إِلَيْكَ، أَلَّتِي تُؤَيِّ، وَتُؤَيِّ إِلَيْكَ، أَلَّتِي تُؤَيِّ gibi sâkin ve müteharrik hemze (î) harfleri istisna olup, buralar teshîl ile okunmamaktadır. Diğer kırâat imâmları buralardaki tüm hemze (ء) harflerini tahkîk ile okumaktadırlar.⁵⁶⁷ Bütün bunların yanı sıra Verş, Kur'ân-ı Kerîm'in tümünde geçen⁵⁶⁸ أَلَّذُئْبُ⁵⁶⁹ وَيُؤَيِّ⁵⁷⁰ بِئْسَ kelimelerini teshîl ile okumaktadır. Kisâî,⁵⁷¹ أَلَّذُئْبُ kelimesindeki hemze (ء) harfinin terkiyle edâ etmekte, diğer kırâat imâmlarının tümü bu yerleri tahkîk ile edâ etmektedirler.⁵⁷²

3.1.1.10. Hemzenin (î) Harekesinin Mâ Kablindeki Sâkin Harfe Nakledilmesi

Dânî, hemze (ء) harfinin harekesinin bir önceki sâkin harfe verildiği bu konuda kâide ve kuralları sayarken bu kuralların gerçekleşmesi için önce birkaç husus zikretmekte bu hususların tahakkuk etmesi halinde hemze (ء) harfinin harekesi üç durumda bir önceki harfe verildiğini ifade etmektedir. Ona göre hemze (ء) harfinden önce sâkin olan harf, med ve lîn harfleri olmamalı, sâkin olan harf, kelimenin sonunda, hemze de (ء) sonraki kelimenin evvelinde olmalıdır. Bu durumlar tahakkuk ettiğinde üç durum üzere hemzenin harekesi bir öncekine nakledilmektedir.

⁵⁶⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

⁵⁶⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

⁵⁶⁸ Yûsuf 12/13.

⁵⁶⁹ Hac 22/45.

⁵⁷⁰ Hûd 11/99.

⁵⁷¹ Yûsuf 12/13.

⁵⁷² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 38.

Birinci duruma göre hemze (ء) harfinden önce tenvîn olduğunda hemze (î) harfinin harekesi mâ kabline nakledilmektedir.⁵⁷³

مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا، مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا، كُفُّوا أَحَدٌ، مُبِينٌ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ

İkinci duruma göre hemze (ء) harfinden önce lam-ı ta'rîf olduğunda hemze (î) harfinin harekesi mâ kabline nakledilmektedir.⁵⁷⁴

الْأَرْضِ، الْآخِرَةِ، الْآزِفَةِ، الْأُولَى، الْآنَ، وَالْأَذْنَ

Üçüncü duruma göre hemze (ء) harfinden sonra yukarıda sayılan harflerin dışındaki diğer harflerin gelmesiyle işlem gerçekleşmektedir.⁵⁷⁵

مَنْ أَمِنَ، مِنْ اسْتِزْقٍ، وَادْكُرْ اسْمِعِيلَ، أَلَمْ أَحَسِبَ النَّاسَ وَقَالَتْ أُولُهُمْ، قَالَتْ أُخْرِيهِمْ، خَلَوِ إِلَى

Verş, üçüncü durum için ⁵⁷⁶ كِتَابِيَّهٖ إِنِّي ظَنَنْتُ Verş, üçüncü durum için ⁵⁷⁶ âyetini istisna tutarak buradaki he (ه) harfini sekte ile hemze (ء) harfini de tahkîkle okumaktadır.⁵⁷⁷ Dâî, Verş'in buradaki istisnasının Mısır kurrâsından olduğunu, kendisinin de tercihinin bu şekilde olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷⁸

Dâî, yukarıdaki durumları izâh ettikten sonra diğer kırâat imâmlarının bu konudaki görüşlerini de vererek konuyu bitirmektedir. Ona göre diğer kırâat imâmları bu bahsedilen yerlerin tümünde hemze (ء) harfini tahkîkle nun (ن) harfini de hâlis bir sükûnla okumaktadır. Yunus 51. ve 91., Necm 50. âyetleriyle ilgili ihtilâfların olduğunu belirten Dâî, bunları başka bir müstakil başlık altında ele alacağını ifade etmektedir.⁵⁷⁹

⁵⁷³ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

⁵⁷⁴ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

⁵⁷⁵ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

⁵⁷⁶ Hakka 19-20.

⁵⁷⁷ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

⁵⁷⁸ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

⁵⁷⁹ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41.

3.1.1.11. Ebû ‘Amr İçin Hemzenin Terki Bahsi

Hemze (ء) ile ilgili bahislerin sekizincisi olan hemze (ء) harfinin terki konusu Ebû ‘Amr’a has bir konu olup râvîsi Sûsî kanalından aktarılmaktadır.⁵⁸⁰ Bilindiği gibi Ebû ‘Amr, hemze (ء) harfinin muttasıl gelmesi durumlarında genel olarak hemze (ء) harfini teshîl veya sâkî ederek okumaktaydı. Dâni, burada konuyu açıklarken Ebû ‘Amr’ın hemze (ء) harfinin terki için üç durum ortaya koymaktadır. Ona göre Ebû ‘Amr, namaz kırâatı esnasında veya namazda idğâm yerlerinde sâkin hemze (ء) harfini terk ederek okumaktadır. Bu sâkin hemze (ء) fiilin fâu’l-fiili, aynu’l-fiili veya lamu’l-fiili olması durumu değiştirmemektedir.

يُؤْمِنُونَ، يُؤْلُونَ، وَالْمُؤْتَفِكَاتِ، وَيُسَّسَ، أَلَذَّيْبُ، جِئْتُمْ، شِئْتُمْ، فَالْدَّرِئْتُمْ

Bunun dışında mananın bozulmaması, telaffuzda ağır olmaması, fiilin yapısının bozulmaması, cümlelerin yapısında karışıklık ortaya çıkmaması ve başka bir aksana kaymaması için bazı istisnâî durumlar mevcuttur.

Sâkin hemze (ء) harfinin sükûnu cezm alameti olarak gelmesi gibi:

أَوْ نَسَاهَا، تَسْتُهُمْ، إِنْ نَشَأْ، وَيَهْيِي لَكُمْ

Sâkin hemze (ء) harfi okunmadığında fiilin yapısının bozulmaması gibi:

أَنْبَتَهُمْ، قَرَأْ، أَرْجُهُ، وَهَيَّ لَنَا،

Telaffuzda ağır olması gibi:

وَتَتَوِي، تَتَوِيهِ

Cümlelerin yapısında karışıklık çıkması gibi:

وَرُعْيَا

Başka bir aksana kaymaması gibi:

⁵⁸⁰ el-Mâlekî, *ed-Durrü 'n-Nesîr*, s. 380.

Bu örnekler vb. durumlar yukarıda zikredilen durumun istisnası olup buralardaki hemze (ء) harfleri okunmaktadır.⁵⁸¹

Dânî, bu zikredilen yerlerin hepsinde mananın bozulma riski olduğu için İbn Mücâhid'in hemze (ء) harfini tahkîk ile okuduğunu, kendisinin de tercihinin bu yönde olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra hemze (ء) harfinin harekeli geldiği durumlarda tahkîk üzere okunmasında bir ihtilâfın söz konusu olmadığını da ifade etmektedir.⁵⁸²

يُؤَلِّفُ، مُؤَدِّنٌ، يُؤَخِّرُهُمْ

3.1.1.12. Hamza ve Hişâm'a Göre Hemze Üzerinde Vakıf

Şimdiye kadar ele alınan hemze bahislerinin hemen hemen hepsinde hemze (ء) harfinin ortada veya sonda olduğu zamanlarda üzerinde işlem yapıldığı bilinmektedir. Muttasıl hemzelerin teshîlinde genellikle ikinci hemze harfî teshîle konu olmakta veya sâkıt olma durumunda birinci hemze (ء) harfî uzatılarak konunun odağı haline gelmekteydi. Ancak burada mevzu bahis olan hemzenin sonda olması vakıf konusunun ana şartlarından olmaktadır. Nitekim kırâat esnasında bir kelime üzerinde vakıf yapma durumu gerçekleşirken kelimenin sonu üzerinde yapılması gerektiği birçok kaynak tarafından aktarılmaktadır.⁵⁸³ Dâni'nin Teysîr'de ele aldığı Hamza ve İbn Âmir'in râvîsi Hişâm'ın özellikle bu konuda rivâyetlerinin bulunduğu, hemze (ء) harfî üzerinde vakıf konusunda özellikle hemze (ء) harfinin kelimenin sonunda olduğu durumdan ve hemze (î) harfinin ibdâl konusundan bahsedilmektedir.⁵⁸⁴

Hamza ve Hişâm'ın kelime sonunda bulunan hemze (î) üzerinde vakıf yapma durumu Dâni tarafından şöyle açıklanmaktadır. Sâkin veya müteharrik olan hemze (ء),

⁵⁸¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 42.

⁵⁸² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 42.

⁵⁸³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 1, s. 224; es-Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 299.

⁵⁸⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43, el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 390.

kelime sonunda olduğunda Hamza ve Hişâm vakfen teshîl vaslen tahkîkle okumaktadırlar. Burada bahsedilen hemze (ء) harfinin teshîli ibdâl anlamında olup hemze (ء) harfinin mâ kabli damme ise vâv (و) harfine, kesre ise yâ (ي) harfine, fetha ise elif (ا) harfine ibdâl olmasıdır.⁵⁸⁵ Dolayısıyla Hamza ve Hişâm, hemze harfi sâkin veya müteharrik, mâ kabli damme ise vâv (و) harfine, kesre ise yâ (ي) harfine, fetha ise elif (ا) harfine ibdâl etmektedirler.⁵⁸⁶

وَلَوْلَا، إِنَّ امْرُؤًا، وَهَبِي لَنَا، نَبِيٌّ عِبَادِي، تُبَوِّئُ، مِنْ شَاطِئِ، إِنَّ يَشَأْ، ذَرَأًا، بَدَأَ، وَيَسْتَهْزَأُ، الْمَلَأُ

İlgili konu için yukarıdaki örnekleri sıralayan Dâni, buralarda gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan işmâm ve revm gibi ses olayları hemze (ء) harfinden mübdel olan harfler üzerinde uygulanmayacağını ifade etmektedir.⁵⁸⁷

Müellif bu örneklerden sonra işmâm ve revm gibi ses olaylarının uygulanması için bazı şartları zikretmektedir. Ona göre hemze (ء) harfinin mâ kabli med harfleri ve elif dışında asli harflerle sâkin olduğunda, hemze (ء) harfinin harekesi mâ kabline nakledilmektedir. Hemze (ء) harfinin sâkıt edilerek okunmaması durumunda ise işmâm ve revm uygulanmaktadır.⁵⁸⁸ Burada “aslî harflerle sâkin” ibaresinden kastedilen harflerin med harfi olmamaları veya ibdâl olunarak med harfine dönüşen harflerden olmalarıdır.⁵⁸⁹ Hemze (ء) harfinin mâ kabli sâkin med harfleri olup bu medler ziyâde medlerden ise hemze (ء) harfi sâkin olan harfe ibdâl edilip idgâm edilerek okunmaktadır.⁵⁹⁰ Burada bahsedilen revm ve işmâm sadece damme ve kesre harekeleri üzerinde yapılmaktadır.⁵⁹¹ Nitekim revm fetha gibi bölünemeyen hareketler üzerinde yapılmamaktadır.⁵⁹²

⁵⁸⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43, el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 390.

⁵⁸⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁸⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁸⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁸⁹ el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 393.

⁵⁹⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁹¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁹² Fatih Çollak, “Rvm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2008, C 35, s. 31-32.

Müellif bu kısımdan sonra Hamza'nın râvîsi Halef kanalından gelen ibdâl rivâyetini de zikrederek bahsi sonuçlandırmaktadır. Halef'e göre hemze (ء) harfinin mâ kablindeki harf ,elif (ا) harfiyse ister aslî bir harften bedel olsun ister med üzerine ziyâde elif olsun hemze harfinin (ء), elif (ا) harfine ibdâl edildikten sonra hazfedilerek okunduğunu belirtmektedir.⁵⁹³

السَّمَاءُ إِذَا جَاءَ مِنْ مَاءٍ عَلَى سَوَاءٍ مِنْهُ الْمَاءُ، السُّفْهَاءُ، أَبْنَاءُ، شُهَدَاءُ

Dânî, bu bölümü Teysîr'de sona erdirirken konunun devamında sadece Hamza'nın hemze (ا) ile ilgili kurallarından bahsetmektedir. Daha önceden de zikredildiği gibi hemze harfinin kelimenin başında, ortasında veya sonunda gelmesine göre imâmların her bir konuma göre kurallarının olduğu belirtilmişti. Yukarıda Hamza ve Hişâm'ın hemze (ء) harfinin kelime sonunda geldiğinde üzerinde vakıf yapılmasıyla ilgili kurallar ifade edilmekteydi. Burada ise müstakil bir başlık açmadan konunun devamı olarak Hamza'nın tek başına hemze (ء) harfinin kelime ortasında gelmesiyle ilgili kurallarının bulunduğunu söyleyen Dâni, hemze (ء) harfinin mâ kabline göre işlem göreceğini ifade etmektedir. Ona göre hemze (ء), kelimenin ortasında sâkin olarak gelirse mâ kablinin harekesinin cinsindeki harfe dönüşmektedir.⁵⁹⁴

مُؤْمِنُونَ، يُؤْفِكُونَ، الرُّءْيَا، تَسُوكُمْ، تَأْكُلُونَ، كَدَابٍ، الذُّبُّ، وَيَرُّ، الَّذِي أُوتِنَ، لِقَائِنَا نَتِ

Dânî'nin naklettiğine göre kırâat imâmları arasında hemze (ء) harfinden mübdel olan harfin idğâmı ve izhârı ile ilgili ihtilâf bulunmaktadır. Bazı imâmlar Kur'ân-ı Kerîm'in hattına uyarak ibdâl olan harfin hatta da öyle yazılması gerektiğini belirterek idğâm yapılmasını, diğer bazı imâmlar ise söz konusu ibdâlin ârîzî bir durum olduğundan izhâr yapılması gerektiğini ifade etmektedirler. Dâni'ye göre her iki durum da caiz görülmektedir.⁵⁹⁵

وَرُئِيَا، وَتُؤِي، وَتُؤِيه

⁵⁹³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 43.

⁵⁹⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 44.

⁵⁹⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 44

Yine kırâat imâmıların hemze (ء) harfinden sonraki he (ه) harfinin harekesiyle ilgili ihtilâfın bulunduğunu belirten Dâni, ikisinin de doğru olduğunu ifade ederek bir kısım imâma göre kesre ,diğer kısım imâma göre ise damme ile okunması gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁹⁶

Hemze (ء) müteharrik, mâ kabli aslî harfler olması şartıyla sâkin ise hemze (ء) harfinin harekesi mâ kabline verilerek okunmaktadır.⁵⁹⁷

شَيْئًا، خَطًّا، الْمَشْئَمَةِ، كَهَيْئَةِ، تَجَرُّونَ، يَسْأَلُونَ، يَسْأَلُ، الْقُرْآنَ، سَيِّئًا، مَذْءُومًا، الْمَوْءُودَةُ، مَوْتًا

Hemze (ء) harfi müteharrik mâ kabli, elif (ا) dışındaki harfi medlerden olup sâkin ise hemze (ء) mâ kablindeki harfe ibdâl olup sonra idğâm ile okunmaktadır.⁵⁹⁸

هَنِيئًا مَرِيئًا، بَرِيئًا، بَرِيئُونَ، خَطِيئَةً، خَطِيئَتِكُمْ

Hemze (ء) harfi müteharrik mâ kabli elif (ا) harfi ise bu elif (ا) harfi ister başka bir aslî harften mübdel olsun ister harfi med olan elif olsun fark etmeksizin hemze, elif (ا) ile hemze (ء) arası bir sesle okunmaktadır.⁵⁹⁹ Dâni'nin belirttiğine göre burada kasr ile okumak veya elifin ziyâdesiyle okumak tercihe bağlıdır.⁶⁰⁰

نِسَاؤُكُمْ، وَأَبْنَاؤُكُمْ، غُثَاءً، وَمَاءٍ، سَوَاءً، أَبَاؤُكُمْ، هَاؤُمْ، مِنْ أَبَائِهِمْ، وَمَلَائِكَتِهِ

Hemze (ء) harfi fethalı mâ kabli kesre veya damme olursa yâ (ي) harfinin kesresi ile birlikte teshîl yapılarak hemze (ء) harfi yâ (ي) harfine, vâv (و) harfinin damme harekesi ile birlikte teshîl yapılarak hemze (ء) harfi, vâv (و) harfine ibdâl edilerek okunmaktadır.⁶⁰¹ Burada harekeyi teshîl etmekten kastedilen harekenin fazla

⁵⁹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 44.

⁵⁹⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 44.

⁵⁹⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 44.

⁵⁹⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 45.

⁶⁰⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 45.

⁶⁰¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 45.

vurgulanmadan yapısındaki sertlik giderilerek okunmasıdır. Çünkü teshîlin sadece harfte değil harekede de uygulandığı yerler bulunmaktadır.⁶⁰²

وَنُنشِئُكُمْ، إِنَّ شَانِكَ، مُلِئْتُ، بِالْخَاطِئَةِ، لَيْلًا، لَوْلُو، يُودُّ إِلَيْكَ، يُؤْلَفُ

Müellif bu bilgileri izâh ettikten sonra Hamza'nın her durumda hemze (ء) harfini harekesine göre şekil vererek okuduğunu belirtmektedir. Hamza, hemze (ء) harfinin harekesi damme ise hemze ile (ء) vâv (و) arası bir sesle, kesre ise hemze (ء) ile yâ (ي) arası bir sesle, elif (ا) ise hemze (ء) ile elif (ا) arası bir sesle okumaktadır. Ancak Dâni, hemze (ء) harfi dammeli, mâ kabli kesreli olan yerlerde uygun olan hemze (ء) harfinin dammeli bir yâ (ي) harfine ibdâl edilerek okunması olduğunu not olarak düşmektedir.⁶⁰³

Hemze (ء) ile vâv (و) arası bir sesle okumaya örnek yerler:

فَادْرُؤُوا، يَتُوسَا، رُؤُفٌ، بَرِّءُوكُمْ، وَلَا يُوَدُّ، مُسْتَهْزِؤْنَ، لِيُؤَاطُوا، يَبْنِئُ

Hemze (ء) ile elif (ا) arası bir sesle okumaya örnek yerler:

سَأَلْتَهُمْ، وَيَكَاَنَّا لِلَّهِ، وَيَكَاَنَّهُ، خَطْنَا، مَتَكْنَا، مَلَجْنَا

Hemze (ء) ile yâ (ي) arası bir sesle okumaya örnek yerler:

جَبْرَائِيلَ، سُئِلَ، يَتَسَّ، يَوْمَئِذٍ، حِينِئِذٍ

Not düştüğü yere örnek:

أَنْبِئُكُمْ، سَنَقْرِئُكَ، كَانَ سَيِّئُهُ

3.1.1.13. Sâkin Harfler İçin İzâh ve İdğâm Bahsi

Dâni, önceki bölümlerde Ebû 'Amr'ın idğâm konusuyla ilgili bir başlık açmış ve idğâm ile ilgili uzun uzadıya bilgiler vererek izâhatlar yapmıştı. Bu bölümde de yine

⁶⁰² Çetin, "Tilâvet", DİA, C 41, s. 155-157; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, s. 155; Öztoprak, *Kur'an Kıraatı*, s. 62.

⁶⁰³ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 45.

idğâm ve izhâr ile ilgili bilgiler vermeyi amaçlayan Dâni, burada yalnız bir imâmın görüşlerini değil genel olarak hangi imâmın veya râvînin idğâmla veya izhârla ilgili görüşü varsa nakletmektedir. Bunu yaparken örnekler üzerinden konuyu anlatmakta ve hangi harfin kendisinden hariç kaç harfle idğâm edildiğini izâh etmektedir. Konuyu üç bölümde ele alan müellif; birinci bölümde zâl (ذ), dal (د), fiile bitişik olan müenneslik tâ'sı (ت) ve hel (هل) deki lam (ل) harfinin kaç tane harfle idğâm ve izhâr yapıldığını anlatmaktadır.⁶⁰⁴ İkinci ve üçüncü bölümle ilgili bilgiler ilgili bölüm başlığı altında verilecektir.

Şimdi imâm ve râvîlerin izhâr ve idğâmla ilgili görüşleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Dâni'nin belirttiğine göre iz (ذ) edatındaki zâl (ذ) harfi cim (ج), ze (ز), sin (س), sâd (ص), tâ (ت) ve dâl (د) harfi olmak üzere toplam altı harfle idğâmının veya izhârının yapılmasıyla ilgili kırâatçıların ihtilâfı bulunmaktadır.

وَإِذْ جَعَلْنَا، وَإِذْ زَيْنَ، إِذْ سَمِعْتُمُوهُ، إِذْ تَبَرَّأَ، إِذْ دَخَلُوا، وَإِذْ صَرَفْنَا

Haramiyyân ve Âsım buradaki zâl (ذ) harflerinin tümünde izhâr yapmaktadır. İbn Âmir'in râvîsi İbn Zekvân dâl (د) harfinde, Hamza'nın râvîsi Halef dâl (د) ve tâ (ت) harfinde idğâm yapmaktadırlar. Halef'in burada hulufu da bulunmaktadır.⁶⁰⁵ Yine Hamza'nın râvîsi Hallâd ve Kisâî, sadece cim (ج) harfinde izhâr yapmakta diğer beş harfte idğâm yapmaktadır. Ebû 'Amr ve Hişâm zâl (ذ) harfini bu altı harfin hepsiyle de idğâm yapmaktadırlar.⁶⁰⁶

Dâni'ye göre kırâat imâmları kad (ق) edatındaki dâl (د) harfinin izhâr ve idğâmıyla ilgili ihtilâf etmektedirler. Ona göre kad (ق) edatındaki dâl (د) harfi, cim

⁶⁰⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 47.

⁶⁰⁵ el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 428.

⁶⁰⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 47.

(ج), sin (س), şin (ش), sâd (ص), ze (ز), zâl (ذ), zı (ظ) ve dâd (ض) olmak üzere toplam sekiz harfle izhâr veya idğâm yapılmaktadır.⁶⁰⁷

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ، قَدْ سَمِعَ اللَّهُ، قَدْ شَغَفَهَا، وَلَقَدْ صَرَفْنَا، وَلَقَدْ زَيَّنَّا، وَلَقَدْ ذَرَأْنَا، فَقَدْ ضَلَّ، لَقَدْ ظَلَمَكَ

İbn Kesîr, Kâlûn ve Âsım bu sekiz harfin hepsinde de izhâr yapmaktadırlar. Verş, sadece dâd (ض) ve zı (ظ), harfinde idğâm yapmakta, İbn Zekvân da sadece ze (ز), zâl (ذ) dâd (ض) ve zı (ظ) olmak üzere toplam dört harfte idğâm yapmaktadır. Hişâm sadece zı (ظ) harfinde şu âyette ⁶⁰⁸ لَقَدْ ظَلَمَكَ idğâm yapmakta, diğer kırâat imâmları yukarıda zikredilen bu sekiz harfin hepsinde idğâm yapmaktadırlar.⁶⁰⁹

Muttasıl müenneslik tâ (ت) harfinin yine cim (ج), sin (س), sâd (ص), ze (ز), sâ (ث) ve zı (ظ) harfleriyle idğâm yapıldığı müellif tarafından aktarılmaktadır.

نُضِجَتْ جُلُودُهُمْ، كَذَّبَتْ ثُمُودُ، أَنْزَلْتُ سُورَةَ، حَصَرْتُ صُدُورَهُمْ، خَبَتْ زِدْنَاهُمْ، كَانَتْ ظَلَمَةً

İbn Kesîr, Kâlûn ve Âsım yukarıda olduğu gibi buradaki harflerin hepsinde izhâr yapmaktadırlar. Verş, sadece zı (ظ) harfinde idğâm yapmakta, İbn Âmir sin (س), cim (ج) ve ze (ز) harflerinde izhâr yapmaktadır. İbn Âmir'in iki râvîsi Hişâm ve İbn Zekvân şu ayette ⁶¹⁰ لَهْدَمْتُ صَوَامِعُ ihtilâf etmekte olup, İbn Zekvân idğâm, Hişâm ise izhâr yapmaktadır. Geriye kalan tüm kırâat imâmları zikredilen altı harfte idğâm yapmaktadırlar.⁶¹¹

Bu bölümün son konusu olan hel (هـ) ve bel (بـ) edatlarının lam (ل) harfinde ihtilâf bulunmaktadır. Lam (ل) harfi tâ (ت), sâ (ث), ze (ز), sin (س), zı (ظ), dâd (ض), tı (ط) ve nun (ن) olmak üzere sekiz harfte idğâm ve izhârı yapılmaktadır.⁶¹²

هَلْ تَعْلَمُ، هَلْ تُؤَبِّ، بَلْ سَوَّلَتْ، بَلْ زَيْنَ، بَلْ طَبَعَ، بَلْ ضَلُّوْا، بَلْ ظَنَنْتُمْ، هَلْ نَحْنُ، هَلْ نَدُلُّكُمْ، هَلْ نُنَبِّئُكُمْ

⁶⁰⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 47.

⁶⁰⁸ Sâd 38/24.

⁶⁰⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 47.

⁶¹⁰ Hac 22/40.

⁶¹¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 48.

⁶¹² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 48.

Kisâî, lâm (ل) harfini burada sayılan sekiz harfin tümüyle de idğâm yapmaktadır. Hamza ise sadece tâ (ت), sâ (ث) ve sin (س) harfleriyle idğâm yapmaktaysa da onun râvîsi Hallâd, şu âyetteki ⁶¹³ بَلْ طَبَعَ tı (ط) harfinde ihtilâf ederek hem idğâm hem de izhâr vecihleriyle okumaktadır. Dâî, burada Hallâd'ın iki görüşünü aktardıktan sonra kendisinin idğâmı tercih ettiğini ifade etmektedir.⁶¹⁴ Hişâm, sadece nun (ن), dâd (ض) harflerinde ve özel olarak şu âyetteki ⁶¹⁵ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي tâ (ت) harfinde izhâr etmektedir. Ebû 'Amr ise sadece şu âyetlerdeki ⁶¹⁶ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ، فَعَلَّ تَرَى لَهُمْ، lam (ل) harflerini tâ (ت) harfiyle idğâm etmekte, geriye kalan tüm kırâat imâmları yukarıda zikredilen sekiz harfin tümünde izhâr yapmaktadırlar.⁶¹⁷

Yukarıda Dâî'nin bu konuyu üç bölümde ele aldığını ve birinci bölümde nasıl bir yöntem takip ettiği izâh edilmişti. Aşağıda ele alacağımız bu konunun ikinci bölümünde Dâî, Kur'ân'da ferî olarak bulunan ve imâmların hakkında görüş belirttiği bazı harflerin izhâr ve idğâm konularını anlatmaktadır. Dâî, mahreçleri aynı olmayan bâ (ب), fâ (ف), lâm (ل), zâl (ذ), sâ (ث), tâ (ت), râ (ر), bâ (ب) ve mim (م) harflerinin birbirine idğâm edilmesi veya izhâr ile okunmasıyla ilgili imâmların ve râvîlerin görüşlerini nakletmektedir. Böylelikle Kur'ân-ı Kerîm'de karışık halde bulunan ve mahreçleri aynı olmayan harflerin bütün idğâm ve izhâr konuları burada kısa ve öz bir şekilde aktararak verilmektedir.⁶¹⁸

Şimdi imâmların ve râvîlerin hangi harfte izhâr veya idğâm ettiklerine geçilecektir.

Ebû 'Amr, Hallâd ve Kisâî her nerede karşılaşırlarsa bâ (ب) harfini fâ (ف) harfine idğâm etmektedirler. Kisâî, tam tersi durumunda (fâ (ف) harfini bâ (ب) harfine) yine idğâm yapmaktadır. Diğer kırâat imâmları fâ (ف) ile bâ (ب) harfinin karşılaştığı

⁶¹³ Nisâ 4/155.

⁶¹⁴ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 48.

⁶¹⁵ Ra'd 13/ 16.

⁶¹⁶ Mülk 67/3, Hakka 69/8.

⁶¹⁷ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 48.

⁶¹⁸ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

yerlerde izhâr yapmaktadırlar. Yalnız Hallâd şu âyette ⁶¹⁹ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ izhâr veya idğâm yapmakta muhayyerdir. ⁶²⁰

أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ، وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ، إِنَّ نَشَأَ نَخَسِفَ بِهِمُ الْأَرْضَ

Kisâi'nin râvîsi Ebû'l-Hâris, başına cezm edatlarından biri gelip son harekesini cezm ettiği lam (ل) harflerini zâl (ذ) harfine idğâm yapmakta diğer kırâat imâmları izhâr yaparak okumaktadırlar. ⁶²¹

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ

Haramiyyân ve Âsım لبثتَ، لبثتم kelimelerinde izhâr yapmakta diğer kırâat imâmları idğâm yapmaktadırlar. Hişâm, Ebû 'Amr, Hamza ve Kisâi bu konuyla ilgili sadece ⁶²² أَوْرَثْتُمُهَا kelimesinde idğâm yapmaktadırlar. ⁶²³

Ebû 'Amr, Hamza ve Kisâi zâl (ذ) harfini tâ (ت) harfine, sadece şu yerlerde idğâm etmekte diğer kırâat imâmları buraları izhârla okumaktadırlar.

فَنَبَذْتُهَا ⁶²⁴، إِيَّيْ عُدْتُ بَرِّي ⁶²⁵.

İbn Kesîr ve Âsım'ın râvîsi Hafs، لَتَّخَذْتُ، أَخَذْتُ vb. kelimelerini izhâr yapmakta diğer kırâat imâmları bu yerleri idğâmla okumaktadır. ⁶²⁶

İbn Kesîr, Verş ve Hişâm ⁶²⁷ يَلْهَثُ ذَلِكَ âyetindeki sâ (ث) ve zâl (ذ) harfini izhârla okumakta, diğer kırâat imâmları bunları idğâm ederek okumaktadırlar. Kâlûn'un burada hulufu bulunmakta olup O, burayı hem izhâr hem de idğâmla okumaktadır. ⁶²⁸

⁶¹⁹ Hucurât 49/11.

⁶²⁰ Dâni, *Teyssîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

⁶²¹ Dâni, *Teyssîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

⁶²² A'râf 7/43; Zuhruf 43/72.

⁶²³ Dâni, *Teyssîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

⁶²⁴ Tâhâ 20/96.

⁶²⁵ Mü'min 40/37; Duhân 44/30.

⁶²⁶ Dâni, *Teyssîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

⁶²⁷ A'râf 7/176.

⁶²⁸ Dâni, *Teyssîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

Ebû ‘Amr, ra (ر) harfini lam (ل) harfine idğâm etmekte, diğer kırâat imâmları bu ikisini izhâr yaparak okumaktadırlar.⁶²⁹

نَغْفِرْ لَكُمْ، وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

Verş, İbn Âmir ve Hamza⁶³⁰ اَرْكَبْ مَعَنَا âyetini izhârla okumakta, diğer kırâat imâmları burayı idğâmla okumaktadırlar. Mezkûr âyetle ilgili Kâlûn, Bezzî ve Hallâd’ın hulûfları bulunmakta olup onlar burayı hem izhâr hem de idğâmla okumaktadırlar.⁶³¹

Verş, ⁶³²وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ âyetini izhârla okumakta diğer kırâat imâmları burayı idğâmla okumaktadırlar.⁶³³ Bu âyetle ilgili Kunbul ve Bezzî’nin hulufu bulunmakta olup onlar burayı hem izhâr hem de idğâmla okumaktadırlar.⁶³⁴ Dâni, bu konunun aslında ferşu’l-hurûf konusu olup sûreler kısmında vermesi gerekirken burada zikrettiğini belirtmektedir.⁶³⁵

Bu konunun üçüncü kısmı olan bu bölümde müellif, tenvîn ve sâkin nun (ن) harfinin uğradığı harfe göre şekil değiştirdiğini ve bu değişiklik ile ilgili imâmların icmâ ve ihtilâf ettikleri yerleri izâh etmektedir. Müellifin aktardığına göre tenvîn ve sâkin nun (ن) harfi, râ (ر) ve lâm (ل) harfine uğradıklarında gunnesiz idğâmla okunmakta, mim (م) ve nun (ن) harfine uğradıklarında gunne ile birlikte idğâm edilerek okunduğuna dair imâmlar arasında icmâ bulunmaktadır.⁶³⁶ Tenvîn ve sâkin nun (ن), yâ (ي) ve vâv (و) harfine uğradıklarında Halef, gunnesiz idğâmla okurken; diğer kırâat imâmları hem gunne hem de idğâm ile okumaktadırlar. Durumu bu şekilde anlatan Dâni, bu harfler arasında kalb olmadığını özellikle belirtmektedir.⁶³⁷

⁶²⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 49.

⁶³⁰ Hûd 11/42.

⁶³¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³² Bakara 2/284.

⁶³³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 41-50.

Tenvîn ve sâkin nun (ن) harfi boğaz harfleri olan hemze (إ), he (ه), ayn (ع), ha (ح), hı (خ) ve ğayn (غ) harflerine uğradığında Verş dışında tüm kırâatçıların izhâr ettiklerine dair icma' bulunmaktadır. Daha önce de müstakil bir başlık altında ele alındığı gibi Verş'e göre sâkin nun (ن), hemze (ء) harfine uğradığında hemze (ء) harfinin harekesi sâkin nun (ن) harfine nakledilmektedir.⁶³⁸

Tenvîn ve sâkin nun (ن) harfi, bâ (ب) harfiyle karşılaştığında hâlis bir mim (م) harfine kalb edildiğine, yukarıda sayılan harfler ve burada belirtilen bâ (ب) harfi dışındaki harflere uğradığında ise ihfâ ile okunduğuna dair yine icmâ bulunmaktadır.⁶³⁹

Müellif konuyu bitirirken ihfânın izhâr ile idğâm arasında, şeddeden hâlî bir hâl olarak tarif etmektedir.⁶⁴⁰

3.1.1.14. Fetih, İmâle ve Beyne'l-Lafzeyn

Dânî; fetih, imâle ve beyne'l-lafzeyn konusunu sekiz başlıkta ele almakta, özellikle Hamza, Kisâî ve Ebû 'Amr hakkında geniş örneklere ve mülâhazalara yer vermektedir. Birinci başlıkta özellikle sonu yâ (ي) ve vâv (و) ile biten kelimeler üzerinde duran Dâni, daha sonra sonu he (ه) ve râ (ر) harfiyle biten kelimeleri de açıklamaktadır. İlk başlıkta bu minvalde görüşlere sahip olan imâm ve râvîleri aktardıktan sonra konuyla ilgili istisnaları ve bazı imâmın münferid olarak imâle, beyne'l-lafzeyn ve fetih ile okudukları kelimeleri vererek daha sonraki başlıklara geçmektedir. İkinci, üçüncü ve onlardan sonra gelen başlıklarda başka kâide ve kuralları izâh eden Dâni, genel olarak her başlığın altında konuya başlarken zikredilen kurallara teferrüd eden kurrâyı ve görüşünü naklederek devam etmektedir.⁶⁴¹ Müellif bu konuyu anlatırken önceki bazı başlıklarda yaptığı gibi bolca ferşü'l-hurûf kısmına girmekte ve neredeyse Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün imâle mahallerini ve imâmın

⁶³⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶³⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶⁴⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶⁴¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50-51-52-53-54-55-56-57-58-59.

buraları nasıl/hangi kurallar doğrultusunda okuduklarını bir bir izâh etmektedir.⁶⁴² Bir hayli geniş ve ayrıntılı olan bu konu aktarılırken müellifin meramı kesilmeden, fazla uzatılarak zihinlerde dağınıklık oluşturmaktan ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için mümkün olduğunca kısa ve sistematik bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak okuyucuya ön bilgi sağlayacağı düşünüldüğünden imâle, fetih ve beyne'l-lafzeyn kelimelerinin kırâat ilmindeki anlamları kısaca verilerek başlanması uygun görülmektedir.

İmâle: Fethayı kesreye elif harfini ya harfine yaklaştırarak okumak anlamına gelmektedir.⁶⁴³

Fetih: Kırâat eden kimsenin harfleri telaffuz ederken ağzını açarak telaffuz etmesi anlamına gelmektedir.⁶⁴⁴

Beyne'l-Lafzeyn: Beyne'l-lafzeyn ve beyne beyne olarak da adlandırılan bu terim, harekesi fetha olan harfi telaffuz ederken fethaya daha yakın olması şartıyla fetih ile imâle arası bir sesle telaffuz etmek anlamına gelmektedir.⁶⁴⁵

Hamza ve Kisâî, kelimenin müennes olduğu durumlarda, elifi maksureden dolayı ve “نَاسِلٌ شَوْتُمْ” gibi ifadelerle gelip “keyfe” manasında olan, sonu yâ (ي) ve vâv (و) ile biten yerlerde istisnası olmakla birlikte imâle uygulamaktadırlar.⁶⁴⁶

مُوسَى، يَحْيَى، عِيسَى، الْمَوْئِي، الْهُدَى، الْعُمَى، وَالضُّحَى، الْأَذَى، الْأَرَى، آي، سَعَى، بَلَى، عِيسَى

Sonu yâ (ي) ile biten ve mushafa da yâ (ي) ile yazılan kelimelerin imâlesiyle ilgili istisnaların olduğunu ifade eden Dâî, aşağıda yazılacak olan beş kelimeyi imâmların fetihle okunduklarına dair icmâ olduğunu belirtmektedir.⁶⁴⁷

⁶⁴² Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50-51-52-53-54-55-56-57-58-59.

⁶⁴³ es-Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 314; ed-Dabbâ', *el-İdâe*, s. 28; Mehmet Ali Sarı, "İmâle", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C 22, s. 177; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s. 91.

⁶⁴⁴ es-Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 314; ed-Dabbâ', *el-İdâe*, s. 28; Sarı, "İmâle", *DİA* s. 177; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s. 91.

⁶⁴⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân*, C 1, s. 314; ed-Dabbâ', *el-İdâe*, s. 28; Sarı, "İmâle", *DİA* s. 177; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s. 91.

⁶⁴⁶ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 50.

⁶⁴⁷ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 51.

حَتَّى، لَدَيَّ، إِلَى، عَلَيَّ، مَا زَكِي

Sonu yâ (ي) veya vâv (و) ile bitmesine rağmen imâlenin yapılmadığı başka yerlerinde olduğunu söyleyen Dâni, aslında sonu yâ (ي) ile bitse de sonuna muttasıl bir zamir veya tesniye elifi (إ) eklendiğinde söz konusu imâlenin yapılmayacağı kelimeleri de zikretmektedir.⁶⁴⁸

خَلَوْتُ، بَدَوْتُ، دَنَوْتُ، عَلَوْتُ، هَدَيَانِ، عُمَيَّانِ، هَوَيَّانِ، سَعَيْتَ، هَدَيْتَ

Ebû ‘Amr, râ (ر) harfinden sonra yâ (ي) gelmesi durumunda imâle ile, kelimenin sonu he (ه) ya da yâ (ي) ile bitiyorsa kelime içerisinde bulunan elifi (إ) ve *فُعْلِي، فُعْلِي، فُعْلِي* vezninde gelip içinde râ (ر) bulunmuyorsa taklîl ile, bunların dışında kalan yerlerde fetih ile okumaktadır.⁶⁴⁹

Verş, yukarıda sayılan yerlerin tümünü taklîl ile, sonu he (ه) ile biten kelimelerin içerisindeki elifi (إ) fetih ile okumaktadır.⁶⁵⁰

Hafs, sadece *مَجْرِيهَا*⁶⁵¹ kelimesini imâle ile okumaktadır.⁶⁵²

Dâni, son olarak Dûri’nin *يَا حَسْرَتَا*⁶⁵³ *يَا وَيْلَتَا*⁶⁵⁴ kelimelerini ve istifhâm manasında olduğunda *أَيَّ* lafzını taklîl ile *يَا أَسْفِي*⁶⁵⁵ kelimesini fetih ile okuduğunu, kendisinin de görüşünün bu yönde olduğunu belirtip, yukarıda kuralları ve görüşleri sayılan imâmların dışındaki diğer kırâat imâmlarının bu yerlerin tümünü fetihle okuduklarını ifade ederek bu faslı bitirmektedir.⁶⁵⁶

İmâle bahsine yeni başlanıldığında kelimenin sonuna belli başlı harfler geldiğinde Hamza ve Kisâi’nin birlikte imâle yaptığı yerlerden bahsedilmişti. İmâle

⁶⁴⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 52.

⁶⁴⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 52.

⁶⁵⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 52.

⁶⁵¹ Hûd 11/41.

⁶⁵² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 53.

⁶⁵³ Mâide 5/31; Hûd 11/26; Furkân 25/82.

⁶⁵⁴ Zümer 39/56.

⁶⁵⁵ Yûsuf 12/84.

⁶⁵⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 53

konularının ikincisi olan bu bölümde ise Kisâî'nin Hamza'dan teferrüd ederek (ayrılarak) vâv (و) dışındaki atıf harfleriyle gelen yerleri imâle ile okumasının yanı sıra hususi olarak imâle ile okuduğu yerler de mevcuttur.

أَحْيَاكُمْ، فَأَحْيَايَهُ، أَحْيَاهَا، خَطَايَاكُمْ، خَطَايَاهُمْ، خَطَايَايَ، الرُّنْيَا،

Hususi olarak imâle yaptığı yerler:

حَقَّ تَقَاتِهِ⁶⁵⁷ ، وَقَدْ هَدَانِي⁶⁵⁸ ، وَمَنْ عَصَانِي⁶⁵⁹ ، وَمَا أَنْسَانِيهِ⁶⁶⁰ ، أَتَانِي الْكِتَابُ⁶⁶¹ ، وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ⁶⁶² ، فَمَا أَتَانِي اللَّهُ⁶⁶³ مَحْيَاهُمْ⁶⁶⁴ دَحَاهَا⁶⁶⁵ سَجِي⁶⁶⁶ تَلَّهَا، وَطَحَهَا⁶⁶⁷

Kisâî'nin Hamza ile birlikte ittifak ettiği yerler ve hususi olarak imâle yaptığı yerler mevcuttur.

Kisâî'nin Hamza ile birlikte ittifak ettiği yerler şunlardır:

وَيَحْيَا، وَلَا يَحْيَا، وَأَمَاتَ وَأَحْيَا، الدُّنْيَا، الْعُلْيَا، الْحَوَايَا، وَاللَّيْلِ، ضَحَاهَا، الرَّبُّوِي، إِنَّنِّي هَدَانِي،

Hususi olarak imâle ettikleri yerler:

وَأَتَانِي⁶⁶⁸ ، لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي⁶⁶⁹ ، مِنْهُمْ تَقَاهُ⁶⁷⁰ ، مُزْجَاهُ⁶⁷¹ ، أَوْ كِلَاهُمَا⁶⁷² ، إِنَّهُ وَلَكِنْ⁶⁷³ بَلْ رَانَ⁶⁷⁴

Dânî, bu örnekleri verdikten sonra Hişâm'ın da bu konuda Hamza ile Kisâî'ye uyduğunu ifade ederek geriye kalan tüm kırâat imâmalarının (Ebû 'Amr ile Verş hariç) bu yerleri fetih ile okuduklarını belirtmektedir.⁶⁷⁵

⁶⁵⁷ Âli İmrân 3/102.

⁶⁵⁸ En'âm 6/80.

⁶⁵⁹ İbrâhîm 14/36.

⁶⁶⁰ Kehf 18/63.

⁶⁶¹ Meryem 19/30.

⁶⁶² Meryem 19/31.

⁶⁶³ Neml 27/32.

⁶⁶⁴ Casiye 45/21.

⁶⁶⁵ Nâziât 79/30.

⁶⁶⁶ Duhâ 93/2.

⁶⁶⁷ Duhâ 93/2.

⁶⁶⁸ Hûd 11/23-28.

⁶⁶⁹ Zümer 39/57.

⁶⁷⁰ Âli İmrân 3/28.

⁶⁷¹ Yûsuf 12/88.

⁶⁷² İsrâ 17/23.

⁶⁷³ Ahzâp 33/53.

⁶⁷⁴ Mutaaffîfîn 83/14.

⁶⁷⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 54.

Bir önceki fasılda Kisâî'nin Hamza'dan teferrüd ederek okuduğu yerler ele alınmıştı. Bu fasılda da Hamza'nın Kisâî'ye olan teferrüdlere ele alınacaktır. Dâî'nin belirttiğine göre Hamza, Kur'ân-ı Kerîm'de, hususi olarak imâle ile okuduğu yerler ile dağınık halde bulunan bazı yerleri imâle ile okumaktadır.⁶⁷⁶

Dağınık halde bulunan yerler:

أَذَانِهِمْ، أَذَانِنَا، طُغْيَانِهِمْ، هُدَايَ، مَثْوَايَ، وَمَحْيَايَ، وَسَارِعُو، يُسَارِعُونَ، نُسَارِعُ

Hususi olarak imâle ile okuduğu yerler:

ضِعَافًا⁶⁸⁴ كَمِشْكَاةٍ⁶⁸³ مِنْ أَنْصَارِي اللَّهِ،⁶⁸² الْجَوَارِ،⁶⁸¹ جَبَّارِينَ،⁶⁸⁰ جَبَّارِينَ،⁶⁷⁹ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ⁶⁷⁸ رُتِيَاكَ،⁶⁷⁷

Şimdi örneği verilecek olan yerlerde ise Hamza hem elif (ي) hem de râ (ر) harflerini imâle ile okumaktadır.

بَارِئُكُمْ⁶⁸⁵، وَالْجَارِ⁶⁸⁶

Sondaki⁶⁸⁷ والجار kelimesi mezkûr âyette iki yerde geçmekte olup her iki yerde de imâle ile okunmaktadır.⁶⁸⁸

Hamza, ayrıca muttasıl veya munfasıl bir zamirle gelip mazî ve sülâsî olan on tane fiilde imâle yapmaktadır.⁶⁸⁹

جَاءَ، شَاءَ، زَادَ، خَافَ، طَابَ، خَابَ، رَانَ، حَاقَ، ضَاقَ، زَاغَ،⁶⁹⁰ زَاغُوا⁶⁹¹

⁶⁷⁶ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 55.

⁶⁷⁷ Yûsuf 12/5.

⁶⁷⁸ Haşr 59/24.

⁶⁷⁹ Mâide 5/22.

⁶⁸⁰ Şuarâ 26/130.

⁶⁸¹ Şûrâ 42/32; Rahmân 55/24; Tekvir 81/16.

⁶⁸² Âli İmrân 3/52; Saf 61/14.

⁶⁸³ Nûr 24/35.

⁶⁸⁴ Nisâ 4/9.

⁶⁸⁵ Bakara 2/54

⁶⁸⁶ Nisâ 4/36.

⁶⁸⁷ Nisâ 4/36.

⁶⁸⁸ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 55.

⁶⁸⁹ Dâî, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 56.

⁶⁹⁰ Necm 53/17

⁶⁹¹ Saf 61/5.

Yukarıdaki fiillerden جَاءَ، شَاءَ fiillerini, ayrıca ⁶⁹² وَالْحِمَارَ، ⁶⁹³ فَرَادَهُمْ kelimelerini İbn Zekvân Hamza'ya uyararak imâle ile okumaktadır. ⁶⁹⁴

Yukarıda sayılan yerlerden Yûsuf suresi hariç diğer yerleri geriye kalan kırâat imâmları fetihle okumaktadır. Yûsuf suresindeki ⁶⁹⁵ رُتِيَاكَ kelimesini ise Ebû 'Amr ve Verş taklîl ile okumaktadırlar. ⁶⁹⁶ Örnekleri bu şekilde sıralayan Dâni, yine yukarıda geçen جَبَّارِينَ ve وَالْجَارِ kelimelerini sadece Verş'in taklîl ile okuduğunu, kendisinin de tercihinin bu yönde olduğunu ifade ederek bu faslı bitirmektedir. ⁶⁹⁷

Dâni, Ebû 'Amr ve Kisâi'nin kendisinden sonra kesreli râ (ر) harfi gelen (ر) harfinin lâmu'l-fiilide bulunması şartıyla) bütün elif (ا) harflerini imâle ile okuduklarını, Ebû'l-Hâris'in ise bir fiilde tekrarlanan râ (ر) harflerini imâle ile okuduğunu belirtmektedir. ⁶⁹⁸

عَلِي أَبْصَارِهِمْ، عَائَاتِهِمْ، النَّارِ، الْقَهَّارِ، بِقِنطَارٍ، قَرَارٍ، الْأَبْرَارِ، الْأَشْرَارِ

Verş zikri geçen konuyla ilgili bütün yerleri taklîl ile, Hamza ise Kur'ân-ı Kerîmdeki الْقَهَّار kelimesini ve ⁶⁹⁹ دَارَ الْبَوَارِ kelimelerini taklîl ile okumaktadırlar. ⁷⁰⁰

Müellif, Ebû 'Amr ve Kisâi'nin, kef (ك) harfini, kendisinden sonra gelen râ (ر) harfinin mâ ba'dı yâ (ي) olması şartıyla imâle ile okuduğunu, Verş'in taklîl ile okuduğunu, geriye kalan tüm imâmların fetihle okuduklarını belirtmektedir. ⁷⁰¹

Ayrıca Dâni, Ebû 'Amr'ın النَّاسِ kelimesindeki nun (ن) harfinin fethasını her nerede gelirse imâle ile okuduğunu belirtmektedir. ⁷⁰²

⁶⁹² Bakara 2/10.

⁶⁹³ Bakara 2/259; Cuma 62/5.

⁶⁹⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 56.

⁶⁹⁵ Yûsuf 12/5.

⁶⁹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 55.

⁶⁹⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 55.

⁶⁹⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 56.

⁶⁹⁹ İbrâhîm 14/28.

⁷⁰⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 57.

⁷⁰¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 57.

⁷⁰² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 57.

Hişâm, yukarıda bahsedilen kurallardan teferrüd ederek sadece ⁷⁰³ مِنْ عَيْنٍ أَنِيَّةً kelimesinde imâle ile okumaktadır. İbn Zekvân ise sadece ⁷⁰⁴ عَابِدُونَ، عَابِدُونَ، ⁷⁰⁵ وَمَشَارِبَ، kelimelerinde imâle ile okumaktadır. İbn Zekvân ise sadece ⁷⁰⁶ عَمْرَانَ، الْمِحْرَابَ ve ⁷⁰⁷ وَالْأَكْرَامَ kelimelerinde ve her nerede gelirse ⁷⁰⁸ عَمْرَانَ، الْمِحْرَابَ kelimesinde imâle yapmaktadır.

Dânî, الْمِحْرَابَ kelimesini iki farklı hocadan okuduğunu belirterek, birincisine göre her nerede gelirse imâle ile okunacağını, ikincisine göre ise sadece mecrur durumda imâle ile okunacağını ifade ederek mecrur yerlerin sadece iki yerde bulunduğunu, bunların da Âli İmrân 39. âyet ve Meryem 11. âyet olduğunu izâh etmektedir.⁷⁰⁹

Son olarak Dâni, vasıl ve vakıf hallerinde ra (ر) harfinin imâlesiyle ilgili kendi tercihlerini aktarmaktadır. Ona göre ra (ر) harfi mecrur olarak kelimenin sonunda bulunursa imâle ya da taklîl ile vakıf yapılabilir. Râ (ر) harfi sâkin veya tenvînli olursa vasıl halinde imâle veya taklîl yapılmaz fakat vakıf halinde yapılabilir.⁷¹⁰ Son görüşünün istisnası olduğunu söyleyen Dâni, Ebû ‘Amr’ın râvîsi Dûrî’nin vasıl halinde sâkin ra (ر) harfini imâle ile okuduğunu ifade etmektedir.⁷¹¹

3.1.1.15. Kisâî’nin Müenneslik Tâ (ة) Harfi Üzerine Vakıf Yapması

Verilen örneklerden anlaşıldığına göre İmâm Kisâî’nin kelimenin sonunda bulunan kapalı tâ (ة) harfi üzerine vakıf yapma durumu bu konuda ele alınmaktadır. Bu harfin, okuma esnasında vaslen tâ (ة) harfiyle, vakfen de he (ه) harfine dönüşerek okunduğu bilinmektedir.⁷¹² Dâni, konuya başlarken evvela Kisâî’nin tâ (ة) harfi

⁷⁰³ Ğâşiye 88/5.

⁷⁰⁴ Kâfirûn 109/3-4-5.

⁷⁰⁵ Yâsîn 36/73.

⁷⁰⁶ Nûr 24/33.

⁷⁰⁷ Rahmân 55/27-78.

⁷⁰⁸ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 58.

⁷⁰⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 58.

⁷¹⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 59.

⁷¹¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 59.

⁷¹² el-Mâlekî, *ed-Durri’ n-Nesîr*, s. 507.

üzerine vakıf yaparken imâle ile edâ ettiğini söylerken daha sonra konuyu sınırlayarak kapalı tâ (ٲ) harfinin mâ kabline göre işlem göreceğini belirtmektedir. Ona göre tâ (ٲ) harfi üzerine vakıf yapılırken harfin mâ kabli imâle ile okunmaktaysa da on bir harf bu durumdan istisnadır.⁷¹³

O harfler şunlardır: tı (ط), zı (ظ), sâd (ص), dâd (ض), hı (خ), ğayn (غ), kâf (ق), elif (ل) ha (ح), ayn (ع).

بَسْطَةً، مَوْعِظَةً، خَصَاصَةً، قَبْضَةً، الصَّاخَّةَ، الْبُلْغَةَ، الْحَاقَّةَ، الصَّلْوةَ، الزَّكَّةَ، الْحَيَوَةَ، النَّجْوَةَ، وَالنَّطِيحَةَ، الْقَارِعَةَ

Vakıf halinde imâleye örnekler:

جَنَّةٌ، رَبْوَةٌ، نِعْمَةٌ، الْقِيَمَةُ، لَعِبْرَةُ الْآخِرَةِ، وَجْهَةٌ، خَاطِئَةٌ، الْمَلِكَةُ، مُشْرِكَةٌ، هُمْزَةٌ، لُْمَزَةٌ، بَصِيرَةٌ،

Bu örneklerden sonra tâ (ٲ) harfinin mâ kablindeki harfin mâ kabline göre imâle olup olmayacağını anlatan Dâni, toplam üç kâideyi burada zikretmektedir.⁷¹⁴

➤ Tâ (ٲ) harfinin mâ kablinde ra (ر) olup, onun da mâ kabli fetha ya da damme olursa;

عَمْرَةٌ، حُمْرَةٌ، سُورَةٌ، مَحْشُورَةٌ، بَرَّةٌ، عِمَارَةٌ

➤ Tâ (ٲ) harfinin mâ kablinde hemze (ء) olup onunda mâ kablinde fetha, elif (ل) veya he (ه) olursa;

إِمْرَأَةٌ، بَرَاءَةٌ، النَّشْأَةُ، سَوْءَةٌ، سَفَاهَةٌ⁷¹⁵

➤ Tâ (ٲ) harfinin mâ kablinde elif (ل) veya kef (ك) olup onların da mâ kablinde damme ya da fetha olursa;

التَّهْلُكَةُ، الشُّوْكَةُ

Müellif'in belirttiğine göre Kisâi, bu yerlerin tümünde imâle yapmaktadır.⁷¹⁶

⁷¹³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 60.

⁷¹⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 60.

⁷¹⁵ A'râf 7/66.

⁷¹⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 60.

Dânî, bu yerlerdeki imâle görüşünü belirttikten sonra İbn Mücâhid'in buralarda imâle yapmadığını belirterek bunların Kisâî'nin kendi tercihleri olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca buralarda imâle yapmanın caiz olmadığını da belirterek Kisâî dışında diğer kırâat imâmlarının buraları fetih ile okuduklarını söylemektedir.⁷¹⁷

3.1.1.16. Verş'in Râ (ر) Harfleri Hakkındaki Görüşleri

Dânî, konuyu izâh etmeye başlarken “إن ورشا كان يميل فتحة الراء قليلا بين اللفظين” ifadesini kullanmaktadır. Yukarıda imâle bahsinde beyne'l-lafzeyn ifadesinin taklîl manasında kullanıldığı zikredilmişti. Ancak bu konuyla ilgili yapılan araştırmalara ve başka kaynaklardan edinilen bilgilere göre buradaki beyne'l-lafzeyn, imâle ve terkîk lafızları râ (ر) harfinin ince okunması manasına; fetih, tağlîz ve tefhîmin ise râ (ر) harfinin kalın okunması manasına geldiği anlaşılmaktadır.⁷¹⁸ Dâni, Verş'in râ (ر) hakkındaki görüşlerine başlarken râ harfinin mâ kabline göre ince veya kalın okunacağını belirtmektedir. Bir hayli karışık ve dağınık halde bulunan bilgiler, toplam beş başlıkta ele alınmış ve son olarak bu konunun istisnaları sistematik bir şekilde verilmeye çalışılarak nihayete erdirilmiştir. Burada bulunan tüm bilgiler Nâfi'nin râvîsi Verş'e ait olup diğer kırâat imâmlarını kapsamamaktadır.

Verş'e göre râ (ر) harfinin mâ kablinde lazımi kesra⁷¹⁹ bulunursa veya mâ kablinde sâkin bir yâ (ي) harfi ya da başka sâkin bir harf bulunursa râ (ر) harfi terkîk okunmaktadır.⁷²⁰

الآخرة، باسرة، ناضرة، فاقرة، تبصرة، فالمُدْبَرَةُ، الْمُعْصِرَةُ، طَهْرًا، لَسَاحِرَانِ، مُدْبِرًا، صَابِرًا

İkinci olarak râ (ر) harfi ile mâ kablinde bulunan kesra arasında sâkin bir aslî harf bulunursa râ harfi terkîk okunmaktadır.⁷²¹

السَّحَرُ، الشَّعْرُ، الذَّكْرُ، سِدْرَةٌ، ذُو مِرَّةٍ، لَعِبْرَةٌ

⁷¹⁷ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 61.

⁷¹⁸ el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesir*, s. 536.

⁷¹⁹ Râ hafriyle aynı kelimedede bulunan kesra anlamındadır. Bkz: el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesir*, s. 539.

⁷²⁰ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

⁷²¹ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

Üçüncü olarak râ (ر) harfinden önce yâ (ي) gelirse onun mâ kabli fethalı veya kesreli olması fark etmeksizin yine râ (ر) harfi terkîk okunmaktadır.⁷²²

الْخَيْرَاتِ، حَيْرَانِ، الْخَيْرُ، غَيْرُكُمْ، فَالْمُغِيرَاتِ، الْفَقِيرَ، خَبِيرَ، بَصِيرًا، خَيْرًا، طَيْرًا، سَيْرًا

Dördüncü olarak râ (ر) harfi dammeli mâ kablinde kesre veya yâ (ي) harfi olursa râ (ر) harfi tefhîm okunmaktadır.⁷²³

مُنْذِرٌ، قَدِيرٌ، بَصِيرٌ، خَبِيرٌ، خَيْرٌ، ذَكْرٌ، بَكْرٌ

Beşinci ve istisna olan bu bölümde râ (ر) harfinin mâ kablinde isti'lâ harfleri⁷²⁴ olursa râ (ر) harfi tefhîm okunmaktadır.⁷²⁵ Ayrıca acem (yabancı) kelimelerindeki râ (ر) harfi ve bir kelimeye tekrar eden râ (ر) harfleri tefhîm okunmaktadır.⁷²⁶

فِرَاقٌ بَيْنِي، إِعْرَاضُهُمْ، إِعْرَاضًا، مِدْرَارًا، إِسْرَارًا، إِبْرَاهِيمَ، إِسْرَائِيلَ،

Kesre'nin gayrı lazımı⁷²⁷ olması durumunda râ (ر) harfinin tefhîmle okunacağına dair ihtilâfın bulunmadığını belirten Dâni, iki râ (ر) harfinin peş peşe gelmesi durumunda tefhîmin geçerli olacağını söylemektedir. Bunun yanı sıra ⁷²⁸أوليٰ örneğinde dâd (ض) harfinden sonra gelen râ (ر) harfinin de tefhîm okunacağını ifade etmektedir.⁷²⁹

بِرَسُولٍ، بِرَشِيدٍ، وَلِرَبِّكَ، بِرُؤُوسِكُمْ، لِرَفِيقِكَ،

⁷²² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

⁷²³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

⁷²⁴ Huruf-u müsta'liye ve huruf-u mufahhame de denilen bu harfler arap alfabesindeki yirmi dokuz harfin içerisinde en kalın harfler olup (ق، ط، ظ، غ، خ، ص، ض، ظ، غ، ق) telaffuz edilirken dilin üst damağa yükselmesinden dolayı bu isimle anılmaktadırlar. Bkz, Sarı, "Harf", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C 16, s 163-165.

⁷²⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62; فُرْقِي kelimesi dışında bütün yerlerde râ (ر) harfi kalın okunmaktadır. Burada kalın okunmamasının sebebi kâf (ق) harfinin kesre ile harekelenmesidir. Bkz: el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 562.

⁷²⁶ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

⁷²⁷ Râ harfiyle farklı kelimelerde bulunan kesra anlamındadır. Bkz: el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 539.

⁷²⁸ Nisâ 4/95.

⁷²⁹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 63.

Buraya kadar Dâni, genellikle râ (ر) harfinin sâkin olduğu durumlardan ve mâ kablindeki harekelerin ona nasıl yön verdiğiyle ilgili bilgi verirken Verş'in bu harfle ilgili diğer imâmlardan ne şekilde teferrüd ettiğini izâh etmekteydi. Bundan sonra râ (ر) harfinin bizzat kendisinden bahsederek kendi görüşleriyle birlikte verip harfin nasıl okunacağını izâh etmekte, son olarak râ (ر) harfinin vasıl ve vakıf hallerinden bahsederek konuyu bitirmektedir.⁷³⁰

Ona göre râ (ر) harfi fethalı veya dammeli olursa ya da fethalı veya dammeli harflerden sonra gelirse tefhîm okunmaktadır.⁷³¹

حَذَرَ الْمَوْتِ، تُرْدُونَ، يَرُدُّوْكُمْ، لِلْعُسْرَى، لِلْيُسْرَى، مَرَجِعُكُمْ، كُرْسِيُّهُ

Aynı şekilde kendisinden önce ârizî bir kesra gelip mâ kablindeki kelimeye vasıl elifiyle birleştirilirse yine tefhîm okunmaktadır.⁷³²

أَمْ ارْتَابُوا، يَنْبَىٰ أَرْكَبُ مَعَنَا

Müellif, râ (ر) harfinden önce ister ârizî ister lâzımî bir kesre bulunursa ve mâ ba'dinde isti'lâ harfleri bulunmaza râ (ر) harfinin terkîk okunacağını ifade etmektedir.⁷³³

مِرْيَةٍ، شِرْعَةٍ، فِرْعَوْنَ، أُولَى الْإِرْبَةِ

Bu duruma صِرَاطٌ ve الصِّرَاطُ kelimeleri istisna olup Verş buraları her nerede gelirlerse tefhîm okunmaktadır.⁷³⁴

Dâni, râ (ر) üzerinde vasıl ve vakıf hallerini açıklarken bütün kesreli râ (ر) harflerinin kelime ortasında olduğunda vasıl halinde terkîk okunduğunu söylemektedir. Vakıf halinde sâkin, fethalı ve dammeli râ (ر) harfi bulunduğu yerde terkîkse terkîk üzere tefhîm ise tefhîm üzere vakfedilmektedir. Dâni, vakfedilen yer

⁷³⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 64.

⁷³¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 64.

⁷³² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 64; el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 556.

⁷³³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 64.

⁷³⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 62.

dammeli ise harfin harekesine işmâm ve revm ile işaret edilip edilmemesinin tercihe bağlı olduğunu belirtmektedir.⁷³⁵ Müellif, Verş dışında diğer kârîlerin vakıf yaparken özellikle revm ve tefhîmle okuduklarını, Verş'in ise vakıf yaparken sadece terkîk ile okuduğunu ifade etmektedir.⁷³⁶

3.1.1.17. Lâm (ل) Harfleri Bahsi

Yukarıda râ (ر) harfinin ince okunması manasında terkîk, kalın okunması manasında tağlîz lafızlarının kullanıldığı açıklanmıştı. Aynı durum lâm (ل) harfinin okunuşunda da göze çarpmakta olup, lam (ل) harfi kalın okunduğu zaman tağlîz lafızıyla, ince okunduğu zaman da terkîk lafızıyla ifade edilmektedir.⁷³⁷ Dâî, konunun Teysîrdeki bahsinde Verş'e göre lâm (ل) harfi fetha, mâ kablinde isti'la harflerinden sâd (ص), tı (ط), zı (ظ), harfleri fethalı ya da sâkin halde bulunursa lâm (ل) harfinin tağlîz sıfatıyla okunduğunu belirtmektedir.⁷³⁸

الصَّلَاةُ، مُصَلًّا، مُضَلَّبٌ، فَصَلِّيْ، وَإِذَا أَظْلَمَ، يَظْلُمُونَ، يَظْلَمُ، الطَّلَاقُ، مُعْطَلَّةٌ، وَيَبْلَلُ

Müellif bu genel kâideyi verirken lâm (ل) harfinin kelimenin ortasında olduğu durumdan bahsetmektedir. Bundan sonra lâm (ل) harfinin kelimenin sonunda olduğu durumu izâh edip vakıf ve vasıl ile ilgili birkaç malumat verdikten sonra Allah lafızıyla ilgili bölüme geçmektedir.⁷³⁹

Dâî'nin belirttiğine göre sâd (ص) ve lâm (ل) harfleri ,sonu yâ (ي) ile biten bir kelime de bulunurlarsa hem tağlîz hem de terkîk okunması uygundur. Fakat âyetler arasındaki genel veznin birbirine münasip olması için vasıl halinde terkîk okunması daha uygundur. Lâm (ل) harfi kelimenin sonunda olup mâ kablinde sâd (ص), tı (ط), zı (ظ) harfleri bulunursa ilgili kelime üzerinde vakıf yapıldığında hem tağlîz hem de terkîk ile okunması münasiptir. Bunun yanı sıra yukarıda vasıl halinde terkîkle

⁷³⁵ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 65.

⁷³⁶ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 65; el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 563.

⁷³⁷ el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 567.

⁷³⁸ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 66; el-Mâlekî, *ed-Durrü'n-Nesîr*, s. 567.

⁷³⁹ Dâî, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 66.

okunması daha uygun olduğu belirtildiğinden vakıf halinde ise tağlîz okunması daha isabetli olduğu müellif tarafından aktarılmaktadır.⁷⁴⁰

Müellif, burada verdiği tüm kural ve kâidelerin Nâfi'nin râvîsi Verş'e ait olduğunu diğer kırâat imâmlarının lâm (ل) harfini fetihle okuduğunu belirtmektedir.⁷⁴¹

Son olarak Allah (الله) lafzının okunuşuyla ilgili bilgi veren Dâni, lafzatullah (الله) lafzındaki lâm (ل) harfinin mâ kabli damme ya da fetha olursa tağlîz, kesreli olursa terkîk okunacağını, diğer bütün lâm (ل) harflerinin sâkin ya da müteharrik olmaları fark etmeksizin terkîk okunacağına dair ihtilâfın bulunmadığını ifade etmektedir.⁷⁴²

قَالَ اللهُ، رَسُولُ اللهِ، قَالُوا اللهُ، بِسْمِ اللهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، قُلِ اللهُ

3.1.1.18. Kelimenin Sonunda Vakfetme Bahsi

Dâni'nin yaklaşık bir sayfada ele aldığı bu konuda evvela imâmların genel vakıf durumundan bahsetmekte sonra bu konuda Kûfe imâmlarının ve Ebû 'Amr'ın ihtilâf ettiklerini anlatmaktadır. Kelimenin sonunda vakfetme konusunda işmâm ve revmin keyfiyetiyle ilgili bilgi veren müellif son olarak nerelerde işmâm ve revmin yapılmayacağını izâh ederek konuyu bitirmektedir.

İlk olarak kırâat imâmlarının genellikle vasıl halinde kelimenin üzerinde sükûnla vakfettiklerini belirten Dâni, Kûfiyyun'un (Asım, Hamza, Kisâi) ve Ebû 'Amr'ın vakıf halinde işmâm ve revm ile harfin harekesine işaret ettiklerini ifade etmektedir.⁷⁴³ Bu uygulamayı kurrânın müstehabı olarak gören Dâni, harfin harekesinin karşıdan bakan veya işiten biri için beyan etmenin güzel bir durum olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁴⁴ Dâni, revm ve işmâmı şöyle tarif etmektedir.

⁷⁴⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 66.

⁷⁴¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 66.

⁷⁴² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 66.

⁷⁴³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67.

⁷⁴⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67.

Revm: Üzerinde vakfedilen harfin harekesinde sesin çoğunluğunun giderilerek hafif bir tonlamayla okunmasıdır. Böylece bu kırâati dinleyen görme engelli birinin duyma hissiyle harfin harekesinin ne olduğunu anlamasını sağlamaktır.⁷⁴⁵

İşmâm: Üzerinde vakfedilen harfin damme harekesini, dudakları öne doğru büzmek kaydıyla duyma engelli birine göstererek harfin harekesinin damme olduğunu imâ edip anlamasını sağlamaktır.⁷⁴⁶

Müellif, kurrânın revm sesini ref‘ ve cerr hallerinde damme ve kesre seslerini belirtmek için kullandığını, işmâm sesini ise sadece ref‘ halinde damme sesini belirtmek için kullandığını söylemektedir.⁷⁴⁷

Dânî, son olarak cem‘i mim (كَمْ، هُمْ، تُمْ) ve müenneslik tâ (ٖ) harfleri üzerinde vakıf yaparken revm ya da işmâmı harfin harekesine işaret etmenin caiz olmadığını ifade etmektedir.⁷⁴⁸

3.1.1.19. Mushafta Yazıldığı Şekil Üzere Vakfetme Bahsi

Dânî, Kur‘ân-ı Kerîm’de dağınık halde bulunan kelimeler üzerinde imâmların vakıfla ilgili görüşlerini naklettiği bu bölümde Nâfi‘ Ebû ‘Amr, Âsım, Hamza, Kisâî ve Bezzi’nin vakıf ile ilgili tercihlerini nakletmekte, geriye kalan kırâat imâmlarıyla ilgili herhangi bir bilgi olmadığı için onlarla ilgili bir şey söylemeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁴⁹ Teysîrdeki örneklerle bakıldığında buradaki vakfın âyet sonlarında olan vakıf yerleri değil bilakis âyetlerin ortasında herhangi bir yerde durulmak istendiğinde nasıl durulacağıyla ilgili bilgiler olduğu anlaşılmaktadır.

Müenneslik tâ (ٖ) harfinin mushafta kapalı tâ (ٖ) şeklinde yazıldığını belirten Dâni, Kisâî ve Ebû ‘Amr’ın tâ (ٖ) harfi üzerinde vakfederken he (٥) harfiyle

⁷⁴⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67; el-Mâlekî, *ed-Durrü’n-Nesîr*, s. 582.

⁷⁴⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67; el-Mâlekî, *ed-Durrü’n-Nesîr*, s. 583.

⁷⁴⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67.

⁷⁴⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67.

⁷⁴⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 67.

vakfettiklerini izah etmektedir.⁷⁵⁰ Ayrıca Kisâî kapalı olmayan tâ (ت) üzerine vakfettiği zaman yine he (هـ) harfiyle vakfettiği Dâni'nin verdiği bilgiler arasındadır.⁷⁵¹

مَرْضَاتٍ، اللّٰتِ وَالْعُزَّىٰ، بِهِجَةً، وَلَاتٍ حِينَ، هَيْهَاتَ، هَيْهَاتَ

İbn Kesîr'in de bu şekilde vakfettiğini ifade eden müellif, Bezzî'ye şu âyet ⁷⁵²ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا üzerinde nasıl vakfedileceği sorulduğunda onun he (هـ) ile cevabını verdiğini, dolayısıyla Bezzî'nin de bu şekilde vakfetme konusunda Kisâî'ye katıldığını söylemektedir.⁷⁵³ Bezzî'nin sadece şu âyette هَيْهَاتَ، هَيْهَاتَ her iki tâ (ت) harfinde de he (هـ) harfi ile vakfettiği, İbn Kesîr ve İbn Âmir'in de her nerede gelirse يَا أَبَتِ lafzında he (هـ) üzere vakfettikleri söylenmektedir.⁷⁵⁴ Kapalı tâ (ة) ve açık tâ (ت) konusuyla ilgili ismi sayılmayan diğer tüm kırâat imâmları tâ (ت،ة) harflerini mushafta yazılı oldukları şekliyle okumaktadırlar.⁷⁵⁵

Bundan sonra Dâni, bazen sadece bir imâmın bazen de iki veya daha fazla imâmın bazı ayetlerdeki tercihlerini anlatarak devam etmektedir. Ona göre Ebû 'Amr, her nerede gelirse وَيَكُنَّ اللَّهُ ⁷⁵⁶وَيَكُنَّ lafızlarında ise kef (ك) üzere vakfetmektedir. Kisâî ise وَيَكُنَّ اللَّهُ ve وَيَكُنَّ lafızlarında yâ (ي) üzere vakfetmektedir. Diğer kırâat imâmları وَيَكُنَّ lafzında nun (ن) üzere وَيَكُنَّ اللَّهُ ve وَيَكُنَّ lafızlarında ise kelimenin hepsini zikrederek vakfetmektedirler.⁷⁵⁷

Kisâî ve Ebû 'Amr şu dört âyette ⁷⁵⁸فَمَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ ⁷⁶⁰مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ ⁷⁵⁹فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ

⁷⁶¹كَفَرُوا ihtilâf etmektedirler. Kisâî, ayetlerde mâ (مَا ve مَالِ) şeklinde

⁷⁵⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 68.

⁷⁵¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 68.

⁷⁵² Secde 32/47.

⁷⁵³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 68.

⁷⁵⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 68.

⁷⁵⁵ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 68.

⁷⁵⁶ Kasas 28/82.

⁷⁵⁷ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁵⁸ Nisâ 4/78.

⁷⁵⁹ Furkân 25/7.

⁷⁶⁰ Kehf 18/49.

⁷⁶¹ Meâric 70/36.

vakfetmekte, Ebû ‘Amr ise âyetlerde lâm (ل) harfi olmadan mâ (مَا) şeklinde vakfetmektedir.⁷⁶²

Hamza ve Kisâî, ⁷⁶³أَيَّا مَا تَدْعُو âyetindeki أَيَّا lafzı üzerine vakfederken sondaki tenvîn yerine bir elif (ي) ekleyerek vakfetmekte, (مَا) lafzında ise vakfetmemektedirler.⁷⁶⁴ Diğer kırâat imâmları ise ⁷⁶⁵أَيَّا مَا تَدْعُو bu âyette mâ (مَا) lafzında vakfetmektedirler.⁷⁶⁶

Ebû ‘Amr ve Kisâî, ⁷⁶⁷لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ ⁷⁶⁸يَا أَيُّهَا السَّاجِرُ اذْعُ ⁷⁶⁹جَمِيعُ أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ âyetlerinde elif (ي) ile vakfetmekte, diğer kırâat imâmları elifsiz (ي) vakfetmektedirler.⁷⁷⁰

Kisâî, bu âyete ⁷⁷¹وَإِذِ النَّملِ has olarak yâ (ي) harfi üzerine vakfetmekte, diğer kırâat imâmları yâ (ي) olmadan vakfetmektedirler.⁷⁷²

Dânî, son olarak Bezzî’nin diğer imâmlardan teferrüd ederek vakfettiği yerleri zikrederek konuyu bitirmektedir. Ona göre Bezzî, başına harfi cer gelip istifhâm manasında olduğunda mâ (مَا) lafzını sonuna bir he (ه) ekleyerek meh (مِه) şeklinde vakfetmekte, diğer kırâat imâmları mim (م) harfini sükûnlu okuyarak vakfetmektedirler.⁷⁷³

فَلِمَ تَقْتُلُونَ، فِيمَ أَنْتَ، مِمَّ خُلِقَ، فِيمَ تُبْشِرُونَ، بِمَ يَرْجِعُ، عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ

فَلِمَه، فِيمَه، مِمَّه، فِيمَه، بِمَه، عَمَه

⁷⁶² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁶³ İsrâ 17/110.

⁷⁶⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁶⁵ İsrâ 17/110.

⁷⁶⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁶⁷ Nûr 24/31.

⁷⁶⁸ Zuhruf 43/49.

⁷⁶⁹ Rahmân 55/31.

⁷⁷⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁷¹ Neml 27/18.

⁷⁷² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

⁷⁷³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 69.

3.1.1.20. Hamza'nın, Hemze'den (ٓ) Önce Gelen Sâkin Harf Üzerine

Sekte Yapması

Yukarıdaki bölümlerde hemze (ء) ile ilgili teshîl, ibdâl, imâle gibi çeşitli konular geçmiş ve hemze (ء) harfinin harekesi veya sesiyle ilgili birtakım mülâhazalarda bulunulmuştu. Burada da yine konu hemze (ء) olmanın yanı sıra daha çok hemze (ء) harfinin okuma esnasında daha anlaşılır olması ve izhâr edilmesiyle ilgilidir. Dâni'nin aktarımlarına göre, hemze (ء) harfinin daha açık ve seçik bir şekilde okunması için kırâat imâmılarından Hamza'nın râvîsi Halef, hemze (ء) harfinin mâ kablinde sâkin bir harf bulunduğunda ve bu harf bir önceki kelimenin âhirinde yer alıyorsa bu durumda hemze (ء) harfinin daha anlaşılır olması için mâ kablindeki harf üzere sekte⁷⁷⁴ yapmaktadır.⁷⁷⁵

عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ، نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ، خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ، حَامِيَةَ الْهَكْمُ الْأَرْضُ، الْأَرْفَةُ

Sâkin harf ve hemzenin (ء) aynı kelimedede bulunduğu zamanlarda ise sadece شَيْئٍ ve شَيْئًا kelimelerinde sekte yapılmaktadır.⁷⁷⁶ Dâni, Ebû 'Amr'ın da bu konuda iki rivâyetinin bulunduğunu aktarmaktadır. Ona göre Ebû 'Amr, lam-ı ta'rif (ال) harflerinde ve شَيْئٍ شَيْئًا kelimelerinde sekte yapmaktadır.⁷⁷⁷ Burada zikredilen kurallar ismi geçen iki kurrâ için geçerli olup bunların dışındaki tüm kırâat imâmıların hemze (ء) harfiyle ilgili mezkûr yerlerde sekte yapmadıkları müellif tarafından aktarılmaktadır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ Kur'an okuma esnasında iki harf veya kelime arasında nefesi kesmeksizin kısa bir süreliğine sesin kesilmesine denmektedir. Bkz: Çetin, "Sekte", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C 36, s. 335.

⁷⁷⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 70.

⁷⁷⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 70.

⁷⁷⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 70.

⁷⁷⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 70.

3.1.1.21. Yâ-i İzâfetin Sâkin veya Fetha Okunması

Dânî'nin, toplam altı başlıkta ele aldığı bu konu kelimenin sonunda bulunan ve mütekellim sîgasına işaret eden yâ (ي) harfidir.⁷⁷⁹ Önce mütekellim yâ (ي) harfinin durumlarını ele alan Dâni, daha sonra ziyâde olarak gelen yâ (ي) harflerini de ele alıp imâmların görüşlerini aktararak bitirmektedir. Konuya başlarken yâ (ي) hakkında iki yüz yerde ihtilâfın bulunduğunu belirten Dâni, bunları teker teker ele alıp her sûret üzere açıklamaktadır.⁷⁸⁰ İlk bölümde yâ (ي) harfinden sonra fethalı hemze (ئ), ikinci bölümde yâ (ي) harfinden sonra kesreli (ي), üçüncü bölümde yâ (ي) harfinden sonra dammeli hemze (ي), dördüncü bölümde yâ (ي) harfinden sonra elif lam (لا), beşinci bölümde yâ (ي) harfinden sonra nefsi mütekellim hemzesi (ئ), altıncı bölümde ziyâde yâ (ي) harflerini ve onların okunuşuyla ilgili imâm ve râvîlerin tüm görüşlerini ve istisna ettikleri yerleri açıklayacağını ifade etmektedir.⁷⁸¹ Şimdi Dâni'nin bu konu hakkında izah ettiği tüm kâide ve kurallar ele alınarak aktarılmaya çalışılacaktır.

➤ Yâ (ي) harfinden sonra fethalı hemze (ئ) harfi bulunursa Haramiyyân ve Ebû 'Amr, her nerede gelirse yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadırlar. Bu konuda üç imâmında hulfu bulunmakta olup İbn Kesîr on yerde, onun râvîsi Kunbul yedi yer daha ilave ederek on yedi yerde Nâfi' ise iki yerde yâ (ي) harfini sükûn ile okumaktadırlar.⁷⁸²

⁷⁷⁹ el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 605.

⁷⁸⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 71.

⁷⁸¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 71.

⁷⁸² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 72.

إِجْعَلْ لِي آيَةً⁷⁸³ ، فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ⁷⁸⁴ ، إِنِّي أَرَى⁷⁸⁵ حَتَّى يَأْذَنَ لِي⁷⁸⁶ ، سَبِيلِي أَدْعُو⁷⁸⁷ ، مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءُ⁷⁸⁸ ،
وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي⁷⁸⁹ ، لِيَبْلُوَنِي ءَأَشْكُرُ⁷⁹⁰

Kunbul'un ziyâdeleri;

أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا⁷⁹¹ ، فَطَرَنِي أَفْلًا⁷⁹² ، إِنِّي أَرِيكُمْ⁷⁹³ ، مِنْ تَحْتِي أَفْلًا⁷⁹⁴ ، وَلَكِنِّي أَرِيكُمْ⁷⁹⁵ ، عِنْدِي
أَوْلَمُ⁷⁹⁶

Kasas 78. âyetini hem Bezzî hem de Kunbul sükûnla okumaktadırlar.⁷⁹⁷

Nâfi'nin hulf ettiği yerler;

سَبِيلِي أَدْعُو⁷⁹⁸ ، لِيَبْلُوَنِي ءَأَشْكُرُ⁷⁹⁹

Nâfi'nin râvîlerinden Verş, ⁸⁰⁰أَوْزِعْنِي أَنْ kelimesini fetha ile Kâlûn ise sükûnla okumaktadırlar.⁸⁰¹

Ebû 'Amr'ın hulf ettiği yerler;

⁷⁸³ Âli İmrân 3/41; Meryem 19/10.

⁷⁸⁴ Hûd 11/78.

⁷⁸⁵ Yûsuf 12/32.

⁷⁸⁶ Yûsuf 12/80.

⁷⁸⁷ Yûsuf 12/108.

⁷⁸⁸ Kehf 18/102.

⁷⁸⁹ Tâhâ 20/26.

⁷⁹⁰ Neml 27/40.

⁷⁹¹ Ahkâf 46/23.

⁷⁹² Hûd 11/51-84.

⁷⁹³ Neml 27/19.

⁷⁹⁴ Zuhruf 43/51.

⁷⁹⁵ Hûd 11/29.

⁷⁹⁶ Kasas 28/78.

⁷⁹⁷ Dâni, *Teyâr*, tsh. Otto Pretzl, s. 72.

⁷⁹⁸ Yûsuf 12/108.

⁷⁹⁹ Neml 27/40.

⁸⁰⁰ Neml 27/19; Ahkâf 46/15.

⁸⁰¹ Dâni, *Teyâr*, tsh. Otto Pretzl, s. 72.

فَطَرَنِي أَفْلًا⁸⁰² لِيَحْزُنَنِي⁸⁰³ أَنْ سَبِيلِي أَدْعُو⁸⁰⁴ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى⁸⁰⁵ أَوْزَعْنِي أَنْ⁸⁰⁶ لِيَبْلُغَنِي أَشْكُرُ⁸⁰⁷ تَأْمُرُونِي⁸⁰⁸ أَعْبُدُ⁸⁰⁹ أَوْزَعْنِي أَنْ⁸¹⁰ أَتَعِدَّائِنِي أَنْ

İbn Âmir her nerede gelirse لَعَلَّ kelimesini ve şu yerleri fetha ile okumaktadır.⁸¹¹

مَعِيَ أَبَدًا⁸¹² مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا⁸¹³

İbn Âmir'in râvîsi İbn Zekvân bunlara ilave olarak⁸¹⁴ أَرْهَطِي أَعَزُّ kelimesindeki yâ (ي) harfini bir diğer râvîsi Hişâm ise⁸¹⁵ مَا لِي أَدْعُوكُمْ kelimesindeki yâ (ي) harfini ilave ederek fetha ile okumaktadırlar.⁸¹⁶

Âsım'ın râvîsi Hafs⁸¹⁷ مَعِيَ أَبَدًا⁸¹⁸ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا⁸¹⁹ âyetlerini fetha ile okumaktadır.

➤ Yâ (ي) harfinden sonra kesreli hemzenin (i) gelmesi durumunda ise Nâfi' ve Ebû 'Amr, yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadırlar.⁸²⁰ Ayrıca Nâfi' sekiz yerde Ebû 'Amr'a teferrüd ederek fetha ile okumaktadır.⁸²¹

⁸⁰² Hûd 11/51.

⁸⁰³ Yûsuf 12/13.

⁸⁰⁴ Yûsuf 12/108.

⁸⁰⁵ Tâhâ 20/125.

⁸⁰⁶ Neml 27/19.

⁸⁰⁷ Neml 27/40.

⁸⁰⁸ Zümer 39/64.

⁸⁰⁹ Ahkâf 46/15.

⁸¹⁰ Ahkâf 46/17.

⁸¹¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸¹² Tevbe 9/83.

⁸¹³ Mülk 67/28.

⁸¹⁴ Hûd 11/92.

⁸¹⁵ Mü'min 40/41.

⁸¹⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸¹⁷ Tevbe 9/83.

⁸¹⁸ Mülk 67/28.

⁸¹⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸²⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸²¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ⁸²² بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ⁸²³ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ⁸²⁴ بَعِيدًا إِنْكُمْ⁸²⁵ لَعَنَتِي إِلَى⁸²⁶
 أَنَا وَرُسُلِي إِنْ اللَّهُ⁸²⁷

Verş'in bunlara ilave olarak yâ (ي) harfini fetha ile okuduğu yer.⁸²⁸

وَبَيْنَ إِخْوَتِي أَنَّ⁸²⁹

İbn Kesîr iki yerde yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁸³⁰

مَلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ⁸³¹ دُعَائِي إِلَّا⁸³²

İbn Âmir şu yerlerde yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁸³³

وَأُمِّي إِلَهَيْنِ⁸³⁴ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ⁸³⁵ وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ⁸³⁶ بَاءَتِي إِبْرَاهِيمَ⁸³⁷ أَنَا وَرُسُلِي إِنْ اللَّهُ⁸³⁸ دُعَائِي إِلَّا⁸³⁹

İbn Âmir yukardakilerle birlikte her nerede gelirse şu yerdeki yâ (ي) harfini de fetha ile okumaktadır.⁸⁴⁰

إِنْ أَجْرِي إِلَّا

⁸²² Âli İmrân 3/52; Saff 61/14.

⁸²³ Hicr 15/71.

⁸²⁴ Kehf 18/69; Kasas 28/27; Saffât 37/102.

⁸²⁵ Şuarâ 26/52.

⁸²⁶ Sâd 38/78.

⁸²⁷ Mücâdele 58/ 21.

⁸²⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸²⁹ Yûsuf 12/100.

⁸³⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸³¹ Yûsuf 12/38.

⁸³² Nûh 71/6.

⁸³³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

⁸³⁴ Mâide 5/116.

⁸³⁵ Hûd 11/88.

⁸³⁶ Yûsuf 12/86.

⁸³⁷ Yûsuf 12/38.

⁸³⁸ Mücâdele 58/21.

⁸³⁹ Nûh 71/6.

⁸⁴⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 73.

Âsım'ın râvîsi Hafs aynı şekilde her nerede gelirse إِلَّا اُنْجَرِيْ âyetini ve şu âyetleri ⁸⁴¹ يَدِيْ اِلَيْكَ ⁸⁴² وَاُمِّيْ اِلَيْهِنَّ fetha ile okumaktadır. ⁸⁴³

Diğer kırâat imâmlarının hepsi yâ (ي) harflerini sâkin okumaktadırlar. ⁸⁴⁴

➤ Yâ (ي) harfinden sonra dammeli hemze (ٓ) geldiğinde Nâfî', yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır. ⁸⁴⁵

اُعِيْذُهَا بِكَ، اِنِّىْ اُرِيْدُ، اِنِّىْ اُمِرْتُ

➤ Yâ (ي) harfinden sonra lam-ı ta'rîf (ال) geldiği durumda Hamza her nerede gelirse yâ (ي) harfini sâkin okumaktadır. Kisâî, Hamza'ya sadece üç yerde katılmaktadır. ⁸⁴⁶

قُلْ لِّعِبَادِيْ الَّذِيْنَ ⁸⁴⁷ يَا عِبَادِيْ الَّذِيْنَ ⁸⁴⁸

İbn Âmir Hamza'ya sadece iki yerde katılarak yâ (ي) harfini sâkin okumaktadır. ⁸⁴⁹

قُلْ لِّعِبَادِيْ الَّذِيْنَ ⁸⁵⁰ اَيَاتِيْ الَّذِيْنَ ⁸⁵¹

Âsım'ın râvîsi Hafs sadece bir yerde Hamza'ya katılarak yâ (ي) harfini sâkin okumaktadır. ⁸⁵²

عَهْدِيْ الظَّالِمِيْنَ ⁸⁵³

⁸⁴¹ Mâide 5/28.

⁸⁴² Mâide 5/116.

⁸⁴³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 74.

⁸⁴⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 74.

⁸⁴⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 74.

⁸⁴⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 75.

⁸⁴⁷ İbrâhîm 14/31.

⁸⁴⁸ Ankebut 29/56; Zümer 39/53.

⁸⁴⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 75.

⁸⁵⁰ İbrâhîm 14/31.

⁸⁵¹ A'râf 7/146.

⁸⁵² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 75.

⁸⁵³ Bakara 2/124.

Diğer kırâat imâmlarının hepsi bu konuda yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadırlar.⁸⁵⁴

➤ Yâ (ي) harfinden sonra nefsi mütekellim hemzesi (إ) gelirse Nâfi‘ sadece üç yerde sâkin okumaktadır.⁸⁵⁵

إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ⁸⁵⁶ أَخِي أَشَدُّ بِهِ⁸⁵⁷ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ⁸⁵⁸

İbn Kesîr sadece⁸⁵⁹ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ⁸⁵⁹ âyetinde, Kâlûn ise sadece⁸⁶⁰ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا⁸⁶⁰ âyetinde Nâfi‘ye katılarak yâ (ي) harfini sâkin okumaktadırlar.⁸⁶¹

Ebû ‘Amr bu konuyla ilgili her nerede gelirse yâ (ي) harfini fetha ile okumakta, diğer kırâat imâmlarının hepsi ise her nerede gelirse yâ (ي) harfini sâkin okumaktadırlar.⁸⁶²

➤ Zâid olan yâ (ي) harfiyle ilgili herhangi bir kural bulunmayıp İmâmların müstakil fetha ile veya sâkin okudukları yerler mevcuttur.⁸⁶³ O yerler şöyledir:

Nâfi‘, bu konuda yedi yerde yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁸⁶⁴

يَيْتِي⁸⁶⁵، وَجْهِي⁸⁶⁶، وَمَمَاتِي⁸⁶⁷، وَمَالِي⁸⁶⁸، وَيَا دِينَ⁸⁶⁹

Verş bunlara dört yeri, İbn Kesîr beş yeri ziyâde ederek fetha ile okumaktadırlar.⁸⁷⁰

⁸⁵⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 75.

⁸⁵⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

⁸⁵⁶ A‘râf 7/144.

⁸⁵⁷ Tâhâ 20/30-31.

⁸⁵⁸ Furkân 25/27.

⁸⁵⁹ Furkân 25/27.

⁸⁶⁰ Furkân 25/30.

⁸⁶¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

⁸⁶² Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

⁸⁶³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

⁸⁶⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

⁸⁶⁵ Bakara 2/125; Hac 26.

⁸⁶⁶ Âli İmrân 3/20; En‘âm 79.

⁸⁶⁷ En‘âm 6/162.

⁸⁶⁸ Yûnus 10/22.

⁸⁶⁹ Kâfirûn 109/6.

⁸⁷⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 76.

Verş'in ziyâdeleri;

وَالْيَوْمُنُوبِ⁸⁷¹ ، وَلِي فِيهَا⁸⁷² وَمَنْ مَعِيَ⁸⁷³ لِي فَاعْتَرِلُونْ⁸⁷⁴

İbn Kesîr'in ziyâdeleri;

وَمَحْيَايُ⁸⁷⁵ مِنْ وَرَائِي⁸⁷⁶ ، مَالِي⁸⁷⁷ أَيْنَ شُرَكَائِي⁸⁷⁸

Bezzî⁸⁷⁹ وَلِي دِينَ âyetini huluf ile okumaktadır.⁸⁸⁰

Ebû 'Amr, sadece⁸⁸¹ وَمَحْيَايُ ve⁸⁸² مَالِي âyetlerinde yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁸⁸³

İbn Âmir, altı yerde yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁸⁸⁴

وَجْهِي⁸⁸⁵ ، صِرَاطِي⁸⁸⁶ ، وَمَحْيَايُ⁸⁸⁷ ، إِنَّ أَرْضِي⁸⁸⁸ ، مَالِي⁸⁸⁹

Hişâm her nerede gelirse بَيْتِي kelimesini ve şu âyetlerdeki yâ (ي) harflerini fetha ile okumaktadır.⁸⁹⁰

مَالِي⁸⁹¹ ، وَلِي دِينَ⁸⁹²

⁸⁷¹ Bakara 2/186.

⁸⁷² Tâhâ 20/18.

⁸⁷³ Şuarâ 26/118.

⁸⁷⁴ Duhân 44/21.

⁸⁷⁵ En'âm 6/162.

⁸⁷⁶ Meryem 19/5.

⁸⁷⁷ Neml 20; Yâsîn 22.

⁸⁷⁸ Fussilet 41/47.

⁸⁷⁹ Kâfirûn 109/6.

⁸⁸⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁸⁸¹ En'âm 6/162.

⁸⁸² Yâsîn 36/22.

⁸⁸³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁸⁸⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁸⁸⁵ Âli İmrân 3/20; En'âm 6/79.

⁸⁸⁶ En'âm 6/153.

⁸⁸⁷ En'âm 6/162.

⁸⁸⁸ Ankebut 29/56.

⁸⁸⁹ Yâsîn 36/22.

⁸⁹⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁸⁹¹ Neml 27/20.

⁸⁹² Kâfirûn 109/6.

Hafs her nerede gelirse، وَجْهِي، مَعِي، kelimelerindeki ve sadece şu âyetlerdeki yâ (ي) harflerini fetha ile okumaktadır.⁸⁹³

وَمَحْيَايُ،⁸⁹⁴ لِي⁸⁹⁵، مَالِي،⁸⁹⁶ عَدُوِّي، مَنِّي، عَيْنِي⁸⁹⁷ لِي⁸⁹⁸، وَلِي دِينَ⁸⁹⁹

Kisâi şu kelimelerdeki yâ (ي) harfini fetha ile okumaktadır.⁹⁰⁰

وَمَحْيَايُ⁹⁰¹، مَالِي،⁹⁰²

Hamza،⁹⁰³ وَمَحْيَايُ kelimesini Kisâi'ye katılarak fetha ile okumaktadır.⁹⁰⁴

Dânî, böylelikle neredeyse Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bütün yâ (ي) harfleriyle ilgili imâmîların görüşlerini nakletmekte, bu hallerin dışında yâ (ي) harfiyle ilgili başka ihtilâfların bulunmadığını ifade ederek konuyu bitirmektedir.

3.1.1.22. Hattın Yazılışında Hazfolan Yâ (ي) Harfleriyle İlgili İmâmîların

Usûlleri

Bilindiği gibi yâ (ي) harfi birçok yerde gerek elifi maksûre veya memdûde gerekse de hazf gibi uygulamalara konu olmaktadır. Daha önceden yâ (ي) harfiyle ilgili birçok konu zikredilmiş ve imâmîların konuyla ilgili görüşleri nakledilmişti. Burada Dâni, hattın yazılışında her imâmînın yâ (ي) harfinin hazfedilmesi veya sabit kılınmasıyla ilgili görüşlerini nakletmektedir. Konuya başlarken yâ (ي) harfiyle ilgili altmış bir tane ihtilâfın olduğunu belirten Dâni, konuyla ilgili ihtilâfı olan imâm veya

⁸⁹³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁸⁹⁴ En'âm 6/162.

⁸⁹⁵ İbrâhîm 14/22.

⁸⁹⁶ Neml 27/20; Yâsîn 36/22.

⁸⁹⁷ Tâhâ 20/39.

⁸⁹⁸ Sâd 38/23-69.

⁸⁹⁹ Kâfirûn 109/6.

⁹⁰⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

⁹⁰¹ En'âm 6/162.

⁹⁰² Neml 27/20; Yâsîn 36/22.

⁹⁰³ En'âm 6/162.

⁹⁰⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 77.

râvîyi ihtilâf ettiği yer ile birlikte zikretmektedir.⁹⁰⁵ Ona göre Verş vasıl halinde bu yerlerin kırk yedisinde, Kâlûn ise bu yerlerin yirmisinde yâ (ي) harfini sabit kılmaktadırlar. Ayrıca Kâlûn'un ihtilâf ettiği iki yer bulunmaktadır.

الطَّلَاقِ، التَّنَادِ⁹⁰⁶

İbn Kesîr hem vakıf hem de vasıl hallerinde yâ (ي) harfini yirmi bir yerde sabit kılmaktaysa da her iki râvîsi de altı yerde ihtilâf etmektedirler.⁹⁰⁷

Bezzî, yâ (ي) harfini beş yerde sabit kılmaktadır.

وَتَقَبَّلَ دُعَايَ⁹⁰⁸ ، يَدْعُ الدَّاعِيَ⁹⁰⁹ ، بِالْوَادِي ، أَكْرَمَنِي ، أَهْنَنِي⁹¹⁰ ،

Kunbul yâ (ي) harfini Bezzî'nin zikrettiği beş yerden sadece bir yerde sabit kılıp dört yerde hafzetmektedir. Sabit kıldığı yer: ⁹¹¹بِالْوَادِي

Hazfettiği yerler:

وَتَقَبَّلَ دُعَايَ⁹¹² ، يَدْعُ الدَّاعِ ، أَكْرَمَنُ ، أَهْنَنُ⁹¹³ ، أَكْرَمَنُ ، أَهْنَنُ⁹¹⁴ ،

Ayrıca ⁹¹⁵إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ âyetinde Kunbul yâ (ي) harfini sabit kılmakta, Bezzî ise hafzetmektedir.

Ebû 'Amr, yukarda belirtilen altmış bir yerin otuz dört yerinde vasıl haline has olarak yâ (ي) harfini sabit kılmakta iki yerde de muhayyer bırakmaktadır.⁹¹⁶

أَكْرَمَنُ ، أَهْنَنُ⁹¹⁷ ،

⁹⁰⁵ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹⁰⁶ Mü'min 15-32.

⁹⁰⁷ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹⁰⁸ İbrâhîm 14/40.

⁹⁰⁹ Kamer 54/6.

⁹¹⁰ Fecr 89/9-15-16.

⁹¹¹ Fecr 89/9.

⁹¹² İbrâhîm 14/40.

⁹¹³ Kamer54/ 6.

⁹¹⁴ Fecr 89/9.

⁹¹⁵ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹¹⁶ Dâni, *Teyisr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹¹⁷ Fecr 89/15-16.

Kisâi vasıl halinde sadece iki yerde yâ (ي) harfini sabit kılmaktadır.⁹¹⁸

يَوْمَ يَأْتِي، مَا كُنَّا نَبْغِي⁹²⁰

Hamza vasıl haline has olarak⁹²¹ وَتَقَبَّلْ دُعَاءِي, âyetindeki yâ (ي) harfini sabit kılmakta,⁹²² أَتُؤَدُّونَنِي âyetini ise her iki durumda da sabit kılmaktadır.⁹²³

Âsım bütün yâ (ي) harflerini hafzetmekte, sadece ihtilâf halinde olduğu iki yer bulunmaktadır. Birincisi⁹²⁴ فَمَا آتَانِي اللَّهُ âyetidir ki Hafs buradaki yâ (ي) harfini vasıl halinde fetha ile, vakıf halinde sâkin kılmakta, Ebû Bekr her iki durumda da hafzetmektedir.⁹²⁵ İkincisi⁹²⁶ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ âyetidir ki Ebû Bekr buradaki yâ (ي) harfini vasıl halinde fetha ile, vakıf halinde sâkin okumakta, Hafs ise her iki durumda hafzetmektedir.⁹²⁷

İbn Âmir'in râvîsi Hişâm,⁹²⁸ ثُمَّ كِيدُونِ âyetindeki yâ (ي) harfini iki durumda da sabit kılmaktadır. İbn Âmir'in diğer râvîsi İbn Zekvân sadece⁹²⁹ فَلَا تَسْأَلْنِي âyetindeki yâ (ي) harfini her iki durumda da hafzetmektedir.⁹³⁰

Ebû 'Amr ed-Dânî, bu bilgileri verdikten sonra "Bunlar bizim usûl konularında zikrettiğimiz açıklamalarımızdan olup amel edilsin diye gücümüz nisbetinde özet halinde, az sözle manaları anlaşılır kılmaya çalıştık." diyerek usûl konularını bitirdiğini ifade etmektedir.⁹³¹

⁹¹⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹¹⁹ Hûd 11/105.

⁹²⁰ Kehf 18/64.

⁹²¹ İbrâhîm 14/40.

⁹²² Neml 27/36.

⁹²³ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 78.

⁹²⁴ Neml 27/32.

⁹²⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 79.

⁹²⁶ Zuhurf 43/64.

⁹²⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 79.

⁹²⁸ A'râf 7/195.

⁹²⁹ Kehf 18/70.

⁹³⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 79.

⁹³¹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 79.

3.1.2. Ferşu'l-Hurûf Bölümü

Sözlükte açma, dağıtma ve serme gibi manalara sahip olan ferş kelimesi,⁹³² kırâat ıstılahında belli kriterlere dayanmadan Kur'ân'da karışık ve düzensiz halde bulunan ve üzerinde kıyas yapılamayan lafızlardaki ihtilâflara denilmektedir.⁹³³

Dânî, bu bölümde Kur'ân'ın tüm sûrelerini tek tek inceleyerek imâmların kelimelerdeki ihtilâflarını vermektedir. Ayrıca bu bölümde benzer özellikleri bulunan lafızlar ilk geçtikleri yerelerde birlikte verilerek bu lafızların bir bütünlük oluşturduğu gözlemlenmektedir.⁹³⁴ Bunun yanı sıra müellif, sûrelerin sonunda sonu yâ (ي) ile biten kelimeleri bir arada incelediği görülmektedir.⁹³⁵ Bu bölümde mevcut olan ihtilâfların tümüne değinmek konunun kapsamını aşacağından birkaç örnek verilerek iktifa edilmesi konunun amacı için uygun görülmektedir.

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi Dâni, usûl bilgilerini verdiği yerlerde bazen ferşî konularla ilgili de bilgiler vermektedir. Bu bölümde de ferşî konularla ilgili imâmların uygulamalarını verirken bazı yerlerde usûl bilgilerini verdiği görülmektedir. Bu usûl bilgileri birkaç örnekle açıklanacak olursa Bakara sûresindeki ferşî ihtilâflardan Kûfelilerin يَكْذِبُونَ kelimesindeki yâ (ي) harfini fetha ile okuyup kef (ك) harfini şeddesiz okuduğunu, diğer kırâat imâmlarının yâ (ي) harfini damme ile kef (ك) harfini de şedde ile okuduklarını belirtmektedir. Daha sonra Kûfe imâmlarından Kisâ'nin ve İbn Âmir'in râvîsi Hişâm'ın ⁹³⁶ قِيلَ ⁹³⁷ وَغِيضَ ve ⁹³⁸ وَجِيءَ kelimelerindeki kesreyi işmâm ile dammeye çevirerek okuduklarını, diğer kırâat imâmlarının hâlis bir kesre ile okuduklarını ifade etmektedir.⁹³⁹

⁹³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C 6, s. 329.

⁹³³ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s. 63.

⁹³⁴ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 80-84-85-86-90-95-96-111-119-130-135-140-150-163-168-178-183-191-199-100-211.

⁹³⁵ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 100-108-116-122-131-137-143-144-161-166-172-175-179-187-193-194-196-198-206-209-216.

⁹³⁶ Bakara 2/11.

⁹³⁷ Hûd 11/44.

⁹³⁸ Zümer 39/69.

⁹³⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 80.

İkinci olarak hurûf-u mukatta‘a harflerinin mevcut olduğu Yûnus sûresinin başında yer alan الرَّ lafzının râ (ر) harfini Verş taklîl ile İbn Kesîr, Kâlûn ve Hafs tahkîk ile diğer kırâat imâmlarının ise imâle ile okuduğunu ifade etmektedir.⁹⁴⁰

Üçüncü örnekte ise müellif, Âli İmrân sûresindeki ihtilâflardan bahsederken Ebû ‘Amr, İbn Zekvân ve Kisâî’nin التَّوراة lafzını Kur’ân’ın her yerinde imâle ile okuduklarını, Nâfi‘ ve Hamza’nın taklîl ile okuduklarını, diğer kırâat imâmlarının ise tahkîkle okuduklarını belirtmektedir.⁹⁴¹

Usûl konularına dair birkaç örnek verildikten sonra ferş konularıyla da ilgili birtakım misaller verilerek bu bölüm sonlandırılacaktır.

Müellif, Bakara sûresinin evvelinde Haramiyyân ve Ebû ‘Amr’ın يُخَادِعُونَ kelimesindeki yâ (ي) harfini damme ile hı (خ) harfini fetha ile dâl (د) harfini kesra ile ve hı (خ) harfinden sonra elif ekleyerek okurlarken; diğer kırâat imâmlarının elifsiz, yâ (ي) ve dâl (د) harfini fetha ile يَخْدَعُونَ şeklinde okuduklarını belirtmektedir.⁹⁴²

İkinci örnek olarak İbn Âmir, Enbiyâ sûresinde geçen وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ kelimelerindeki tâ (ت) harfini damme ile mim (م) harfini kesra ile الصُّمَّ kelimesindeki mim (م) harfini de fetha ile okurken diğer kırâat imâmları تُسْمِعُ kelimesini fethalı yâ (ي) ve mim (م) harfleriyle, الصُّمَّ kelimesindeki mim (م) harfini ise ötreli okumaktadırlar.⁹⁴³

Üçüncü ve son örnek olarak Kiyâme sûresinde Kûfiyyûn ve Nâfi‘ بَلْ تُجِيبُونَ ve وَتَذَرُونَ kelimelerinin ikisini de tâ (ت) harfiyle okurken diğer kırâat imâmları bu iki kelimeyi yâ (ي) harfiyle okumaktadır.⁹⁴⁴

⁹⁴⁰ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 128.

⁹⁴¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 94.

⁹⁴² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 80.

⁹⁴³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 161-162.

⁹⁴⁴ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 223.

3.1.3. Tekbîr konusu

Hız. Peygamber'in vahiy alma süreciyle ilgili vahyin kesintiye uğradığı bir dönemde müşriklerin onu küçümseyerek alay etmesi sonucu Duhâ sûresi nâzil olmuş, Hız. Peygamber de Allâh-u Ekber اللهُ أَكْبَرُ diyerek bu duruma memnuniyetini ifade etmiştir. Peygamberimizin bu tavrı Allah'ın, müşrikleri yalanlamasına yönelik bir memnuniyet veya uzun bir dönem vahiyden ayrı kaldıktan sonra tekrar vahiyyle bulunduğu için bir şükür kelamı olduğu da söylenmektedir. Bu olay üzerine Hız. Peygamber'in Duhâ sûresinden Kur'ân-ı Kerîm'in son sûresine kadar her sûrenin sonunda tekbir getirilmesini emrettiği bildirilmektedir.⁹⁴⁵

Mezkûr konuyu Dâni, Teysîr'de işlerken tekbirin lafzıyla ilgili ihtilâfın bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bir grup âlim tekbir üzerine ziyâde etmeden لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ lafzını kullanmakta, diğer gurup âlim ise tekbire ziyâde ederek لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ lafzını kullanmaktadırlar.⁹⁴⁶

Müellif, tekbirin nerede okunmasıyla ilgili konuyu ele alırken İbn Kesîr'in râvîsi Bezzî'nin bunu rivâyet ettiğini ve onun Duhâ sûresinden Nâs sûresine kadar her sûre arasında tekbir getirdiğini ifade etmektedir.⁹⁴⁷

Dâni, bu rivâyeti aktardıktan sonra iki sûre arasındaki tekbir ve besmele konusunda okuyucunun vasıl veya katı' yapma durumunu zikretmektedir. Ona göre okuyucu sûreyi bitirdikten sonra tekbir üzere durup besmeleyi bir sonraki sûreye vaslederek okumasında veya tekbiri besmeleye vasledip, besmeleyi de sûreye vaslederek okumasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.⁹⁴⁸ Dâni, hocası el-Fârîsî'den sûrenin sonunda durup tekbiri besmeleyle birlikte sûreye vaslederek okuduğunu, bu rivâyetinde Bezzî'ye dayandığını aktarmaktadır.⁹⁴⁹ Müellif, bunları söyledikten sonra tekbiri besmeleye vasleden okuyucunun besmele üzerinde durmasının caiz olmadığını belirtmektedir.⁹⁵⁰

⁹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, C 2s. 406.

⁹⁴⁶ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 233.

⁹⁴⁷ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 233.

⁹⁴⁸ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 233; el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 704.

⁹⁴⁹ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 233; el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 704.

⁹⁵⁰ Dâni, *Teysîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 233; el-Mâlekî, *ed-Durri'n-Nesîr*, s. 704.

Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup Nâs sûresiyle bitiren okuyucunun Nâs sûresinden sonra tekbir getirip Fâtiha'yı okuması daha sonra Bakara'dan da beş âyet okuyarak hatim duası yapması gerektiğini ifade ederken bu geleneğin Kûfi'lere (Âsım, Hamza, Kisâî) ait olduğunu bildirmektedir.⁹⁵¹

Dânî, sonu tekbirle okunduğunda sûrenin son kelimesinin harekesine göre tekbirin nasıl okunacağına dair müstakıl bir fasıl açarak tüm durumlara göre izahlarda bulunmaktadır. Ona göre kelimenin sonu kesreli, sâkin veya tenvînli olduğunda kesre ile, fethalı olduğunda fetha ile, dammeli olduğunda damme ile tekbire vaslederek okunmaktadır.⁹⁵²

وَالنَّاسِ اللّٰهُ اَكْبَرُ، فَحَدَّثِ اللّٰهُ اَكْبَرُ، تَوْبًا اللّٰهُ اَكْبَرُ، إِذَا حَسَدَ اللّٰهُ اَكْبَرُ، الْاَلْبَتَرُ اللّٰهُ اَكْبَرُ

Kelimenin sonu hâ-i kinâye ise Allah-u Ekber (اللّٰهُ اَكْبَرُ) lafzının başındaki vasıl elifi sâkıt edilerek okunmaktadır.⁹⁵³

شَرًّا يَرُ اللّٰهُ اَكْبَرُ، رَبِّهِ اللّٰهُ اَكْبَرُ

⁹⁵¹ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 234.

⁹⁵² Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 234.

⁹⁵³ Dâni, *Teyisîr*, tsh. Otto Pretzl, s. 235.

4. SONUÇ

İslâm tarihinin parlayan yıldızı olarak görülen Endülüs, birçok ilme ve ilim adamına ev sahipliği yapmış ve önemli katkılar sağlamıştır. Bilhassa devletin refah seviyesinin yükseldiği dönemlerde kültür ve medeniyete ağırlık verilmiş, bu hususta önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Özellikle devlet adamlarının ilme ve âlimlere değer vererek onları desteklemeleri bazı ilimlerin zirve noktasına ulaşmalarına vesile olmuştur.

Endülüs'ün bir kasabası olan Dâniye'nin emiri olan Emir Mücâhid'in kırâat alanıyla özel olarak ilgilenmesi ve kırâat âlimlerine olan ilgisi Ebû 'Amr ed-Dâni'yi Dâniye şehrinde tutmaya sebep olmuştur. Emir Mücâhid'in bu tutumu hem Endülüs döneminde hem de sonraki dönemlerde Kırâat ilminde Ebû 'Amr ed-Dâni gibi bir otoritenin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Dâni, kırâat ilmiyle ilgili kendisinden sonraki birçok âlime örnek olmuş hem kaynaklarında hem de kırâat eğitimlerinde takip edilen önemli eserleri miras olarak bırakmıştır. *Teysîr*, söz konusu bu değerli hazinenin en önemli şaheseri olarak yer almıştır.

Kırâatlerin İbn Mücâhid tarafından yediyle sınırlanması, Dâni'nin eserini yazarken izlediği metodu önemli bir ölçüde etkilemiştir. Nitekim Dâni, İbn Mücâhid gibi eserini yedi kırâat imâmının kırâatleriyle sınırlayarak yazmıştır. Müellif, *Teysîr* kitabından önce yazdığı *Câmi u'l-Beyân* adlı eserinde yedi kırâati ayrıntılı bir şekilde tüm senetleriyle ele alıp incelemiştir. *Teysîr*'de ise daha önceden incelediği kırâatleri kısa ve öz bir şekilde vererek öğrencinin kırâatlere daha kolay muttali olmasını istediğini bizzat kendisi ifade etmiştir. Böyle bir amaçla yazılan *Teysîr* asırlar boyunca tüm İslâm âleminde takip edilen bir eser olma özelliğine nâil olmuştur.

Dâni'nin yedi imâmın usûl ve ferş bilgileriyle ilgili tüm bilgilerini topladığı bu eser tahlil edilirken usûl bölümüyle ilgili tüm imâmların tercih ettikleri görüşler başlıklar halinde ele alınarak incelenmiştir. Başlıklar incelendiğinde ihtilâfları daha çok olan imâm merkezde tutularak başka imâmların da konuyla ilgili ne kadar ihtilâfları varsa hepsi tespit edilmiştir. Ayrıca bu husus sadece imâmlara has olmayıp varsa imâmın râvîsinin ihtilâfı da belirlenmiştir.

Müellif usûl konusuna başlarken istiâze ve besmele konularında kırâat imâmlarının tercihlerini sıraladıktan sonra konuyla ilgili âyet ve hadislerden delil getirerek serdettiği görüşleri temellendirdiği görülmüştür. Bu da eserde geçen bilgilerin sıhhat bakımından güvenilir olduğu tespitine olanak sağlamıştır.

Hemze (ء) konusuyla ilgili kırâat imâmları toplam dokuz başlık açarak hemze (ء) harfinin münferid olarak; kelimenin başında, sonunda ve ortasında, muttasıl olarak; aynı kelimedede veya art arda kelimelerde gelmesiyle ilgili durumlara göre uygulamanın nasıl yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu konuda Haramiyyân, Ebû ‘Amr ve İbn Âmir’in râvisi Hişâm özelde tutularak diğer kırâat imâmlarının da tercihleri tespit edilmiştir. Müfred hemze konusunda Verş’in diğer imâmlardan ayrılarak hemze (ء) harfini teshîl ile okuduğu saptanmıştır.

Dânî’nin fetih, imâle ve beyne’l-lafzeyn konularında Hamza, Kisâf ve Ebu ‘Amr’ın misleyn ve mütekâribeyn olan harfleri bazı yerlerde sakinken bazı yerlerde de müteharrik iken idğam yaptıkları durumları açıkladığı görülmüştür. İmâle bahsinde daha çok kelimenin sonundaki yâ (ي) harfi, bulunduğu konuma göre elif (ا) ve râ (و) harflerinin imâle yapıldığı gözlemlenmiştir. Verş’in bu konuda genel tutumunun taklîl olduğu göze çarpmaktadır.

Eserde kırâat imâmlarının râ (و) ve lâm (ل) harflerinin kurallarıyla ilgili terkîk, taglîz ve tefhîm kâideleri incelenerek bu harflerin bütün Kur’ân’daki okunuş biçimleri ortaya konulduğu tespit edilmiştir.

Müellifin, kelimenin sonunda vakfetme konusuyla ilgili Kûfiyyun’un ve Ebû ‘Amr’ın uygulamalarını vermiş olup vakıftan sonra işmâm ve revm durumlarının tespitini yaparak bunlarla ilgili kendi tanımını belirttiği gözlemlenmiştir. Ayrıca müellifin, eserin genelinde kavramlara fazla vakit harcamadan doğrudan konunun özünü vermeye çalıştığı göze çarpmıştır.

İzâfet yâ (ي) harfleriyle ilgili sâkin, müteharrik ve Kur’ân hattına yazıldığı şekilleri incelenerek kırâat imâmlarının yâ (ي) harfinin hemze ile okunuşları, imâleyle okunuşları veya hazfolarak okunmaması gibi durumlar incelenmiş, izâfet yâ (ي)

harfinin neredeyse her bir imâm veya râvînin teferrüd ettiği konular arasında olduğu örneklerle gösterilmiştir.

Konunun tamamı göz önünde bulundurulduğunda Dâni'nin imâle, taklîl, idgâm, sekte ve râ (,) harfinin nasıl okunacağıyla ilgili kendi tercihini aktararak görüş belirttiği tespit edilmiştir. Dâni'nin bu görüşleri geçtikleri yerlerin tümünde tespit edilerek ortaya konulmuştur.

Müellifin usûl bilgileriyle ilgili herhangi bir kâidede imâmlar arasında görüş birliği olmadığında, görüş belirten imâmların görüşlerini tartışarak serdettiği fark edilmiştir. Bu tartışmaların hepsi ilgili yerlerde detaylı bir şekilde verilerek meselenin özü tespit edilmiştir.

Müellif, usûl konularıyla ilgili bazı yerlerde özellikle de fetih, imâle ve beyne'l-lafzeyn konularında kurrânın görüşlerini verirken genel görüşten teferrüd eden kârîleri, teferrüd ettikleri yerleri âyet âyet sûre sûre vererek aktarmaktadır. Dâni, bunun yanı sıra genel kâidelere istisnası olan kurrâyı da zikretmektedir. Konunun bu yönü özellikle geçtiği yerlerde tarafımızdan belirtilerek eserde kırâat imâmları ve râvîlerden hariç tarîklere de yer verildiği dikkatlere sunulmuştur.

Bütün bunların yanı sıra bu çalışmanın yapılması yedi kırâat imâmını, râvîlerini ve kısmen tarîklerini kırâat özellikleriyle birlikte tanıma fırsatını sağlamıştır.

Yukarıda sayılan hususlar göz önüne alındığında Ebû 'Amr ed-Dâni'nin yedi kırâatı ihtivâ eden; anlaşılır, kısa ve öz bir eser te'lif ettiği görülmüştür. Böyle bir eser üzerinde herhangi bir tez çalışmasının olmaması bir boşluk addedilerek çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma sonucunda sözü edilen boşluğun dolması ve çalışmanın akademik literatürde hak ettiği değere ulaşması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akaslan, Yaşar, "Endülüs'ün Kıraat İlmindeki Yeri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi cilt: 19, sayı: 1, (Mart 2019): 107-139.
- Akdemir, Mustafa Atilla, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İFAV Yayınları İstanbul 2015.
- Altıkulaç, Tayyar, "Kisâi", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, 69-70.
- Altıkulaç, Tayyar, "Nâfi' b. Abdurrahmân ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006. 287-289.
- Birişik, Abdulhamit, "Kırâat", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, 426-433.
- Çetin, Abdurrahmân, "et-Teysîr", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 57.
- Çetin, Abdurrahman, "Ebû 'Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1 (1991): 31-40.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar (Oryantalistlerin Görüşleri)*, Ensar Yayınları, İstanbul 2010.
- Çetin, Abdurrahman, "Tilavet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, 155-157.
- Çollak, Fatih, "Revm," *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 31-32.
- Dabbâ', Muhammed Ali, *el-İdâe fî Beyâni Usûli'l-Kirâe*, el-Mektebetu'l-Ezher, Kâhire 1999.
- Dağ, Mehmet, *İhticâc Bağlamında Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2017.
- Demirci, Nur Kübra, *Kıraat İlminin Endülüs'e İntikalinde Mısır Kırâat Âlimlerinin Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Rize 2019.
- Durmuş, İsmail, "İbn Hazm", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, 58-61.
- E, W. Montgomery Watt, *Endülüs Müslümanları*, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

- ed-Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'id, *Tahkîku'l-Kitâbu't-Teyisîr fî'l-Kirâati's-Seb'a*, thk. Halef Hamud b. Sâlim eş-Şağdelî, Daru'l-Endülüs li'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrût 2015.
- ed-Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'id, *Cami'u'l-Beyân fî'l-Kirâat'is-Seb'i'l-Meşhûra*, thk. Muhammed Sarû, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2005.
- *el-Muhkem fî Nakti'l-Mesâhif*, thk. İzzet Hasen, Daru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrût 1997.
- *et-Tahdid fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, thk. Ğanim Guduri el-Hamed, Daru'l-Ammâr, Ummân 2000.
- *Kitabu't-Teyisîr fî'l-Kirâatis-Seb'a*, tsh. Otto Pretzl. Mektebetü's-Sikâfetu'd-Diniyyetu, Kâhire 2013.
- ed-Dani, Ebû 'Amr Osman b. Sa'id, *Kitabü't-Teyisîr fî'l-Kirâat-ı Seb'a*, thk. Otto Pretzl, Daru'l-kitabü'l-Arabi, Beyrut 1984.
- ed-Dânî, Ebû 'Amr Osman b. Sa'id, *Kitâbu't-Teyisîr fî'l-Kirâati's-Seb'a*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzuz, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 2016.
- ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülğânî, *İthâfü'l-Fudala'l-Beşer fî'l-Kirâati'l-Erba'ate Aşer*, thk. Enes Mühre, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2006.
- ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vîlu Müşkilü'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemseddin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût t.y.
- Efendioğlu, Mehmet, *"Rivâyet", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, 135-137.
- el-Askâlânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethü'l-Bârî Şerhü Sahîhü'l-Buhârî*, Daru'l-Ma'rife, Beyrût t.y.
- el-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Nşr, Bergstraesser, Mektebetu İbni Teymiye, Mısır 1932.
- *en-Neşr fî Kirâati'l-'Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Daba' 2. Baskı, el Matbaatu'l-Ticaretu'l-Kübra, Mısır ty.

- *Müncidü'l-Mukriîn Mürşidü't-Tâlibîn*, 1. Baskı, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1999.
- el-Ensârî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-Zâhire fî'l-Kırâati'l-Aşr'l-Mütevâtira*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût t.y.
- el-İsfehani, Ragıp, *Müfredatü Elfazü'l-Kur'ân*, Daru'l-Kalem, Şam 2009.
- el-Kattan, Menna' Halil, *Mebâhis fî 'Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1998.
- el-Mâlekî, Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi's-Sedâd, *ed-Durrü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr*, thk. Komisyon, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.
- es-Sâlih, Subhi, *Mebâhisü'l-'Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-İlmi li'i-Melâyin, Beyrût 2014.
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celaleddin, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1984.
- es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebu Bekr Celaleddin, *el-İkân fî 'Ulûm'il-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetu li'l-Kitab, Mısır 1974.
- eş-Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh, *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî fî'l-Kırâati's-Seb'a*, 1. Baskı, Mektebetu İbn Cezeri, Şam 2013.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2000.
- ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhîru'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Daru'l-Hidaye, Mısır ty.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1997.
- *Siyeru A'lmî'n-Nübelâ*, thk. Komisyon, Daru'l-Hadis, Kâhire 2006.
- *Tezkiretü'l-Huffâz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1998.

- ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmil-Kur'ân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2019.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk, Muhammed Ebû Fadl İbrahim, Daru'l-Ma'rife, Beyrût 1957.
- Feyizli, Hasan Tahsin, *Kırâati Aşere*, tsh. H. Duran Namlı, Dîb Yayınları, Ankara 2018.
- Fırat, Yavuz, *Tecvid ve Kırâat İlimleri Sözlüğü*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Konya 2018.
- Altuntaş Halil, Şahin Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Dîb Yayınları, Ankara 2014.
- Hamitu, Abdulhâdî, *Mu'cemü'l-Şuyûhi'l-Hâfiz*, İmâmuül-Kurra Bi'l-Mağrib Ve'l-Endelüs, el-Cemiyetü'l-Mağrîbiyyetu'l-Esâtizetu, şy 2000.
- Harekât, İbrahim, *"Belensiye"*, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Beşküval, Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik, *Kitâbü's-Sılâ fî Târihi Eimmeti'l-Endülüs*, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1955.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekerîyya el-Kazvîni, *Mu'cemu Mekayîsü'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Daru'l-Fikr, şy 1979.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrût 1988.
- İbn Munzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisanu'l-'Arab*, Daru Sadr, Beyrut Hicri 1414.
- İbnü'l-Hayr, el-İşbilî, *Fihrist*, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmi, Tunus 2009.
- İbn Mücahid, Ahmed b. Mûsâ b. 'Abbas, *Kitâbu's-Seb'ati fî'l-Kırâat*, thk. Şevki Dayf, Mısır Daru'l-Meârif, t.y.
- Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018.
- *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018.

Kennedy, Hugh, *Müslüman İspanya ve Portekiz'in Sîyâsi Târîhi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019.

Kazancı, F. Asiye Şenat, "*Endülüslü Kırâat Âlimi Dâni ve Teysîr'i*", Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı: 10, Konya 2010, s. 175-186.

Komisyon, *Mu'cemu'l-Vasît*, Daru'd-Da'vet, şy ty.

Derman M. Uğur, Uzun Mustafa İsmet, "*Besmele*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992. 538-540.

Maşalı, Mehmet Emin, "*Mushaf*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000. 248-254.

— *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi*, Otto Yayınları, Ankara 2016.

Mez, Adam, *Onuncu Yüzyülda İslam Medeniyeti İslam Rönesansı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2013.

Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekerîyya Yahya b. Şerafettin, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, yy, Beyrut 1972.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları (Kültür Medeniyet)*, TDV Yayınları, Ankara 2013.

Özdemir, Mehmet, "*Endülüs*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 211-225.

Özdemir, Mehmet, "*Mayurka*", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003.

— *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)*, TDV Yayınları, Ankara 2016.

Öztoprak, M. Sirâceddin, *Kur'an Kiraatı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

Pâlûvî, Abdulfettah, *Zübdetü'l-İrfan fî Vucûhi'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-Hanifiyye, İstanbul 2019.

Sarı, Mehmet Ali, "*Harf*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997.

Sarı, Mehmet Ali, "*İmâle*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000. 177.

Sarı, Mehmet Ali, "*Medd*", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003. 288-289.

Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, İFAV Yayınları, İstanbul 2018.

Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret

Yayınları, İstanbul 1990,

Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 2. Baskı,

Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.

Yâkût, Şihabuddin Ebû Abdullah er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udebâ İrşâdu'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, thk. İhsân Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1993.

